

รายงานฉบับสมบูรณ์

ภูมิทัศน์ชาติพันธุ์ แผนที่ชุมชนชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานคร

Historico-ethnic map of ethnic communities in Bangkok

โดย รองศาสตราจารย์ ดร.จากรุวรรณ ชำเพชร

สิงหาคม 2561

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง ภูมิทัศน์ชาติพันธุ์ แผนที่ชุมชนชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานครนี้ ได้กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ที่ปรากฏในพื้นที่ฝั่งธนบุรี ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และจัดทำแผนที่กลุ่มชาติพันธุ์ โดยวิธีการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องในช่วงระยะเวลาปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ การค้นคว้าเอกสารทางประวัติศาสตร์ หนังสือ ตำรา พงศาวดาร และบันทึกของชาวต่างชาติ ที่เข้ามาเจริญสัมพันธ์ไมตรี การแบ่งระยะเวลาช่วงในการศึกษา เป็น 3 ช่วง ได้แก่ 1).สมัยพระนารายณ์มหาราช ลงมาถึงการเสียกรุงศรีอยุธยา 2).สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อเริ่มตั้งกรุงธนบุรี จนกระทั่งสิ้นสุดยุคกรุงธนบุรี 3).สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ รัชกาลที่ 1-3 ผลการศึกษาพบว่า จากเอกสารทั้งของไทยและต่างประเทศ พบว่าในช่วงกรุงศรีอยุธยามีชาวต่างชาติ ตะวันตก ชาวญี่ปุ่น ชาวจีน เดินทางมาค้าขายและเป็นทหารรับจ้าง จนตั้งชุมชนอยู่ในกรุงศรีอยุธยาหลายแห่ง สมัยกรุงศรีอยุธยาต่อเนื่องมาถึงกรุงธนบุรีที่มีการสงครามกับพม่ายังไม่สิ้นสุด จึงมีทหารรับจ้างหลายชาติเข้ามาช่วยรบ ดังเช่นโปรตุเกส หรือมิกกะสัน รวมทั้งชาวตะวันตกที่ถูกวาดต้อนมายังจากภัยสงคราม ทั้งลาว มอญ ยวน กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆในกรุงเทพมหานครจะตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำและลำคลองที่มีการขุดคลองลัดและคลองย่อยเข้าไปในผืนดินเพื่อเปิดพื้นที่ทำการเพาะปลูก เลี้ยงก่าเลี้ยงพลและไพร่ฟ้าราษฎร

คำสำคัญ: ชาติพันธุ์, ภูมิทัศน์

Abstract

The study of Historico-ethnic map of ethnic communities in Bangkok aims to study the ethnic groups that appeared at the Thonburi side from the late Ayutthaya period to the early Rattanakosin period and map their path. The information was gathered from historical documents from books, texts, chronicles and records that foreigners, who arrived during the late Ayutthaya Period until the beginning of Rattanakosin period, wrote. The studied period are divided into 3 eras; 1. during King Narai the Great period until the loss of Ayutthaya. 2. During King Taksin, the Great period, established Kingdom of Thon Buri until the end of the Thon Buri era. 3). Early Rattanakosin Period from the reign of King Rama I till the reign of King. Rama III. The study of Thai and foreign documents has shown that during the Ayutthaya period, foreigners from western, Japan, and China came to Thailand do trading. Some were just a worker. Moreover, they have formed many communities in Ayutthaya. In the Ayutthaya period until the Thon Buri period, the war with Burma had not yet over. Many mercenaries came to help, such as Portugal or Makassar, as well as countries that Thailand were once having dependency, such as Lao, Mon, Yuan. Ethnic groups in Bangkok were located along the rivers and canals, where canals and small canals are dug into the ground to open the area for plantations to raise the troops and the people.

Key word: Ethnic, Landscape

ประกาศศุภปฏิบัติการ

การศึกษาเรื่องภูมิทัศน์ชาติพันธุ์:แผนที่ชุมชนชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานคร ได้งบประมาณสนับสนุนจากศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ผู้วิจัยขอขอบคุณ ผู้อำนวยการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (พีรพน พิสนพงษ์) และผู้บริหารคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่สนับสนุนให้ดำเนินงานวิจัยเรื่องดังกล่าว นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณ คุณชัยพร โฉมศรี ที่ให้คำแนะนำและจัดทำแผนที่กลุ่มชาติพันธุ์ และคุณทิพวรรณ แสนจันทร์ จากสำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร และขอขอบคุณ ดร.นฤพนธ์ ต้วงวิเศษ จากศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

นอกจากนี้ขอขอบคุณกัลยาณมิตร นักวิจัยหลายๆ ท่านที่กรุณาให้ข้อเสนอแนะ รวมทั้งคำแนะนำต่องานฉบับนี้ และขอบคุณคุณอิศรารัตน์ แผนพรหม ผู้จัดทำต้นฉบับและรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น

สารบัญ

		หัวข้อ	หน้า
		บทคัดย่อ	ก
		Abstract	ข
		ประกาศศุณูปการ	ค
		สารบัญ	ง
		สารบัญรูปภาพ	จ
บทที่ 1	บทนำ		
		ความนำ	1
		วัตถุประสงค์	3
		วิธีดำเนินการวิจัย	3
		ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
		กรอบแนวคิดและที่เกี่ยวข้อง	4
		แนวคิดด้วยเรื่องชาติพันธุ์	4
		แนวคิดด้วยเรื่องพื้นที่	5
		งานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	6
บทที่ 2	นามนั้งชื่อ อนุปริศริมหาสมุทร		
		ปูมหลัง	9
		ลักษณะพื้นที่อนุปริ	15
		การตั้งบ้านสร้างเมือง	21
		อนุปริปัจจุบัน	26
บทที่ 3	ผินน้ำกรงอนุปริ		
		เวนิสตะวันออก	29
		ชุดคลองลัด	33
		ก่อร่างสร้างสวน	37
บทที่ 4	ผินดินถิ่นชาติพันธุ์บางกอกอนุปริ		
		จำนวนผู้คน	41
		ลักษณะชุมชน ปีพุทธศักราช 2321	44
		ถิ่นชาติพันธุ์	46
		กลุ่มชาติตะวันตก	46
		กลุ่มมุสลิม	50
		กลุ่มจีน	60
		กลุ่มมอญ	63
		กลุ่มลาว	66
		ถิ่นฐานที่ถมที่บพื้นที่	68
บทที่ 5	บทสรุปด้วยภูมิทัศน์ชาติพันธุ์		
		บทสรุปด้วยภูมิทัศน์ชาติพันธุ์	72
บรรณานุกรม			
		บรรณานุกรม	76

สารบัญรูปภาพ

ภาพที่		หน้า
1	ผังเมืองการตั้งชุมชนทางฝั่งตะวันตกของเมืองบางกอกและป้อมปราการทั้งสองฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยา จากจดหมายเหตุ เดอ ลาลูแบร์ พิมพ์โดยอาบราฮัม วัลท์ฟัง (Abraham Wolfgang) ที่กรุงอัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์ ในปี พ.ศ.2234 ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา	13
2	ภาพวาดผลไม้ในบางกอกจากในจดหมายเหตุลาลูแบร์	17
3	ป้อมเมืองธนบุรี ริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่บางกอก ทำโดย ม.วอลแลนต์ เคส์เวอร์เกนส์ นายทหารฝรั่งเศสที่รักษาป้อม เมื่อ พ.ศ.2231 (ต้นแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา)	23
4	ป้อมเมืองบางกอก (ออกแบบโดย มองซิเออร์ เดอ ลามาร์) สร้างขึ้นเมื่อปี ค.ศ.1687 (พ.ศ.2230) ลักษณะแผนผังของป้อมเป็นรูปดาวและมีการชิงโขกันแม่น้ำ	24
5	กำแพงเมืองและป้อมปราการในสมัยธนบุรี	25
6	แผนที่การบริหารการปกครอง 6 กลุ่มเขต	28
7	แผนที่กรุงศรีอยุธยา Judia, Capitale de Siam. Hoofd-Stad van Siam วาดโดย ฟาน เดอ ชลายน อาศัยต้นแบบจากภาพเขียนสีน้ำโดยวิงโบนส์	31
8	การจำลองการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำเจ้าพระยาภายหลังที่มีการขุดคลองลัดบางกอก	36
9	แสดงแม่น้ำเจ้าพระยาสายใหม่ที่เกิดจากการขุดคลองลัด และแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิมที่ต้นเงินจนกลายเป็นคลองมีชื่อเรียกตามท้องที่	37
10	แสดงภูมินิเวศกรุงธนบุรีเป็นพื้นที่ปากแม่น้ำจึงอุดมสมบูรณ์ ด้วยผืนดินเกิดจากแม่น้ำพัดพาแร่ธาตุอันอุดมสมบูรณ์มารวมกัน	40
11	แผนที่กรุงศรีอยุธยาในจดหมายเหตุเดอ ลาลูแบร์ ฉบับพิมพ์ที่ กรุงอัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์	42
12	แผนที่แสดงพื้นที่ภายในกำแพงพระมหานคร	70
13	แผนที่ Plan of Bangkok	70
14	แผนที่แสดงกลุ่มชาติพันธุ์พื้นที่ฝั่งธนบุรี	71

ความนำ

กรุงเทพมหานครหรือบางกอก (Bangkok) ตามการรับรู้ของคนทั่วไป มีนามว่า “กรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุธยามหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์ มหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิต สักกะทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์” พัฒนาการการเติบโตของกรุงเทพมหานครสืบเนื่องมาจากการตั้งเมืองมาแต่สมัยอยุธยาที่มีการชชะรอยทั้งวัฒนธรรมและศิลปกรรมเข้ามาในพื้นที่บางกอก แต่กระนั้นตัวจักรหรือกลไกสำคัญส่วนหนึ่งที่ก่อร่าง สร้างรูปของกรุงเทพมหานครขึ้นมา คือ กลุ่มคนต่างๆ ในพื้นที่ ที่กลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมหรือลักษณะเด่นร่วมกันถูกเรียกขานในทางมานุษยวิทยาว่า “กลุ่มชาติพันธุ์” กลุ่มชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานครมีมากมายนับแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ หลากหลายกลุ่มเข้ามาในบางกอก ด้วยวิถี วัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่ต่างกัน

ด้วยผู้นคนที่อยู่ในอาณาจักรอยุธยาที่มีนานาชาติพันธุ์เพราะเป็นเมืองท่าค้าขายนานาชาติ ดินแดนแถบนี้ประคองเหมือนชุมชนขนาดใหญ่ที่ผสมผสานกันในพื้นที่และก่อรูปวัฒนธรรมร่วมในพื้นที่สืบมาจนปัจจุบัน การศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในประเทศไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นับเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจจากนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาอย่างต่อเนื่องกว่าสามทศวรรษแล้ว งานศึกษาวิจัยที่มีอยู่จำนวนมากนั้น กระจุกกระจายอยู่ตามสถาบันวิชาการและมหาวิทยาลัยต่างๆ ยากในการศึกษาค้นคว้าเพราะขาดการจัดระบบข้อมูลที่สืบค้นได้สะดวก ทำให้ประมวลภาพรวมเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยได้ยาก ไม่สามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ได้ ทั้งยังทำให้การพัฒนาองค์ความรู้และทิศทางการวิจัยเกี่ยวกับชาติพันธุ์ไม่ครบถ้วนและมีความซ้ำซ้อน ขาดมิติของการเปรียบเทียบให้เห็นเงื่อนไขของความหลากหลายและการเปลี่ยนแปลงประเด็นการศึกษาในแง่มุมต่างๆ โดยได้มีองค์กรต่างๆ รวมไปถึงการศึกษาที่พยายามรวบรวมฐานข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ไว้ อาทิ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ได้ริเริ่มโครงการพัฒนาฐานข้อมูลงานวิจัยทางชาติพันธุ์ขึ้นโดยมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ ผู้เชี่ยวชาญด้านชาติพันธุ์วิทยามาเป็นหัวหน้าโครงการ ซึ่งทำการรวบรวมและจัดระบบข้อมูลงานวิจัยทางชาติพันธุ์ในประเทศไทย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ที่มีอยู่ตามสถาบันทางวิชาการต่างๆ ให้สามารถสืบค้นได้ง่ายและรวดเร็ว นักวิจัยซึ่งอยู่ในพื้นที่ต่างๆ สามารถค้นคว้าผ่านฐานข้อมูลออนไลน์ได้โดยสะดวก และศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่ได้จัดทำและพัฒนาศูนย์ข้อมูลทางด้านชาติพันธุ์ในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

บาร์ท (Frederick Barth) นักมานุษยวิทยาคนสำคัญที่ค้นคว้าเกี่ยวกับชาติพันธุ์เสมอมา กล่าวนิยามกลุ่มชาติพันธุ์ว่า หมายถึง ลักษณะที่บุคคลเลือกใช้เพื่อแสดงว่าตนเองเป็นใคร และกระบวนการที่บุคคลในสังคมเลือกแสดงว่าตนเองเป็นใครและอยู่ในกลุ่มใด บาร์ทศึกษาประเด็นของพรมแดนทางชาติพันธุ์หรือสัญลักษณ์ ทางวัฒนธรรมของคนในวัฒนธรรมหนึ่งเพื่อใช้ในการแยกกลุ่มของตนเอง มีงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ

กลุ่มชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานครจำนวนมาก ทั้งในเรื่องวัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ การดำรงชีวิต ศิลปะ การปรับตัว การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ปัญหาหรือการปรับปรนของกลุ่มที่ต้องต่อรอง ชัดชน หรือสร้าง วัฒนธรรมขึ้นใหม่ในสังคมกรุงเทพมหานครที่มีความหลากหลาย กรุงเทพมหานครเปรียบดัง หม้อสุขนาดใหญ่ หรือตามแนวคิดที่นักมานุษยวิทยาใช้คำว่า “Melting pot” ที่เป็นเบ้าหลอมคนหลากหลาย คือมีส่วนประสมที่ หลากหลาย แต่สุดท้ายอยู่ร่วมกันตามวิถีหรือการยอมรับปรับปรนกันไป

นอกจากงานศึกษาที่ลงเนื้อหาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในประเด็นเชิงเนื้อหาของกลุ่มชาติพันธุ์ แล้วยังมีงานศึกษาเชิงพื้นที่ในกรุงเทพมหานคร ที่นำพื้นที่มาอธิบายขยายความในประเด็นต่างๆ อาทิ งานศึกษาในกรุงเทพมหานครในเรื่องพื้นที่ของสำนักผังเมือง โดยกลุ่มงานวิจัยได้มีการศึกษาจำแนกใน กลุ่มพื้นที่โดยใช้เกณฑ์พื้นที่ว่างและการใช้ประโยชน์ที่ดิน จัดกลุ่มออกเป็นกลุ่มพื้นที่ศูนย์กลางธุรกิจและ พาณิชยกรรม กลุ่มพื้นที่อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและส่งเสริมการท่องเที่ยว กลุ่มพื้นที่อยู่อาศัยชานเมืองและ เกษตรกรรมฝั่งตะวันออก ตะวันตกตอนบน และตะวันตกตอนล่าง

การจำแนกดังกล่าวทำให้มองเห็นการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร ที่เน้นกิจกรรมแตกต่างกันแต่ยังไม่ปรากฏการนำเสนอในเชิงแผนที่ของกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อนำมาต่อยอดไปสู่มหานครแห่งอาเซียน จากการศึกษาของสำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร ดังกล่าว นำมาสู่การศึกษาของ จารุวรรณ ข้าเพชร และคณะ (2560) เรื่อง การศึกษาคุณภาพของพื้นที่ว่างในกรุงเทพมหานครภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนาไปสู่การเป็นพื้นที่พาณิชยกรรมของวิสาหกิจชุมชน ผลการศึกษาสรุปได้ว่า พื้นที่ในกรุงเทพสามารถ อธิบายได้ตามแนวคิดเรื่องพื้นที่ (Place, Space) ที่พิจารณาพื้นที่เชิงกายภาพ (Architectural Space) และ พื้นที่เชิงสังคม (Social Space) โดยนักคิดคือ ฟูโกต์ (Foucault) ที่เสนอให้ศึกษาพื้นที่ในมิติของ การเกิดปรากฏการณ์หลายอย่างที่เกิดขึ้นในพื้นที่มากกว่าการมองพื้นที่ในเชิงการจัดวางและองค์ประกอบ ซึ่งการมองของฟูโกต์จะนำมาวิเคราะห์ถึงลักษณะการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่และก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยน จับจ่ายใช้สอยพื้นที่ โดยการจัดประเภทพื้นที่มีทั้งพื้นที่สาธารณะ (Public Space) พื้นที่พาณิชยกรรม (Commercial Space) พื้นที่อยู่อาศัย (Residential Space) และพื้นที่เกษตรกรรม (Agricultural Space) เป็นต้น

และแม้จากการศึกษาของประภัสสร ซูวิเชียร (2559) ที่มีการค้นหาอดีตของกรุงเทพฯ ผ่านการศึกษาด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยา เกี่ยวกับวัดร้างในบางกอก ที่สามารถอธิบาย พื้นที่บางกอก ว่าเป็น “ชุมชนที่มีซาก” มีสิ่งที่ยืนยันตัวตนในรูปของชุมชนหมู่บ้านและเมืองในกรุงเทพตั้งแต่ สมัยยุคต้นอยุธยา โดยเฉพาะบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา ราวหลัง พ.ศ.2000 และการค้นพบว่าวัดเก่าแก่ของ บางกอกดั้งแต่ยุคต้นอยุธยา ถึงปลายอยุธยา ล้วนเคยเป็นศูนย์กลางของชุมชนทั้งสิ้น

การศึกษาของ จารุวรรณ ข้าเพชร (2552) เรื่อง ชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานคร พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานคร มีทั้งกลุ่มที่อยู่มาก่อนที่จะมีการตั้งกรุงเทพเป็นราชอาณาจักรเป็นกลุ่มเดิม ทั้งคนจีน หรือมอญก็ตาม จากหลักฐานปูนปั้นที่พบชาวต่างชาติในวัดโพธิ์และโคลงจารึก ชาวญี่ปุ่น (ญี่ปุ่น) มะลายู

(มลายู) ญวน สิงหล กะเหรี่ยง อาฟริกัน ดัชส์ อิตาเลียน ฝรั่งเศส ฯลฯ และกลุ่มอื่นที่เข้ามาด้วยเหตุผลทั้ง การถูกอพยพจากการถูกกวาดต้อนจากภัยสงคราม ปัญหาการอดอยากในบ้านเกิดตนเองหรือการเข้ามา แสวงหาชีวิตใหม่ ในถิ่นใหม่ โดยผู้เข้ามาที่หลังมักมาเพื่อการค้าและธุรกิจ โดยแต่ละกลุ่มต่างได้เรียนรู้ วัฒนธรรมกันก่อให้เกิดการผสมกลมกลืนกันทางวัฒนธรรมและปรับเปลี่ยนภายในวัฒนธรรมของตน กลุ่มที่ ศึกษาข้อมูลในแง่ทั่วไปที่พบในกรุงเทพได้แก่กลุ่มจีน โปรตุเกส ญวน ญี่ปุ่น อินเดีย มุสลิม มอญ ลาวและเขมร ส่วนข้อมูลงานวิจัยทางด้านชาติพันธุ์ที่ค้นคว้าประกอบด้วยจีน ญวน ญี่ปุ่น อินเดีย มุสลิม มอญและลาว โดย ประเด็นที่มีการศึกษาจะเกี่ยวข้องกับทางด้านศาสนา ประเพณี พิธีกรรม ศิลปะ การใช้ชีวิต ที่อยู่อาศัย เป็นต้น

งานศึกษาทางด้านชาติพันธุ์มีการศึกษาและจำแนกออกไปจำนวนมาก รวมทั้งศูนย์มานุษยวิทยา สิรินธรเองก็เป็นแหล่งรวมข้อมูลทางด้านชาติพันธุ์ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศ แต่งานจำนวนมากยังมิได้นำมากำหนด ลงในแผนที่กรุงเทพมหานคร เพื่อศึกษาการธำรงของกลุ่มชาติพันธุ์ พัฒนาการ และการคลี่คลายของชาติพันธุ์ ของแต่ละกลุ่มในพื้นที่ฝั่งธนบุรี

การศึกษาค้นคว้านี้จึงมีเป้าหมายในการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ปรากฏในพื้นที่ฝั่งธนบุรี ตั้งแต่สมัย อยุธยาตอนปลายจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และจัดทำแผนที่รวบรวมกลุ่มชาติพันธุ์ โดยระบุกลุ่ม ชาติพันธุ์ต่างๆ ลงแผนที่ตามที่แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ได้ปรากฏในเอกสารที่เกี่ยวข้องในด้านประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ศาสนา และศิลปวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ที่ปรากฏในพื้นที่ฝั่งธนบุรี ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงสมัย รัตนโกสินทร์ตอนต้น และจัดทำแผนที่กลุ่มชาติพันธุ์

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษารื่อง ภูมิทัศน์ชาติพันธุ์แผนที่ชุมชนชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานคร ใช้ระเบียบวิธีการ วิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้วิธีการในการรวบรวมข้อมูลเอกสาร (Documentary Research) ประกอบด้วย บทความ งานวิจัย หนังสือที่เกี่ยวข้องกับภูมิหลังของกลุ่มชาติพันธุ์ ด้าน ศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และการใช้พื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยจำกัดการรวบรวมข้อมูลเอกสารที่ กล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ปรากฏถิ่นฐานในพื้นที่ฝั่งธนบุรี และเนื่องจากการศึกษาเชิงชาติพันธุ์หรือ วัฒนธรรมมีอาจตัดขาดออกในเชิงพื้นที่ได้เพราะมีการเคลื่อนไหลกันอยู่ตลอดเวลา ผู้วิจัยจึงได้จำกัดขอบเขต การรวบรวมข้อมูลเอกสารไว้ ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงต้นสมัยรัตนโกสินทร์ เพื่อศึกษาการถิ่นฐานใน อดีต การธำรงอยู่ และร่องรอยวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์

โดยเอกสารที่เขียนจะนำมาศึกษาเป็นเอกสารหนังสือ งานวิจัย พระราชพงศาวดาร บันทึกการเดินทางของบาทหลวง ที่ระบุถึงกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่ธนบุรี โดยพื้นที่ธนบุรีในอดีตรวมถึงฝั่งพระนครหรือกรุงเทพฯ ปัจจุบันด้วย จะจำกัดพื้นที่ในการศึกษาดมการแบ่งการบริหารของกลุ่มเทมมหานคร 2 กลุ่มเขต คือ กลุ่มกรุงธนเหนือและกลุ่มกรุงธนใต้ เนื่องจากเป็นพื้นที่เดิมที่มีความเจริญต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ที่มีผู้คนหลากหลายกลุ่มอาศัยในพื้นที่ เนื่องจากกลุ่มเขตดังกล่าวมีประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์มาอย่างยาวนาน นับตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายที่สยามเป็นเมืองท่าที่สำคัญ มีสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศทางด้านการค้า และการทูต มีการอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของกลุ่มชนต่างๆ จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และใช้แม่น้ำเจ้าพระยาเป็นสายน้ำหลักในการดำเนินชีวิต ก่อให้เกิดชุมชน และคลองลัดต่างๆ ขึ้น

เมื่อรวบรวมข้อมูลเอกสาร (Documentary Research) ประกอบด้วย บทความ งานวิจัย หนังสือที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ ด้านศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์แล้ว ลำดับถัดมาคือการนำเข้าข้อมูลจากการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ ลงสู่ในแผนที่กรุงเทมหานคร โดยการจัดพิมพ์ข้อมูล จำแนกเป็นกลุ่ม พื้นที่ และลักษณะการทางวัฒนธรรมที่ปรากฏ (culture trait)

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ได้แผนที่ชาติพันธุ์เพื่อนำมาพัฒนา หรือสร้างมูลค่าจากรากฐานวัฒนธรรมที่ปรากฏในเมืองใหญ่และนำมาร่วมวางแผนเป็นมหานครแห่งอาเซียน ที่ให้โอกาสและส่งเสริมศักยภาพของกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่ม

กรอบแนวคิดและงานที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดด้วยเรื่องชาติพันธุ์ (Ethnic Groups)

คำว่าเชื้อชาติ (Race) ประชาชาติ (Nation) และกลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic group) เป็นคำที่มีความหมายคล้ายคลึงกัน กลุ่มชาติพันธุ์ เชื้อชาติ และประชาชาติ เป็นแนวคิดที่มีแกนหลักของแนวคิดร่วมกัน คือ การมีความคิดเกี่ยวกับเชื้อสาย (Descant) และบรรพบุรุษ (Ancestry) ร่วมกัน โดยมีความหมายร่วมกันเกี่ยวกับวัฒนธรรม ตำนาน หรือความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรม เครื่องแต่งกาย จารีตและประเพณี ซึ่งสิ่งเหล่านี้เรียกว่า ประชาคมการสืบสายและวัฒนธรรม (Descent and Culture Communities) คำว่า ethnic มีรากศัพท์มาจากภาษากรีก ethnos หมายถึง กลุ่มคนที่มีขนบธรรมเนียมเดียวกัน แต่ในปัจจุบันนักมานุษยวิทยาได้หันมาใช้คำว่า กลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic group) หมายถึง กลุ่มคนที่มีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษาเดียวกัน และมีความเชื่อว่าตนสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน ดังนั้นกลุ่มชาติพันธุ์จึงเป็นกลุ่มย่อยของกลุ่มเชื้อชาติ

โคเฮน ได้ให้ความหมาย คำว่า กลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic group) ว่าเป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่ไม่เป็นทางการ (Informal Interest Group) โดยกลุ่มดังกล่าวจะมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ความเชื่อแบบแผนพฤติกรรม และมีพิธีกรรมทางศาสนาที่ปฏิบัติร่วมกัน อีกทั้งยังสามารถรวมกันเป็นส่วนหนึ่งของประชากรส่วนใหญ่ และสามารถปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มอื่นๆได้ (สุเทพ สุนทรเลิศ, 2548:81)

กลุ่มชาติพันธุ์นั้นมีจุดเริ่มต้นมาจากที่นักมานุษยวิทยาส่วนหนึ่งได้มีการต่อต้านการจำแนกกลุ่มชนโดยใช้คำว่าเชื้อชาติ (race or racial group) การจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์จึงเป็นการจำแนกทางด้านกายภาพด้านขอบเขตพื้นที่ และลักษณะทางวัฒนธรรม การศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ จึงมีความหมายโดยรวมครอบคลุมไม่แบ่งแยกคุณค่าเกินไปหรือสูงเกินไป (ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ และคณะ, 2555: 29) ดังนั้นกลุ่มชาติพันธุ์ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ กลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมและการมีจิตสำนึกร่วมกัน มีการจำแนกเป็นกลุ่มย่อยของประชาชาติ เช่น กลุ่มจีน ลาว มอญ ญวน เขมร จาม มุสลิม ฯลฯ ในประเทศไทย

แนวคิดด้วยเรื่องพื้นที่ (The Space)

นอกจากแนวคิดเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นพื้นฐานในการศึกษา (Ethnicity) และยังนำแนวคิดเรื่องพื้นที่ (Space) มาเป็นกรอบในการศึกษา โดยพื้นที่ที่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อาศัยมาแต่เดิมจนสืบเนื่องมาจนถึงข้ออยู่ในพื้นที่ของเมืองหลวงที่มีการเติบโตและขยายตัวของพื้นที่เมืองอย่างมาก มาใช้เป็นกรอบในการศึกษา ดังเช่น การศึกษาของเลอว์เฟบวอร์ (Lefebvre) นำเสนอเรื่องพื้นที่ ได้จำแนกออกมี 3 ระดับ คือ “Physical Space” “Mental Space” และ “Social Space” เสนอว่ากระบวนการเป็นเมือง (Urbanization) แสดงให้เห็นความสำคัญเชิงพื้นที่สมัยใหม่ ที่จะมากำหนดและจัดการชีวิตของผู้คน ที่เอื้อให้ระบบทุนนิยมสามารถอยู่รอดได้หรือจากการศึกษาของ เดวิด ฮาร์วี (1935) นักภูมิศาสตร์ที่มีความสนใจในเรื่องพื้นที่และให้ความหมายพื้นที่ที่แตกต่างกันออกไป และนำระบบนิเวศวิทยาของความเป็นเมืองหรือความคิดเชิงภูมิศาสตร์ที่อธิบายกำเนิดความเป็นไปหรือการเปลี่ยนแปลงเมือง ซึ่งหมายถึงพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง ซึ่งตั้งอยู่บนแนวคิดเศรษฐกิจทุนนิยม นอกจากนั้นการศึกษาพื้นที่ที่เมืองยังสามารถใช้การอธิบายได้ตามหลักการใช้พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมที่มีการใช้ซ้อนทับกันแต่ละยุคสมัย คือคำว่า พาเลิมเพส (Palimpsest) คำนี้แปลว่าใช้แล้วใช้อีก มีกำเนิดมาจากภาษากรีกว่า พาเลิน (Palin) แปลว่าอีกครั้ง ในเชิงสถาปัตยกรรมคำนี้นำมาใช้อธิบายแนวคิดของพื้นที่ที่มีการใช้งานหลาย ชั้น (multilayered structure) และเชื่อมโยงกับภูมิทัศน์ (Landscape) หรือการใช้พื้นที่ที่ทับซ้อน¹ แต่พื้นที่ที่ทับซ้อนตรงนี้มีได้หมายถึงพื้นที่ที่ทับซ้อนตามแนวชายแดนที่ไทยกับกัมพูชาอ้างสิทธิ์เหนือพื้นที่ชายแดนที่ติดต่อกัน แต่ภูมิทัศน์นี้หมายถึงการสะท้อนให้เห็นถึงพื้นที่ในอดีต อาจเป็นสิ่งจำลองทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่แห่งนั้น พื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์หรือความเก่าแก่ของบางแห่งในย่านฝั่งธน จึงมีการขุดค้นซากหลักฐานทางโบราณคดีเสมอมา ที่ชัดเจนบริเวณกรมอุทธรณ์หรือที่เป็นที่ตั้งศูนย์กลางของธนบุรีสมัยกาลก่อน รวมทั้งบริเวณต่อเนื่องของโรงพยาบาลศิริราชที่เป็นวังเก่าของเจ้านายสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ บริเวณสวนอนันท์ การใช้แนวคิดเรื่องพื้นที่มาใช้อธิบายพื้นที่ในเมืองร่วมสมัยนี้ อาจมิได้ครอบคลุมเรื่องพื้นที่ตามการอธิบายของเลอว์เฟบวอร์ (Lefebvre) ทั้งหมด แต่พื้นที่

¹ <https://www.matichon.co.th/columnists/news> สืบค้นวันที่ 26 ตุลาคม 2561

ดังกล่าวเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นความเป็นกลุ่ม ความมีวัฒนธรรมร่วมกัน การมีจิตสำนึกทางวัฒนธรรมร่วมกันตามแนวคิดของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ว่าด้วยการมีจิตสำนึก แม้ว่าจะถูกปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยและปรากฏร่องรอยจากวิถีชีวิตประจำวัน เช่น การทำบุญ อาหาร เครื่องดนตรีเช่น ขลุ่ยที่บางไม้ เลื้อผ้า เป็นต้น แต่พื้นที่ที่แต่ละกลุ่มอาศัยอยู่ยังคงเป็นจิตสำนึกร่วมทางสังคม เป็นพื้นที่ทางสังคมนั่นเอง

แนวคิดเรื่องพื้นที่ที่นำมาใช้อธิบายถึงพัฒนาการความเป็นอยู่ การคลี่คลาย การเปลี่ยนแปลง และการสูญหายของชาติพันธุ์ในกรุงเทพฯ นั้น จะเป็นส่วนที่ช่วยอธิบายถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีการปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ การปฏิบัติการ การสร้างความหมาย และการผลิตความหมายซ้ำ และอาจจะนำไปสู่การเป็นพื้นที่ของภาพตัวแทน (Representational Spaces) ที่แสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆในกรุงเทพมหานคร

งานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาข้อมูลดังกล่าวข้างต้นและงานศึกษาวิจัยต่างๆ อาจกล่าวได้ว่า กลุ่มคนต่างๆ ที่ได้อพยพเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในสังคมไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น มีเหตุผลประการหลัก คือ เรื่องของลักษณะภูมิศาสตร์ที่เอื้อต่อการค้า ที่อำนวยความสะดวกเจรจาค้าขายติดต่อกับหลายกลุ่มคน ซึ่งถือเป็นความโดดเด่นของอยุธยาในเวลานั้น ประกอบกับสังคมไทยเป็นสังคมที่เอื้อต่อการผสมผสานทางวัฒนธรรม (Cultural Assimilation) อย่างเป็นรูปธรรมและมีขั้นตอนทางสังคม โดยมีศาสนสถาน กระบวนการกลายเป็นเมือง กิจกรรมทางสังคม วิถีชีวิต และลักษณะทางภูมิศาสตร์ เป็นจุดศูนย์กลางของการตั้งถิ่นฐานและการอพยพของกลุ่มคนชาติต่างๆ รวมทั้งคนไทยในสังคมสมัยนั้น ดังปรากฏในงานศึกษาวิจัยเรื่อง กรุงธนบุรี ในสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ ของกรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์ (2555 : บทคัดย่อ)

นอกจากนี้ในงานศึกษาวิจัยเรื่อง เรื่อง การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานจากชุมชนน้ำสู่เมืองบกในพื้นที่เมืองฝั่งธนบุรี ของกิตติศักดิ์ วิทยาโกลเลิศ (2545) ยังได้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะตัวอย่างของการอพยพและการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในสังคมไทย ซึ่งสนับสนุนเหตุผลที่ว่า วิถีชีวิตและกิจกรรมทางสังคมถือเป็นปัจจัยหลักที่เอื้อต่อการอพยพและการตั้งถิ่นฐานในสังคมไทยของชาวจีนในสมัยนั้น กล่าวคือ ชาวจีนและ

ชาวไทยมีการนับถือศาสนาพุทธเหมือนกัน อาหารหลักที่ประทานคล้ายคลึงกัน คือ ข้าวและปลา อีกทั้งในยุคสมัยของพระเจ้าตากสินมหาราชมีการสู้รบเพื่อกอบกู้เอกราชคืนจากพม่า โดยมีชาวจีนถือเป็นกำลังหลักในการกอบกู้เอกราชในครั้งนี้ ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้นนี้ จึงทำให้ชาวจีนจึงเป็นกลุ่มคนที่ได้รับการยอมรับจากพระมหากษัตริย์และคนไทยในสมัยนั้นมากกว่าชาติอื่นๆ ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มชาวตะวันตกที่เข้ามาในสังคมไทยเพื่อมุ่งเน้นในเรื่องของการติดต่อเจรจาค้าขายกับชาติต่างๆ เป็นหลัก แต่สำหรับชาวตะวันตกที่ได้เข้ามามีบทบาทและช่วยเหลือในการกอบกู้เอกราชคืนจากพม่า พระเจ้าตากสินมหาราชก็ได้มีการพระราชทานที่ดินให้เพื่อสร้างวัดเป็นศูนย์กลางในชุมชน โดยเฉพาะชาวโปรตุเกส

การศึกษาของพัชพรรณ เลือคง (2553) ศึกษาเรื่อง วิถีชีวิตของคนในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22 ถึง พ.ศ.2310 ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์จนถึงเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 เป็นการย้ำให้เห็นว่าชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นสังคมเมืองการค้า มีตลาดย่านการค้า ย่านการผลิตสินค้าเป็นจำนวนมากมายทั้งในและรอบพระนคร ผู้เข้าร่วมกิจการค้ามีทั้งชาวพื้นเมืองจากหัวเมืองที่ทั้งผลิตสินค้าเพื่อขายหรือนำสินค้าจากหัวเมืองมาขาย มีชาวต่างชาติและกลุ่มลูกครึ่งที่ค้าขายในตลาด การมีตลาดของชาวต่างชาติในกรุงศรีอยุธยา เป็นสิ่งช่วยยืนยันถึงความหลากหลายของกลุ่มคน มีทั้งตลาดและสินค้าของชาวต่างชาติ จากผลการศึกษาจึงสรุปได้ว่า ชุมชนพระนครศรีอยุธยาเป็นชุมชนเมืองที่ผู้คนมาจากต่างถิ่นมาประกอบอาชีพและร่วมกันสร้างความเป็นชุมชนเมืองที่หลากหลายผู้คนในกรุงศรีอยุธยา

การศึกษาของรพร ภู่งศ์พันธ์ (2542) เรื่องความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 17 ได้อธิบายถึงความความเป็นสังคมนานาชาติ โดยกรุงศรีอยุธยาทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการรวบรวมและกระจายสินค้าจากถิ่นต่างๆ และนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวต่างชาติเข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐานในพระนครศรีอยุธยาตามที่มีหลักฐานว่ามีตลาดหรือย่านเฉพาะของชาติต่างๆ กระจายกันอยู่โดยรอบพระนคร

การศึกษาของจาวรรณ ขำเพชร ศึกษาเรื่อง สังคมนานาชาติพันธุ์ของกรุงเทพมหานคร (2555) ถึงปัจจัยที่ทำให้กรุงเทพเป็นสังคมนานาชาติได้ดังนี้ 1) การเมือง นโยบายการเปิดรับคนต่างกลุ่มเข้ามาในประเทศไทย หลักฐานมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยมาจนถึงอยุธยา พบชาวต่างชาติเข้ามาทำมาค้าขายโดยเฉพาะอยุธยาจำนวนมาก อีกทั้งเมื่อเข้ามาแล้วก็ได้บังคับให้คนต่างจากกลุ่มตนปฏิบัติตามจารีตของคนในพื้นที่ คนที่เข้ามาจึงเกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมของตนไว้ได้สืบไป 2) เศรษฐกิจ ประเทศไทยคือเป็นพื้นที่แห่งการแสวงหาโอกาส ทุกคน ทุกกลุ่มฐานะ อาชีพ ไม่ว่าจะโดยทำงานรับใช้ราชการ หรือเป็นกสิกรจากเมืองจีนต่างมาแสวงหาโอกาส ดังเราจะพบเจ้าสัวเจ้าของกิจการในเมืองไทยปัจจุบันต่างมาด้วยสภาพ “เสื่อผืนหมอนใบ” และมาทำงานด้วยความอดสาหัส ก่อร่างสร้างตัวอย่างมั่งคั่งร่ำรวยในปัจจุบันหลายสกุล และจากโคลงจารึกที่บรรยายรอบวัดโพธิ์ยังปรากฏกลุ่มอื่นที่อยู่ในกลุ่มชาวตะวันตกอีกหลายกลุ่มที่เข้ามาติดต่อกับชายฝั่งประเทศไทย และ 3) ศาสนา ความเป็นเมืองพุทธ ความมีจิตใจที่อาหารต่อผู้อื่น ทำให้คนที่อยู่เดิมไม่ได้ขับไล่คนที่มาใหม่ให้พ้นจากบ้านเกิดเมืองนอนของตน เมื่อคนมาใหม่มีวิถีความเชื่อที่ไม่ได้ปิดกั้น ให้ปฏิบัติตามศาสนกิจของตนไป หรือบางครั้งจะมีการผสมกลมกลืนทางด้านศาสนาหรือความเชื่อ

มุสตี จันทวิลล (2541) ศึกษาเรื่องเวียดนามในเมืองไทย พบว่าชาวไทยเชื้อสายญวน หรือ เวียดนาม หรือแควนี้ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในประเทศไทย ปัจจุบันชาวไทยเชื้อสายญวนแบ่งเป็นสองกลุ่ม ได้แก่ ญวนเก่าและญวนใหม่ ปัจจุบันกลุ่มญวนเก่าได้อพยพผสมกลมกลืนไปกับคนไทยหมดแล้ว ส่วนญวนใหม่ คือคนที่อพยพเข้ามาใน ปี พ.ศ.2488 (เริ่มการประกาศราชบัญญัติตรวจคนเข้าเมือง)และ ในปี พ.ศ.2489 (ปีที่ คอมมิวนิสต์ครอง) แลทยอยเข้ามาจนถึงปี พ.ศ.2499 เพื่อลี้ภัยทางการเมือง และลี้ภัยทางศาสนา เนื่องจาก สยามมีเสถียรภาพ และอุดมสมบูรณ์ ปัจจุบันญวนเก่าได้ถูกกลืนไปสิ้นแล้วยกเว้นแต่คงเหลือการนับถือศาสนา คริสต์ และพบอยู่ในชุมชนกุฎีจีน ใกล้วัดช่างดาครूस เขตธนบุรี

บทที่ 2

นามนั้นชื่อ ธนบุรีศรีมหาสมุทร

ปมหลัง

กำเนิดธนบุรีศรีมหาสมุทรหรือบางกอกนั้น เกิดจากการพัดพาน้ำตะกอนดินมาทับถมของแม่น้ำเจ้าพระยาจนเกิดเป็นคันดินธรรมชาติ (River Levee) (ณัฐวุฒิ ปรีชาวนิตย์, 2556: 318) ที่มีรูปสัณฐานคล้ายเกือกม้า ตามร่องรอยของแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม ผืนดินแห่งนี้คือตำบลหนึ่งที่มีชื่อว่า “บางกอก”

บางกอก (Bangkok) หรือชื่อที่รู้จักว่าเป็นกรุงรัตนโกสินทร์ (ปัจจุบัน พุทธศักราช 2561) นั้น ความจริง “บางกอก” คือพื้นที่ธนบุรีรอบคุลมพื้นที่สองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ที่เป็นที่ราบสามเหลี่ยมปากน้ำเจ้าพระยา และมีลำคลองมากมาย

ชื่อ “บางกอก” สันนิษฐานกันได้ต่างๆ บ้างว่ามาจากคำว่า บางเกาะ ตามลักษณะพื้นที่ที่เป็นเกาะเล็กเกาะน้อย และตามสัญญาณของพื้นที่ที่มีน้ำล้อมรอบคล้ายเกาะ และยังได้มีการขุดคลองใหม่เพื่อเชื่อมการเดินทาง นานวันเข้าก็ขยายกว้างออกไปตามธรรมชาติเพราะว่ากระแสน้ำไหลรีดัดตรงแรง และหลากทุกปี บ้างก็ว่าเป็นเพราะมีต้นไม้ ชื่อ ต้นมะกอกอยู่มาก เรียกว่า บางมะกอก ชื่อเลยถูกเรียกตามชื่อพืชท้องถิ่นที่มีมากบริเวณวัดอรุณราชวราราม หรือวัดแจ้ง ที่มีชื่อเดิมว่าวัดมะกอก ต่อมาเสียงพูดร่อนเหลือบางกอก

ในสาส์นสมเด็จพระราชินีพันธุโสภณสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพนั้น ได้ทรงสันนิษฐานเรื่องของการขุด “บาง” ที่ทำให้เข้าใจถึงชื่อ “บางกอก” และการขุดคลองลัดบางกอก ซึ่งมีความว่า “บาง” คือ คลองตัน เป็นแนวว่า ทำขึ้นเพื่อชักน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาไปใช้ในที่ทำกิน มีเรียกสวนไร่นา เป็นต้น เกิดแต่มีผู้คนมากขึ้นจะตั้งทำกินกันอยู่แตรมแม่น้ำหาพอกันไม่ (พลาตศิษฐ์ สิทธิธัญกิจ, 2551: 58)

ข้อสันนิษฐานของชจร สุขพานิช นักประวัติศาสตร์ ที่มีความเห็นว่า “บางกอก BANGKOK” นั้นปกติเป็นคำที่ฝ่ายสังฆราชผู้เป็นใหญ่ในศาสนาคริสต์ที่กรุงศรีอยุธยา ใช้เขียนถึงบางกอก (เมืองธนบุรีศรีสมุทร) ทุกครั้ง โดยฝ่ายสังฆราชนั้นจะเขียนรายงานเหตุการณ์ไปยังสำนักงานใหญ่ที่กรุงปารีส ซึ่งยังเขียนบางกอก BANGKOK อยู่จนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงพระอักษรส่งไปถึงฝ่ายฝรั่งเศสนั้นพระองค์ก็สะกดคำว่า BANGKOK ตามอย่างฝ่ายสังฆราชฝรั่งเศสใช้อยู่ ต่อมาจึงได้พากันนิยมใช้คำว่า BANGKOK เป็นมาตรฐานมาจนทุกวันนี้ (พลาตศิษฐ์ สิทธิธัญกิจ, 2551: 62-63)

ผืนดิน “บางกอก” มีลักษณะเป็นทะเลตมเหมาะแก่การเพาะปลูกทำเรือกสวนไร่นา และมีชุมชนอาศัยอยู่บ้างแล้วตามริมน้ำเจ้าพระยาสายเดิม คือเส้นทางที่น้ำไหลเข้าในคลองบางกอกน้อยแล้วไหลออกทางคลองบางกอกใหญ่ในปัจจุบัน ซึ่งเส้นทางน้ำนี้มีลักษณะคดโค้ง ต่อมาในรัชสมัยของสมเด็จพระไชยราชาธิราช (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2077 - 2090) ได้มีการขุดคลองลัดบางกอกใหญ่ขึ้น ปัจจุบันคือระหว่างปากคลองบางกอกน้อยถึงปากคลอง บางกอกใหญ่ (ช่วงหน้าสถานีรถไฟบางกอกน้อย ผ่านหน้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โรงพยาบาลศิริราช และหน้าวัดอรุณราชวราราม) เมื่อ พ.ศ. 2065 คลองลัดนี้ต่อมาขยายใหญ่และกลายเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยา มีการตั้งถิ่นฐานของประชาชนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ

เนื่องจากเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน (ประมาณ พ.ศ. 1893) สันนิษฐานกันว่าเป็นชุมชนเกษตรกรรม ขนาดเล็กที่เกาะตัวไปตามแม่น้ำลำคลอง เพราะต้องอาศัยแม่น้ำเป็นเส้นทางสัญจร ประชาชนปลูกบ้านเรือนริมฝั่งแม่น้ำและลำคลอง และอาศัยอยู่ในเรือนแพ (สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร, สำนักงาน นโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ DANIDA, 2547: 1)

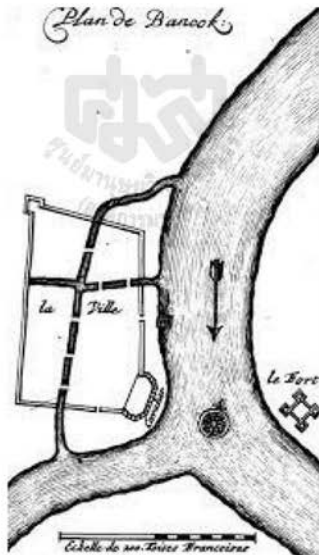
เมืองธนบุรี เป็นหัวเมืองชั้นในของกรุงศรีอยุธยา โดยหัวเมืองชั้นในของอยุธยาทั้งหมด 11 หัวเมือง คือ วิเศษไชยชาญ อินทบุรี พรหมบุรี สรรคบุรี สระบุรี นครนายก นนทบุรี ปรจันบุรี ธนบุรี และนครไชยศรี กรมศิลปากร อ่างโนน วรรณการ สุธีรัตนภิรมย์, 2559: 35) ในครั้งที่กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองท่าที่มีความเจริญรุ่งเรืองที่สุดในอุษาคเนย์ เมืองธนบุรีมีความสำคัญเป็นทางผ่านและที่พักเรือสินค้าจากปากน้ำเจ้าพระยาสู่กรุงศรีอยุธยา ในราวพุทธศตวรรษที่ 19 ก่อนรัชสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช (พ.ศ.2077-2089) ที่ยังไม่มีการขุดคลองลัดบางกอก แม่น้ำอ้อมบางกอก (แม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม หรือคลองบางกอกใหญ่ คลองบางกอกน้อย) มีความคดเคี้ยวการสัญจรแต่ละครั้งต้องใช้เวลาาน จึงเป็นเหตุให้เรือสินค้าต้องแวะที่ที่ย่านบางกอกหรือธนบุรีที่เป็นทางผ่านก่อนเข้าสู่กรุงศรีอยุธยา ทำให้พื้นที่ย่านนี้มีที่พักรองรับชาวต่างชาติที่เข้ามาพักพิง และคนบางกลุ่มก็ตั้งถิ่นฐานถาวรในอาณาบริเวณนี้ และเมื่อสมเด็จพระไชยราชาธิราชโปรดเกล้าฯ ให้มีการขุดคลองลัดบางกอกใหญ่ ตั้งแต่คลองบางกอกน้อยไปออกแม่น้ำท่าที่วัดอรุณ ในปี พ.ศ.2065 นั้น ทำให้ย่านบางกอกกลายเป็นย่านขนาดใหญ่ที่มีกิจกรรมพาณิชย์กรรม และการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติตลอดสองฟากฝั่งริมแม่น้ำเจ้าพระยา การขุดคลองลัดบางกอกใหญ่จึงเป็นการดักน้ำให้พื้นที่บางกอกมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญของกรุงศรีอยุธยา

ปัจจัยที่ทำให้เมืองธนบุรีกลายเป็นเมืองสำคัญของกรุงศรีอยุธยา ก็เนื่องจากมีชัยภูมิที่เหมาะสม เป็นเมืองหน้าด่านของอยุธยาที่ควบคุมเส้นทางการค้าระหว่างจีนกับชาติตะวันตก โดยเมืองมีท่าเลที่ตั้งไม่ไกลจากปากอ่าว สามารถเชื่อมโยงการเดินทางเรือกับเมืองท่าที่อยู่ใกล้กับเส้นทางเดินเรือทะเล อาทิ เมืองมะริดและตะนาวศรี เมืองปัตตานี และเมืองมะละกา ในความรู้จักของชาวต่างชาติต่างรับรู้กันเป็นอย่างดีว่าเมืองธนบุรีหรือบางกอกนี้ เป็นภูมิจ้างแห่งพระราชอาณาจักร ที่จะต้องจอดพักเรือให้ตรวจสินค้าและจำนวนคนให้ตีเสียก่อนจึงจะสามารถเดินทางเข้าสู่อยุธยาได้ (เซอร์ลีเออร์ เดอร์ เฟอร์บิง, 2509: 96 อ้างใน เรื่องศิลป์หนูแก้ว, 2546: 10) และจากบันทึกของชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาในธนบุรี ชาวยุโรปหลายชาติต่างมีความต้องการครอบครองเมืองธนบุรีไว้ในการปกครองของตนเอง เพื่อจุดประสงค์การขยายอาณาเขตและควบคุมท่าเรือที่สำคัญทั้งหมด ตามบันทึกของพ่อค้าชาวฮอลันดา ได้บันทึกไว้ว่า

“จากปากน้ำเข้าไป 5 ไมล์ เป็นที่ตั้งของเมืองล้อมรอบด้วยกำแพง มีชื่อว่า บางกอก ณ ที่นี้เป็นที่ตั้งของด่านภาษีแห่งแรกเรียกว่า ขนอบบางกอก (Canen Bangkok) ซึ่งเรือและสำเภาทุก ลำไม่ว่าจะมาจากชาติใดก็ตามจะหยุดจอดทอดสมอ และแจ้งให้ด่านนี้ทราบก่อนว่าจะเข้ามาเพื่อจุดประสงค์อันใด บรรทุกสินค้ามาจากไหน มีผู้ใดมากับเรือบ้าง และมีสินค้าอะไรบ้างที่บรรทุกมา ก่อนที่เรือเหล่านั้นจะล่องลำหรือเดินทางเข้าไปกว่านั้น จากบางกอกขึ้นมาประมาณ 1 ไมล์ มีด่านศุลกากรอีกแห่งหนึ่งเรียกว่า บ้านตะนาว ซึ่งเรือทุกลำที่จะขึ้นไปยังกรุงศรีอยุธยา จะหยุดตรวจอีกครั้งหนึ่ง เพราะอยู่ในรัศมีไม่ไกลจากกรุงศรีอยุธยา”

ได้เหนือจากปากอ่าวขึ้นมาประมาณ 12 ลี ตรงแหลมที่แม่น้ำแบ่งสายทางแยกนั้นมีพื้นที่ที่เป็นรูปจันทร์ครึ่งซีกเป็นท่าเลพอป้องกันได้มีป้อมอยู่เพียงแค่นี้เดียวมีปืนใหญ่หล่ออยู่ 24 กับจะมีปืนใหญ่ตั้ง 30 กระบอกก็ตาม”

สิ่งที่แชนเวลได้บรรยายไว้นั้นเป็นบริเวณตั้งแต่วัดอรุณราชวรารามมาตลอดบริเวณกรมอุทการเรือจนถึงวัดระฆังในปัจจุบันนี้ จากข้อความของชาวฝรั่งเศสที่ได้บรรยายไว้จะเป็นสิ่งที่สังเกตได้ว่า “ธนบุรีก็คือเมืองธนบุรี” บางกอกเป็นสิ่งที่หมายรวมดินแดนทั้งสองฟากแม่น้ำเจ้าพระยานั้นในตอนนี้อยู่ด้วยกันไม่ได้หมายความว่าตามปัจจุบันที่กล่าวกันว่าบางกอกคือฝั่งกรุงเทพฯ ส่วนธนบุรีก็คือฝั่งธนบุรี ด้วยว่าประชาชนในสมัยนั้นจะอยู่กันทางด้านฟากธนบุรีในปัจจุบันมากที่สุดเพราะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยมาตั้งแต่เดิมส่วนอีกฟากฝั่งตะวันออกของกรุงเทพฯ เป็นที่ลุ่มลาดต่ำลงไป ป้อมบางกอกฝั่งตะวันตกมีชื่อว่าป้อมวิไชยเณร แต่พระเจ้าตากสินโปรดให้ซ่อมสร้างใหม่และพระราชทานนามว่าป้อมวิชัยประสิทธิ์ ปัจจุบันอยู่ในพระราชวังเดิมกองทัพเรือ

ภาพที่ 1 ฝั่งเมืองการตั้งชุมชนทางฝั่งตะวันตกของเมืองบางกอกและป้อมปราการทั้งสองฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยา จากจดหมายเหตุ เดอ ลาลูแบร์ พิมพ์โดยอับราฮัม โวล์ฟกิง (Abraham Wolfgang) ที่กรุงฮัมบวร์ค ประเทศเนเธอร์แลนด์ ในปี พ.ศ. 2234 ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา (ที่มา: ธวัชชัย ตั้งศิริ, 2549: 100)

หลักฐานอื่นที่อธิบายพื้นที่ธนบุรี กับบางกอกว่ามีความทับซ้อนกัน ได้จากเพลงยาวนิราศ หม่อมภิมเสนพบคำว่า **บางจิม** ซึ่งเป็นชุมชนชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545: 55) ตามประวัติคือมีพระยาราชเศรษฐีเป็นหัวหน้าและเมื่อเจ้านายต้องการสร้างวังขึ้นในที่แห่งนี้จึงให้พระยาราชเศรษฐีที่เป็นหัวหน้าชาวจีนทั้งหมดให้อ้ายบ้านเรือนที่ตั้งอยู่เป็นที่สวนไปอยู่ที่บริเวณคลองวัดสามเพ็ง สมัยนั้นเป็นที่สวนตั้งแต่คลองวัดสามปลื้มจนถึงคลองวัดสามเพ็งปัจจุบันคือลำเพ็ญเรียกว่าน้ำว่า “ที่ท้าววัง” นอกจากนั้นแล้วกลุ่มคนชาติพันธุ์อื่นที่อยู่ในบริเวณกรุงเทพฯหรือที่ซ้อนทับกรุงธนบุรีคือกลุ่มชนชาวญวน โดยโปรดให้ชาวญวนย้ายออกไปอยู่นอกกำแพงพระนครในปัจจุบันคือวัดหลวงนางเลิ้งแต่ยังมีชาวญวนส่วนหนึ่งหลงเหลืออยู่แถบวัดญวนบ้านหม้อที่เรียกว่าวัดทิพย์วารี (ปัจจุบันเป็นวัดหลวงจีน) อีกส่วนหนึ่งอยู่ที่ท่าเตียนซึ่งเพี้ยนมาจากคำว่าท่าเตียนเพราะเป็นพวกญวนที่อพยพมาจากสมัยองเชียงสือและตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้วัดโพธิ์

หลักฐานที่แสดงพื้นที่กรุงเทพฯกับธนบุรี เป็นพื้นที่เดียวกัน คือการตั้งเมืองทางฝั่งตะวันออกที่มีชัยภูมิทำเลที่ดีกว่าทางตะวันตก เพราะมีลำแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นขอบเขตป้องกันข้าศึกได้ดีกว่าทางฝั่งตะวันตก

ในทางประวัติศาสตร์ ความหมายของ “ธนบุรี” มีความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ในสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ.1967 - 1991) ปรากฏชื่อตำแหน่ง “นายพระขนอนทมนบุรี” หรือเขียนว่า “ธนบุรี” เป็นชื่อของขนอน (ด่านเก็บภาษีอากร) ต่อมาในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ยกฐานะขนอนนี้เป็น “เมืองทมนบุรีศรีมหาสมุทร” เมื่อ พ.ศ.2100 (นิพัทธ์พรเพ็งแก้ว และสุทธา สุฉฉายา 2542: 29-30) หรือนิยมเรียกกันสั้นๆว่า “เมืองธนบุรี” หรือ “เมืองธน” ในฐานะเป็นเมืองหน้าด่าน ส่วนคำว่า “กรุงธนบุรี” หมายถึง เมืองหลวงของไทยในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเสวยราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน (พ.ศ.2310 - 2325)

“ธนบุรี” มีความหมายตามคำศัพท์ว่า เมืองทรัพย์สิน หรือเมืองมั่งคั่ง เนื่องจากคำว่า “ธน” แปลว่าทรัพย์สิน เงินทอง และคำว่า “บุรี” หมายถึง เมือง (พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ 2530) หากแต่ยังมีข้อชวนคิดว่าครั้งโบราณกาลนั้นคำนี้เขียนอย่างไร เนื่องจากปรากฏคำว่า “ทมนบุรี” “ทมนบุรี” “ทมนบุรี” ขึ้นในเอกสารเก่า (สมบัติ พลายน้อย, 2555: 35) เช่นในคำโคลงนิราศกัศพรวิเชียรปรากฏคำว่า “เมืองทล” ซึ่ง “ทล” คำนี้ (สลานา ศิริเจริญ, 2517: 9) ระบุว่าในภาษาในการเขียนหนังสือ หมายถึง ไปไม่, กลับดองไม่ ซึ่งมีความหมายสอดคล้องกับลักษณะเด่นของพื้นที่ธนบุรีด้วยเป็นที่อันอุดมสมบูรณ์เหมาะกับการปลูกพืชพันธุ์และพืชผลต่างๆ ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน (เทียมจิตร พ่วงสมจิตร, 2558: 1-5)

กล่าวได้ว่า ความเป็นเมืองของ “บางกอก” ตามการเรียกขานของชาวต่างชาติที่รู้จักกันดี หรือนาม “ธนบุรี” ที่คนไทยเรียกกัน เป็นผลมาจากนโยบายของราชสำนักสยามที่มีสัมพันธไมตรีทางการค้ากับนานาประเทศ การดำเนินการผูกขาดสินค้าส่งออกเด็ดขาดไว้ที่ราชสำนักเพียงผู้เดียว และการสัญญาทรงน้ำที่ใช้ในการขนส่งสินค้า ทำให้พระมหากษัตริย์ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการขุดคลองลัดเพื่อลดระยะเวลาการเดินทางเรือสินค้าของพ่อค้าจีน แยก ฝรั่งเศส ที่มาติดต่อค้าขายกับกรุงศรีอยุธยา วัตถุประสงค์สำคัญในการดำเนินนโยบายเพิ่มศักยภาพทางเศรษฐกิจและอำนาจทางการเมืองของราชอาณาจักรสยาม เนื่องจากเรือสินค้าทุกลำจะต้องล่องเรือตามลำน้ำเจ้าพระยาผ่านบางกอก การพัฒนาพื้นที่ซึ่งเกิดการปรับเปลี่ยนภูมิประเทศของแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีความคดเคี้ยวโดยการขุดคลองลัด ยิ่งทำให้พื้นที่บางกอกกลายเป็นเมืองท่าและย่านเศรษฐกิจที่สำคัญของราชอาณาจักรสยาม เกิดการตั้งถิ่นฐานของชนชาติต่างๆ ที่เข้ามาทำการค้า ซึ่งการค้าขายของอยุธยา

ในขณะนั้น ตามบันทึกของลาร์ลูแบร์ได้อธิบายว่าการค้าของราชสำนักเป็นการผูกขาดการค้าของพ่อค้าต่างชาติ การแลกเปลี่ยนสินค้าเกิดขึ้นกันเองภายในท้องถิ่นหรือแม้การค้าของพ่อค้าต่างชาตินั้นก็เกิดขึ้นตามหัวเมืองต่างๆ จึงเป็นปัจจัยที่ทำให้พระคลังสินค้าของสยามมีความมั่งคั่ง (สันต์ ท.โกมลบุตร: 2552: 62) ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ความรุ่งเรืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของสยามนั้นมีความรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก และบางกอกได้กลายเป็นสังคมนานาชาติพันธุ์ ตามบันทึกของวันวลิต ได้บันทึกไว้ว่า

“บรรดาพ่อค้าสำเภาจีน สลุปแขก และกำปั่นฝรั่ง ต่างเดินทางมาติดต่อกับชายฝั่งกรุงศรีอยุธยาทุกทิศทาง ทั้งที่มาจากภูมิภาคตะวันออก เช่น จีน จาม ชาวมลายู จากภูมิภาคตะวันตก เช่น อินเดีย อาหรับ เปอร์เซีย และจากยุโรป เช่น อังกฤษ ฮอลันดา”

การขุดคลองลัดต่างๆ นอกจากจะยังผลประโยชน์ในด้านการค้าทางเรือแล้ว ยังผลให้ทั้งด้านการเมืองการปกครอง เนื่องจากการขุดคลองลัดทำให้เมืองหลวงและหัวเมืองต่างๆ สามารถติดต่อราชการขนส่งสินค้าจากทางทิศตะวันออก ตะวันตก และทิศใต้ ให้สามารถสื่อสาร ขนย้ายไพร่พล และควบคุมหัวเมืองต่างๆในการศึกได้ ซึ่งการขุดคลองลัดในสมัยอยุธยาสัมพันธ์กับช่วงเวลาที่ยสยามกำลังทำสงครามรบกับพม่า การยกฐานะเมือง จึงมีนัยยะในการควบคุมหัวเมืองเพื่อเตรียมความพร้อมในการทำสงคราม ดังนั้นเมืองในทิศของสยามในขณะนั้น จึงนิยามได้ว่าคือฐานปฏิบัติการของรัฐที่ตั้งอยู่ในท้องที่ต่างๆ ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของเมืองหลวงในการควบคุมดูแลกำลังไพร่พล และทรัพยากร อีกทั้งป้องกันศัตรูที่จะเข้าถึงเมืองหลวงได้ โดยการปกครองของเมืองจะอยู่ภายใต้คำสั่งของราชธานี (ดวงจันทร์ อาภาวีชรุณ, 2542: 169) “บางกอก” หรือ “เมืองธนบุรี” จึงมีความสำคัญกับกรุงศรีอยุธยาทั้งด้านเศรษฐกิจและการปกครอง จากยุทธศาสตร์ที่ใกล้กับป่าอ่าว ทำหน้าที่เก็บภาษี ป้องกันปลัดอาวของเรือสินค้าที่จะเข้าเขตพระนคร และเป็นพื้นที่เศรษฐกิจที่มีกลุ่มผู้คนหลากหลาย

ลักษณะพื้นที่ธนบุรี

ลักษณะพื้นที่ของธนบุรีที่เป็นสามเหลี่ยมที่ราบลุ่มของแม่น้ำเจ้าพระยาดอนล่าง ทางทิศฝั่งตะวันตก ภูมิเนเวศของธนบุรีถูกรายล้อมไปด้วยแม่น้ำ ลำคลอง และคันดินธรรมชาติ (River Levee) ที่เกิดจากการพัดพาแร่ธาตุของน้ำมายังริมฝั่งแม่น้ำหรือที่เรียกกันว่า “น้ำอาบบัว” มาตกตะกอนยังบริเวณปากแม่น้ำ ทำให้ผืนดินของธนบุรีอุดมสมบูรณ์ เป็นพื้นที่เหมาะในการทำเกษตรกรรมทำนา เพราะบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาดอนล่าง เป็นพื้นที่ที่น้ำท่วมขังนานถึง 6 เดือน แต่มิได้เป็นปัญหาในการทำนา เพราะมีพันธุ์ข้าวขึ้นน้ำ (Floating Rice) (มีรัฐพิ ปริญญาติย์, 2555:317) จึงปลูกข้าวในพื้นที่น้ำท่วมขังได้ มีพืชพรรณนานาชนิด กล่าวได้ว่าธนบุรีคืออู่ข้าวอู่น้ำของเมืองหลวง (เมืองสวนของกรุงศรีอยุธยา) มีลำคลองที่ช่วยระบายน้ำให้ไหลลงสู่แม่น้ำเป็นจำนวนมาก บริเวณแหล่งน้ำทั่วไปยังเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติอีกด้วย และที่ตั้งของอยุธยาห่างจากทะเลเพียงการเดินทางอย่างเร่งรีบ 3 วันเท่านั้น ทำให้ติดต่อการค้าขายทางทะเลได้อย่างสะดวก ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเป็นต้นมา จนกระทั่งอยุธยากลายเป็นเมืองท่าศูนย์กลางการค้าขายขนาดใหญ่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

จากบันทึกสภาพบางกอกของชาวต่างชาติในปี พ.ศ. 2228-2229 ที่บันทึกโดยบาทหลวงคาซาร์ต ได้บันทึกไว้ว่า

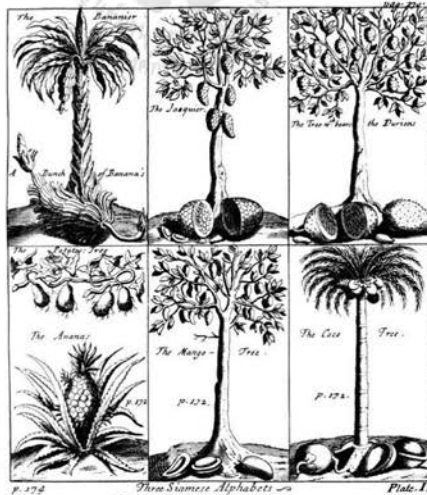
“เดือนกันยายนที่เราไปถึงที่นั่น แม่น้ำสยามท่วมฝั่งและนองไปในท้องทุ่งนา โดยเหตุที่พื้นดินในบริเวณนั้น จนกระทั่งเหนือกรุงศรีอยุธยา ขึ้นไปในระยะทางเดินเท้า 1 วัน มีความต่ำมาก น้ำจึงท่วมอยู่นานเป็นเวลาดังครึ่งปี ฝนซึ่งตกลงมาติดต่อกันเป็นเวลาหลายเดือนนั้น ทำให้น้ำในแม่น้ำล้นฝั่งและท่วมเข้าแผ่นดิน เหตุนี้เองจึงทำให้พื้นดินมีโอชะสมบูรณ์นัก มิฉะนั้นแล้วข้าวซึ่งขึ้นงอกแต่น้ำเท่านั้นและมีอยู่เต็มท้องทุ่งทั่วทุกแห่งก็ไม่ได้ผลดังที่เป็นอยู่ อันใช้เป็นอาหารหลักของชาวสยามและอาณาจักรใกล้เคียง อนึ่ง การที่น้ำท่วมนี้ยังเป็นความสะดวกต่อการจะไปไหนมาไหนด้วยเรือทุกหนแห่ง”

การตั้งชุมชนของบางกอกยังคงตั้งถิ่นฐานขนานริมแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศฝั่งตะวันตก เกิดชุมชนและศาสนสถาน และเติบโตขยายจนเป็นเมือง ผู้คนเลี้ยงชีพด้วยการทำเรือสวนไร่นา ตามสภาพของภูมินิเวศของท้องที่ ปลูกบ้านเรือนด้วยกระตอมไม้ไผ่ยกเรือนสูงเพื่อแก้ปัญหาหน้าท่วมและปลูกเป็นแนวยาวไปตามแนวทางน้ำ มีการขุดบาง (คลองตัน) ขึ้นสำหรับการทำสวนและไม่ขึ้นดิน มีการทำสวนแบบกร่องเป็นชนิดมีการขุดคูอย่างเป็นระบบ มีการทำประตูควบคุมระบายน้ำเข้าออกเป็นอย่างดี ซึ่งวิธีการกร่องสวนนี้เป็นวิธีของชาวจีนในมณฑลกวางตุ้งและมณฑลกวางสี จึงสันนิษฐานเป็นไปได้ว่ามีชาวจีนตอนใต้มาตั้งถิ่นฐานตามปากแม่น้ำเจ้าพระยามานานแล้ว (เสาวลักษณ์ กิจานนท์, 2539: 153) การปรับเปลี่ยนสภาพนิเวศ ด้วยการขุด “บาง” หรือ “ลำกระโดง” ลำน้ำขนาดเล็กที่ขุดจากแม่น้ำเพื่อชักน้ำเข้าสู่ร่องสวนของผู้คนที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างนี้ เป็นไปอย่างไม่มีระเบียบตามเงื่อนไขสภาพของพื้นที่ที่จะรับความเสียหายน้อยที่สุดจากแม่น้ำที่คิดเคียว การตั้งบ้านตั้งเรือนจึงเป็นแบบแผนการตั้งถิ่นฐานแนวยาว (linear settlement) พื้นที่ริมน้ำแต่ละแปลงจะมีขนาดหน้าแคบ แต่พื้นที่ที่ลึกเข้าไปจากริมน้ำจะมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าแถบยาว หรือที่เรียกกันว่า “เส้น” ลักษณะการตั้งถิ่นฐานเช่นนี้แตกต่างกับการตั้งเรือนของชาวนาที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม (ณัฐวุฒิ ปริยนิษฐ์, 2556: 320) การทำเรือสวนแบบชนิดแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ “ชนิดล่าง” ใช้สำหรับปลูกพืชผักสวนครัว ส่วนที่สองถัดจากชนิดล่าง เรียก “ชนิดกลาง” ใช้ปลูกพืชผลที่มีราคาแพงแต่ปลูกจำนวนไม่มากนัก ส่วนสุดท้าย “ชนิดบน” ใช้ปลูกไม้ผลจำนวนมาก เช่น กล้วย ส้มโอ ส้มเขียวหวาน และมะพร้าว เป็นต้น (สมใจ นิ่มเล็ก, 2543: 60-73)

ผลผลิตที่ได้ของชาวสวนในมีการส่งผลผลิตไปเลี้ยงเมืองหลวง (กรุงศรีอยุธยา) จนเลื่องชื่อเรื่องของผลไม้และพืชผักมีรสชาติดี จึงมีผู้กล่าวขานกันว่าธนบุรี เป็นเมืองสวนของราชอาณาจักรสยาม หรือที่เรียกกันว่า “สวนใน” นอกจากนี้การทำสวนยังขยายอาณาบริเวณกว้างออกไปตำบลบางช้าง ริมฝั่งแม่น้ำแม่กลอง หรือ “สวนนอก” ในยุคสมัยนั้นเรียกกันติดปากว่า “สวนในบางกอก สวนนอกบางช้าง” (ส.พยานน้อย, 2555:32) สวนผลไม้ ที่มีชื่อเสียงมาแต่โบราณ จดหมายเหตุลาลูแบร์ ทูตฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์บันทึกไว้ว่า

“สวนผลไม้ที่บางกอกนั้นมียาณาบริเวณยาวไปตามฝั่งแม่น้ำโดย
ทวนขึ้นไปสู่เมืองสยามถึง 4 ลี้ กระทั่งจรดตลาดขวัญ ทำให้เมืองหลวง
แห่งนี้อุดมสมบูรณ์ด้วยผลอาหาร ซึ่งคนพื้นเมืองชอบกินนักหนา ข้าพเจ้า
หมายถึงผลไม้บ้านชาชนิดเป็นอันมาก”

สวนในบางกอกมียาณาบริเวณพื้นที่สวนตลอดสองฝั่งแม่น้ำในบางกอกและสวนในบริเวณเมือง
นครเขื่อนขันธ์ (เมืองพระประแดง) เมืองธนบุรีศรีมหาสมุทร (บางกอก) และตลาดขวัญ (เมืองนนทบุรี)
(พลาตีย์ สิทธิธัญกิจ, 2551:143) พื้นที่สวนบางกอกนั้นได้มีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น “บางบน” และ “บางล่าง”
โดยเอาพระราชวังเป็นหลักในการเรียก ถ้าอยู่ทางด้านเหนือของพระราชวังเรียกว่า “บางบน” ได้แก่ บางลำภู
บน ถนนพระสุเมรุ พระนคร บางลำภูกลางอยู่แถวสำเหร่ ธนบุรี และหากอยู่ทางด้านใต้ของพระราชวังเรียกว่า
“บางล่าง” ได้แก่ บางลำภูล่าง เป็นต้น บางกอกหรือธนบุรีนั้นมีผลไม้รสดีขึ้นชื่อลือนามกันเป็นแห่งๆ ไป
ตามชื่อไม้ผลที่ปลูกกันมากตามท้องที่ เช่น ทุเรียนบางบน บางผักหนามในคลองบางกอกน้อย ผลโต ทุใหญ่เนื้อ
หยาบมีรสมันมากกว่าหวาน ทุเรียนบางล่าง เช่น ตำบลวัดทอง เนื้อละเอียด มีรสหวาน มากกว่ามัน มะปรางที่
ดีต้อง มะปรางท่าอิฐ เงาะบางยี่ขัน ลิ้นจี่บางอ้อ ขนุนบางล่าง ลำไยบางน้ำจืด สะท้อนคลองอ้อม ฝรั่งเศส
เสาช้าง ลางสาดคลองสาน ละมุดสีดาธาราษฎร์บุรณะ ส้มเขียวหวานบางมด (ทองค้อ กล้วยไม้ ณ ออยุธยา,
2521: 27-30) ส่วนสวนนอกนั้น ได้แก่สวนที่อยู่ตามหัวเมืองรอบนอก โดยเฉพาะสวนที่ตำบลบางช้าง
ตำบลอัมพวา เมืองสมุทรสงคราม สวนผลไม้ไม่ได้แผ่ออกไปทางตะวันออกถึงตำบลบางช้างเขตแม่กลอง
สมุทรสงคราม

ภาพที่ 2 ภาพวาดผลไม้ในบางกอกจากในจดหมายเหตุลาอูแบร์

ความอุดมสมบูรณ์ของสวนในนั้น ดังจะเห็นได้จากกำสรวลสมุทรหรือกำสรวลศรีปราชญ์ (พ.ศ. 2025-2031) พระราชนิพนธ์ยุคต้นของกรุงศรีอยุธยา เรื่องราวพรรณนาการล่องตามเรือใบขึงท้องไปตามลำน้ำเจ้าพระยาสายเก่า ผ่านลำน้ำขนาดเล็กที่เรียกว่า “บาง” ทำให้เห็นว่าย่านนี้ผู้คนลุ่มเลี้ยงชีพด้วยการประมงและทำสวน มีการพรรณนาถึงสภาพเรียกสวนไร่นาว่าในแต่ละ “บาง” มีพืชพรรณที่โดดเด่นและปลูกกันมากต่างกันไป อาทิ บางกรูดมีมะกรูด บางพลูมีพลู บางฉางมีการทำการประมง ปลูกมะม่วง และมะพร้าว บางระมาดมีกล้วยและพืชผักมาก และบางจากมีมะพร้าว (ดอกหมาก) การทำความเข้าใจในกลุ่มชาติพันธุ์ ปรากฏว่าอยู่ในกำสรวลศรีปราชญ์ ที่มีชุมชนหรือ “บาง” ต่างๆ ตลอดจนฝั่งแม่น้ำ และตามแนวคลองขุดลัดที่ตัดจากแม่น้ำเจ้าพระยา “บาง” ตามชื่อปรากฏสามารถให้ความเข้าใจถึงพืชพรรณ หรือลักษณะของชุมชนที่จะอธิบายชาติพันธุ์และการทำแผนที่กลุ่มต่างๆ ดัง “บาง” ต่างๆที่ปรากฏในกำสรวลสมุทรเป็นพระราชนิพนธ์ ยุคต้นกรุงศรีอยุธยาหรือกำสรวลศรีปราชญ์ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2549: 74-77) ดังนี้

บางเขน ปัจจุบันคือคลองบางเขนที่อยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา ได้วัดเขมาภิรตาราม จังหวัดนนทบุรี บริเวณนี้มีคลองแยกไปทางตะวันออก โคลงนี้ได้พรรณนาให้เห็นภูมิประเทศไว้ว่า

มาทุ่งทุเรศที่	บางเขน
เขี้ยวข้าวอกนมเผลา	ที่ตั้ง
ป็นกามกระเวนหัว	ใจที่ พระเอย
ดูาบให้แก้วกั้ง	ที่คงคินคง

บางกรูด พรรณนาถึงการล่องเรือจากบางเขนมาถึงบางกรูด ก็ได้กลิ่นของต้นมะกรูดที่ส่งกลิ่นหอมไปทั่วทั้งบาง อันเป็นพืชที่ปลูกมากในบางนี้ ปัจจุบันไม่พบร่องรอยของบางกรูด แต่สันนิษฐานว่าน่าจะอยู่ทางใต้มาจากบางเขน กวีจึงพรรณนาว่า

เยีมาสดอกแห้ง	ฤทัย ชื่นแฮ
เครย๋อมถวลงมอก	คำเข้า
เยีมาเยีไกลกลาย	บางกรูด
ถนัดกรูดแก้วสระเกล้า	กลิ่นขจร

บางพลู พรรณนาถึงต้นพลูที่มีการปลูกกันมาก มีรสชาติดี พบวัดบางพลูเป็นร่องรอยอยู่ในบางแห่งนี้ มีที่ตั้งอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำเจ้าพระยา กวีจึงพรรณนาว่า

เยีมาพิเศษที่	บางพลู
ถนัดเพื่อนพลุนางเสวย	ที่ตั้ง
เรียมรักเมื่อไซดู	กระเนียด นางนา
รสรำเพยด้อมมลิ้น	ล้นใจลาญใจ

บางฉมิงราย ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น สมอราย ปรากฏหลักฐานคือวัดสมอรายหรือ วัดราชาธิราช ฉมิงรายมาจากคำเขมรที่แปลว่าแม่น้ำ ชลิ่ง บางแห่งนี้ตั้งอยู่ทางซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา ผู้คนทำ อาชีพประมงแม่น้ำ กวีได้ลองเรือมาเทียบท่า จึงพรรณนาว่า

เรือมาเจียรเจียดใกล้	ฉมิงราย
ฉมิงนอกฉมิงใน	อกซ้า
ชาวขุนสมรุทรหลาย	เหลือย่าน
อวนหย่อนอึ่งท้าน้ำ	ถูกปลา

บางระมาด เป็นคลองสำคัญของแม่น้ำอ้อมบางกอก (เจ้าพระยาสายเก่า) มีชุมชนตั้งอย่างหนาแน่น ลำคลองสายแยกมาจากคลองซังพระ และลำน้ำไหลไปทางทิศตะวันตก พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ ด้วยพืชพรรณผลไม้ และสัตว์ กวีได้พรรณนาถึงความอุดมสมบูรณ์ ไว้ว่า

กล้วยอ้อยเหลืออันอ้าง	ผักนาง
จรหลาดเลกคนหนา	ฝั่งฝ้า
เยี่ยมาจุะดลบาง	ระมาด
ถนัดระมาดเดินเต้า	ไต่เดเนียร

บางฉมิง คำว่า ฉมิง เป็นคำเขมร แปลว่าหม้อ ปัจจุบันเรียกเป็นบางเชือกหนัง ปรากฏอยู่ใน คลองบางกอกน้อย ทางฝั่งขวาได้คลองบางระมาด มีการทำเรือสวนอย่างหนาแน่นทั้ง มะม่วง ขนุน มะพร้าว มะพร้าว ฯลฯ ชุมชนท้องถิ่นมีการนำสินค้ามาแลกเปลี่ยนกัน ดังกวีพรรณนาไว้ว่า

มุ่งเห็นเตียรดาขสร้อย	แสนสวน
แมนม่วงขนุนโรเรียง	รุ่มสร้อย
กัทึงทองรำควนไทร	รสอ่อน พี่แม่
ปรางประเหล็กแก้มช้อย	ซาบฟัน

เยี่ยมาเอาไล่หย่อน	บางฉมิง
ฉนังมาพันสาย	แสบท้อง
ขนมทิพย์พวงรัง	รจเรข มาแม่
ยินข้าวไซหม้อน้อง	อัมเอง

คว้าว्हั่นอเนกซื้อ	ขนมขาย
วอนว่อนเลางคิด	คำพร้าว
หมากสุกชระลายปลง	ปลัดใหม่
มือแม่คำล้าล้า	เล่นชิงโครมชิง

บางจาก พรรณาดึงการล่องเรือมาถึงบางจาก อยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำอ้อมบางกอก (เจ้าพระยาสายเก่า) บริเวณปากคลองมีวัดใหญ่น้อยตั้งเรียงรายกันอยู่ คลองบางจากนั้นเชื่อมมาจากคลองบางหว้า ซึ่งมีความต่อเนื่องลงทางใต้ไปออกคลองด่านบริเวณบางขุนเทียน บางแห่งนี้นั้นมีการทำสวนมะพร้าวอย่างแน่นหนา เมื่อวีได้ล่องเรือผ่านมา ก็ได้กลิ่นของดอกหมากที่ส่งกลิ่นไปทั้งบาง ตั้งโคลงที่ได้พรรณาน่า

มลักเห็นน้ำหน้าไฉ	นัยน์ตา พี่แม่
เรียมตากตบตึงตาย	น้ำนอง
ลันลุงที่แลมา	บางจาก
เจียรจากตือกร้อง	เรียกนางหาทาง
ลันลุงสองฟากฝั่ง	ผกาสลา
โคจรละอองอบตาง	กลิ่นเกล้า
รอยมือแม่ธารทา	หอมเห็น ยังเลย
จันท์กระจะระสเร้า	รวงขจร

จากโคลงกำสรวลสมุทรนี้จะเห็นว่ามีการใช้คำที่เป็นภาษาเขมรหลายคำ เช่น ฉม้าง ระมาด ฉนัง ดอกหมาก ผกาสลา ขุนสมุทร โพ ซึ่งคำเหล่านี้ สันนิษฐานว่าชุมชนบางกอก หลังพุทธศตวรรษที่ 21 นั้นให้ชื่อชุมชนท้องถิ่น “บาง” เป็นภาษาเขมร ซึ่งเป็นภาษาในสังคมทวิภาษาของกรุงศรีอยุธยาตอนต้น (วิไลวรรณ ษนิษฐานันท์ อ้างใน ประภัสสร ชูวิเชียร, 2561:27)

ในจดหมายเหตุลาลูแบร์ ได้เขียนภาพผลไม้และบันทึกไว้ว่า

“พอพ้นเข้าเขตบางกอก คือ พันตำบลพระประแดงขึ้นมากก็เป็นสวนผลไม้ตลอดทั้งสองฝั่งแม่น้ำ จนกระทั่งถึงตลาดขวัญ นนทบุรีและผลไม้ไม่ได้แผ่ออกไปทางตะวันออกถึงตำบลบางช้าง เขตแม่กลองสมุทรสงคราม” (พลาตีย์ สิทธิธัญกิจ, 2551: 145)

ความอุดมสมบูรณ์ของเมืองสวนแห่งราชอาณาจักรสยามไม่เพียงแต่ลาลูแบร์ที่ได้บันทึกเท่านั้น บาทหลวงคาซาร์ตยังได้บันทึกในทำนองเดียวกันอีกด้วย

“บางกอกเป็นเมืองสวนของประเทศสยาม ซึ่งมีผลไม้รสเยี่ยมทั่วราชอาณาจักรมารวมกันอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์”

ปัจจุบันสภาพสวนบางกอกนั้นได้เปลี่ยนสภาพกลายเป็นเมือง ทำให้พื้นที่สวนที่เคยปลูกผลไม้ นั้นหายไป จะยังเหลือแต่สวนนอกในตำบลอัมพวา บางคนที่ บางนกแขวก อยู่เป็นบางแห่ง

การตั้งบ้านสร้างเมือง

ภายหลังจากกรุงศรีอยุธยาได้เสียกรุงครั้งที่ 2 จากการถูกโจมตีจากกองทัพพม่า กรุงศรีอยุธยาและเมืองธนบุรีต่างก็ได้รับความเสียหายจากภัยสงคราม พระราชากรมยกทัพที่สำคัญหลังจากสมเด็จพระเจ้าตากสิน ทรงกอบกู้เอกราชได้นั้นต้องเร่งสร้างชาติบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่น พระยาตากในขณะนั้นจึงได้ตัดแปลงถิ่นฐานเมืองธนบุรีเดิม เพื่อสร้างถิ่นฐานที่มั่นคงและสถาปนาเป็นเมืองหลวงแห่งใหม่แทนกรุงศรีอยุธยา

การสร้างบ้านแปงเมืองของพระเจ้าตากสินนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงมีพระนิพนธ์เหตุการณ์ไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า

“พระยาตากคิดจะปฏิสังขรณ์นครศรีอยุธยาตั้งราชธานีตั้งแต่ก่อนจึงเห็นชานที่น้ำออกสำรวจในบริเวณพระราชวังและตามท้องที่ในพระนครเห็นปราสาทพระราชมณฑลเตียร ตำหนักใหญ่น้อยทั้งอารามวิหารและบ้านเรือน ชาวพระนครถูกข้าศึกทำลายเสียเป็นอย่างมากที่ยังต้อยอยู่นั้นน้อยก็สังเวชสลดใจในวันนั้นจึงเข้าไปพักค้างแรมอยู่ที่พระที่นั่งอันเป็นท้องพระโรงที่เสด็จออกข้างท้ายวังมาแต่ก่อน พระยาตากฝันไปว่าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อนมาขับไล่มิให้อยู่ ครั้นรุ่งเช้าจึงเล่าความฝันนั้นให้ข้าราชการทั้งปวงฟังและบอกว่าเดิมเราคิดจะปฏิสังขรณ์พระนครให้คืนดีดังกล่าวแต่เมื่อเช้าของเดิมทำนองยั้งหวงหนออยู่เช่นนี้ เราชวนกันไปสร้างเมืองธนบุรีอยู่เถิด”

จากถิ่นฐานเดิมของเมืองธนบุรีที่มีชุมชนขนาดใหญ่ ้วัดวอารามเก่าแก่มากตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา การตั้งบ้านสร้างเมืองธนบุรีที่แม่น้ำเจ้าพระยาไหลค้อมผ่ากลางแบ่งเป็นสองฟากฝั่งเป็นการสร้างเมืองตั้งเช่น เมืองพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองสุพรรณบุรี ปัจจัยที่ทำให้พระเจ้าตากสินตกลงใจคิดเอากรุงธนบุรีเป็นที่มั่น เนื่องจากเป็นสมรภูมิที่ดีในการทำรบ เมื่อกองทัพเข้ายึดเมือง จะทำให้สามารถรักษาเรือไม่ให้เสียหายและถูกเผาโดยข้าศึก ชัยภูมิแห่งนี้จึงมีขนาดพอเหมาะแก่การสร้างกองกำลังขณะนั้น มีความพร้อมทั้งการป้องกันหัวเมืองสามารถต้านข้าศึก และมีชัยภูมิที่ดีปากน้ำที่สามารถทำการค้าทางทะเลได้ อีกทั้งยังสามารถอพยพหนีออกทะเลได้สะดวกถ้าหากเกิดพั้งพลาตในการสงคราม พระองค์จึงได้สร้างอำนาจในการตัดสินใจให้เด็ดขาดยิ่งขึ้น โดยตกลงแม่ทัพนายกองว่าพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ได้มาเข้าพระสุบินขับไล่มิให้อยู่ที่อยุธยา จึงจำเป็นต้องมายึดกรุงธนบุรีเป็นราชธานีและพระองค์ก็เป็นพระเจ้ากรุงธนบุรีมาตั้งแต่บัดนั้น การสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีนั้นจำเป็นต้องขยายให้ใหญ่ขึ้นเพื่อรับประชาชนที่แตกกระเจินหนีภัยสงคราม และต้องปรับปรุงให้เหมาะสมทางยุทธศาสตร์ยิ่งขึ้น ดังนั้นพระเจ้ากรุงธนจึงโปรดให้ขยายเมืองไปทางทิศเหนือจนจดคลอง บางกอกน้อย สร้างกำแพงเมืองตามแนวคลองขุดใหม่ซึ่งมีชื่อต่งกันเป็นตอนๆ คือ คลองบ้านขมิ้น คลองบ้านช่างหล่อ คลองบ้านหม้อ คลองวัดท้ายตลาด พร้อมกันนั้นก็ขยายเมืองมาทางทิศตะวันออก เอาแม่น้ำไว้กลางเมือง โปรดให้ขุดคลองคูเมืองแล้วสร้าง กำแพงตามแนวถนนราชินีจังหวัดพระนคร บัดนี้กำแพงเมืองที่ว่ามีได้รื้อลงในสมัยพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โดยทรงขยายแนวกำแพงเมืองออกไปตามแนวคลองเืองอ่างเชื่อมกับคลองบางลำภู คลองเมืองของพระเจ้ากรุงธนนั้นบัดนี้เรียก **คลองหลอด** สาเหตุที่

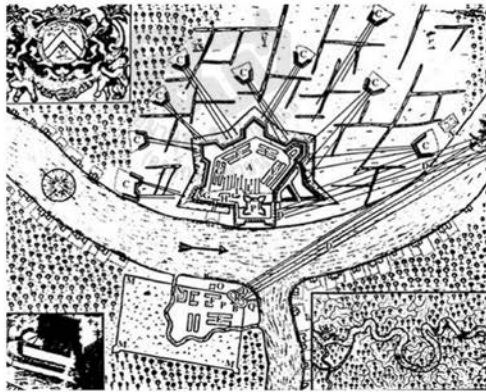
เรียกตั้งนั้น ได้พบต้นเค้าในหนังสือพระราชวิจารณ์ จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี กล่าวคือในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อคลองคูเมืองไม่ได้ทำหน้าที่เป็นคูเมืองแล้ว ประชาชนก็เปลี่ยนชื่อเรียกตามสภาพใหม่ คือปากคลองด้านเหนือทางหน้าโรงละคอนแห่งชาติปัจจุบันนี้เรียกคลองโรงไหม เพราะมีโรงไหมของหลวงตั้งอยู่ ส่วนทางปากคลอง ด้านใต้ข้างโรงเรียนราชินีเรียกคลองตลาดเพราะเป็นตลาดน้ำที่คึกคักมากในขณะนั้น ต่อมา เพื่อแบ่งเขตพื้นที่เพื่อประโยชน์ในการรักษาการสุขาภิบาล จึงมีประกาศทางราชการเมื่อ ร.ศ. 127 ให้เรียกคูเมืองเดิมตั้งแต่ระยะปากคลองหลอดด้านเหนือข้างวัดบูรณะศิริถึงปากคลองหลอดคลองที่สองซึ่งอยู่ด้านใต้ข้างวัดราชบพิธ เรียกว่า “คลองหลอด” เจตนาเดิมคงจะหมายถึงแนวตั้งแต่คลองหลอดถึงคลองหลอดให้เรียกว่า ระยะคลองหลอด แต่คำว่า “ระยะ” นั้นละไว้ฐานเป็นที่เข้าใจกันอยู่แล้ว ปัจจุบันเทศบาลนครกรุงเทพ จึงเรียกชื่อ คลองคูเมืองทั้งสามว่าคลองหลอด โดยหาทราบไม่ว่าคำว่าคลองหลอดนั้นเป็นสามัญนามมาใช้เรียกคลองเล็ก ๆ ที่เชื่อมเป็นหลอดระหว่างคลองใหญ่สองคลองที่อยู่ขนานกัน ส่วนซากกำแพงเมืองฝั่งตะวันออกของสมัยกรุงธนบุรีนั้นก็ยังเห็นได้ชัดเจนเป็นตอน ๆ ไปตามสนามหญ้าข้างคลองหลอด โดยเฉพาะตอนเชิงสะพานปากคลองตลาดและหน้าวังสราญรมย์ (ทองต่อ กล้ายไม้ ณ อยุธยา, 2521: 27-30)

เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเลือกตั้งธนบุรีเป็นราชธานีแห่งใหม่แล้ว จึงได้ชักจูงและรวบรวมกำลังราษฎรที่หนีภัยสงครามค่อยๆอพยพเข้าสู่เมืองธนบุรี เพื่อกลับมาเป็นกำลังหลักในการสร้างชาติ การอพยพผู้คนหลายเชื้อชาติศาสนาจากกรุงศรีอยุธยามาอาศัยในกรุงธนบุรี เมื่อรวมผู้คนชุมชนแต่เดิม ทำให้ช่วงเวลาขณะนั้น ทั้งภายในตัวเมืองและนอกตัวเมือง จึงมีประชาชนอาศัยอยู่หลากหลายเชื้อชาติ มีทั้งไทย จีน มอญ เขมร ลาว ญวน แขก ฝรั่งเศส (กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์, 2559: 72) และหลังจากที่พระยาตากได้อพยพผู้คนลงมาตั้งราชธานีแห่งใหม่อยู่ที่เมืองธนบุรีอันเป็นเมืองหน้าด่านและมีชัยภูมิขึ้นอย่างเหมาะสมแล้วก็สถาปนาตนเองขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์และทรงพระนามว่า “สมเด็จพระเจ้าตากสิน” และสถาปนาราชธานีแห่งใหม่ขึ้นพระราชทานนามว่า “กรุงธนบุรีศรีมหาสมุทร” เมื่อจุลศักราช 1130 ปีชวดลศฤทธิศก ตรงกับ พุทธศักราช 2310 จวบจนถึง พุทธศักราช 2325 นับเป็นเวลา แห่งราชธานีเพียง 15 ปีเท่านั้น

ในระยะแรกกรุงธนบุรียังไม่มีอาณาเขตที่กว้างขวางมากมายนักเพราะเป็นเพียงเมืองหน้าด่านใกล้ปากแม่น้ำเป็นเมืองป้อมมีค่ายทหารอยู่สำหรับเป็นที่พักจอดเรือเท่านั้นและก่อนหน้านั้นยังมีเรือสำเภาของต่างประเทศผ่านเข้ามาถึงธนบุรีเพื่อเดินทางไปค้าขาย พระเจ้าตากสินเมื่อมาตั้งกรุงธนบุรีขึ้นจึงได้นำทหารราชวงศ์จักรีที่มีเชื้อสายโปรตุเกสมารับราชการด้วย ด้วยมีความคุ้นเคยกับทหารอาสาโปรตุเกสอย่างดี เพราะเคยร่วมรบกันมาเนื่องจากพระองค์เป็นแม่ทัพเก่าสมัยอยุธยา เมื่อการที่พระเจ้าตากมีทหารส่วนหนึ่งแต่แรกเป็นเชื้อสายโปรตุเกสเนื่องจากมีความโปรดปรานในความเก่งกล้าสามารถเป็นคนที่ไว้วางใจได้ และเป็นทหารที่มีฝีมือ ในสมัยของพระองค์มีทหารไทยเชื้อสายโปรตุเกสในตำแหน่งราชวงศ์จักรีจำนวนถึง 79 นาย (ไกรฤกษ์ นานา, 2553: 155) หลังจากนั้นเมื่อมีการย้ายเมืองมาทางฝั่งตะวันออกแล้วฝั่งตะวันตกก็ยังคงมีทั้งคูนน้ำเซาะทรุดพังอยู่เสมอ

การสร้างกรุงธนบุรีระยะต้นอาจเป็นเพียงพอประทับ ลำดับต่อมาได้มีการขยายเมืองออกไป 2 ครั้ง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยังทรงขยายเมืองหรือพื้นที่ออกไปทางเหนือจรดคลองบางกอกน้อย ทรงโปรดเกล้าฯให้สร้างบ้านแปงเมืองเพื่อป้องกันข้าศึกศัตรู โดยทำค่ายด้วยไม้ทองเหลืองทั้งต้นล้อมพระนครเป็นการชั่วคราวทั้ง 2 ฟากฝั่งแม่น้ำ จนพุทธศักราช 2316 จึงให้รั้วอิฐกำแพงเมืองพระประแดง กำแพงค่ายที่

โพธิ์สามต้น และสี่กั๊กบางไทรในกรุงเทพฯมาก่อกำแพงแทนไม้ทองหลาง จากนั้นจึงโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองเป็นคูเมืองโดยรอบจากปากตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ที่หน้าป้อมวิชัยเขนทร์ ป้อมปราการที่มีสถาปัตยกรรมแบบยุโรปยุคเรเนอซองซ์ สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ โดยการออกแบบโดยวิศวกรชาวฝรั่งเศสที่มีชื่อว่า มองซิเออร์ เดอ ลามาร์ ผู้ซึ่งเดินทางมาพร้อมกับคณะราชทูตมองซิเออร์ เดอ โชมอง จากราชสำนักของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 (ค.ศ.1685 ตรงกับ พ.ศ. 2228) (พิพัฒน์ กระแจะจันทร์, 2560: 189) มีเจ้าพระยาวิไชยเขนทร์ (คอนสแตนติน ฟอลคอน) และออกพระสงคราม (เซวาลิเอร์ เดอ ฟอรับัง) รั้งตำแหน่งเจ้าเมืองบางกอก พร้อมด้วยกองทหารที่มาอยู่กับคณะทูตของมองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ อยู่ประจำรักษาป้อมเมืองบางกอก มีทหารไทยฝึกทหารฝึกหัด ทหารโปรตุเกส และทหารฝรั่งเศส ราว 1,440 คน รักษาป้อมปราการ การออกแบบป้อมปราการนี้ของลามาร์ เป็นการสร้างแบบยุทธวิธีการรบของฝรั่งเศสที่ทำป้อมปราการที่มีคูน้ำล้อมรอบ ตั้งแผนผังที่จัดทำขึ้นโดย วอลแลนต์ เดส์เวอเรนส์ นายทหารฝรั่งเศสผู้รักษาป้อมปราการ ในปี ค.ศ.1688 ที่แสดงให้เห็นแผนผังเมืองบางกอกที่มีสถานที่สำคัญ ประกอบด้วย ศาลากลางเมืองธนบุรี วัด ป้อมปราการ โรงทหาร และหอรบ ส่วนป้อมปราการ ผังตะวันออก มีรูปร่างสี่เหลี่ยมเป็นแฉกเหมือนดาว (Star fort) ขนาดใหญ่ (ป้อมวิชัยเขนทร์) ภายในประกอบด้วย โรงทหาร โรงสวนมณฑลของศาสนาคริสต์ โรงเก็บเสบียง ลานฝึกทหาร และหอรบ (ณัฐวุฒิ ปิยะวินิตย์, 2556: 334)

ภาพที่ 3 ป้อมเมืองธนบุรี ริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่บางกอก ทำโดย ม.วอลแลนต์ เดส์เวอเรนส์ นายทหารฝรั่งเศสที่รักษาป้อม เมื่อ พ.ศ.2231 (ต้นแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา)

A ป้อมที่ฝรั่งเศสรักษา B ป้อมวิไชยประสิทธิ์ C บรรดาค่ายที่ไทยตั้งล้อมฝรั่งเศส

D ทิศทางปืนใหญ่ที่ฝรั่งเศสยิงเรือกำปั่นหลวง E โรงทหารฝรั่งเศส F ที่กักนายทหารฝรั่งเศส

G โรงเก็บเสบียงอาหารของฝรั่งเศส H ที่อยู่นายทหารผู้ใหญ่ฝรั่งเศส I โรงสวนของฝรั่งเศส L แนวค่ายขึงฝรั่งเศสหรือ

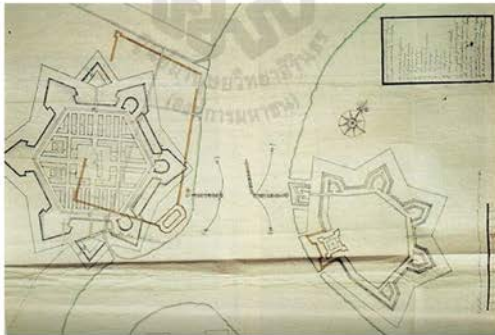
M แนวกำแพงเมืองธนบุรี N วัดเสียบ (คือวัดราชบูรณะ) O ที่ว่าการเมืองธนบุรี P ดักดิน Q ค่ายไทย R หอคอยไทย

S แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ปากน้ำ

(ที่มา: สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2548: 48)

การสร้างป้อมปราการเมืองบางกอกในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น มีความสำคัญ โดดเด่นของยุทธศาสตร์ของเมืองบางกอกที่ควบคุมการค้าทางเรือของสยาม เพราะเป็นเมืองท่าที่เมืองต่างๆ ในอาณาจักรอยุธยาและอาณาจักรข้างเคียง และชาวจีนเดินทางเข้ามาค้าขายกัน อีกทั้งยังเป็นแหล่งรวบรวม สินค้าจากมาลายูและอินเดีย ด้วยประการนี้จึงทำให้ฝรั่งเศสต้องการจะยึดครองเมืองบางกอก ด้วยการหลอกล่อใช้ กองกำลังทหาร และได้ส่งจดหมายให้ราชทูตของแวมแชมป้อมบางกอก อีกทั้งในช่วงขณะนั้นสยามได้รับแรง กดดันจากการค้ากับอังกฤษและฮอลันดา สมเด็จพระนารายณ์จึงตัดสินพระทัยโปรดให้สร้างป้อมปราการเพื่อ สร้างความเข้มแข็งให้กับเมืองท่า ป้องกันการรุกรานของชาติออลันดาที่มีอิทธิพลมา ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้า ปราสาททอง และทรงไว้พระทัยให้สิทธิทหารฝรั่งเศสเป็นผู้ปกครองเมือง (ทิพทินน์ กระแจะจันทร์, 2560: 220) ดังนั้นทีกของคณะราชทูตได้มีการอธิบายถึงสภาพป้อมปราการของเมืองบางกอก โดยเซอร์วิลเลียม เดอ ฟอรับิง ผู้วางควบคุมดูแลการสร้างป้อมบางกอก ได้อธิบายไว้ว่า

“ป้อมปราการที่ตั้งอยู่ทั้งสองฝั่งปากของแม่น้ำเจ้าพระยามีไซ่ เหล็กซึ่งโยงระหว่างกันเพื่อป้องกันมิให้เรือใหญ่ผ่านไปมาได้ ชาวต่างประเทศต้องจอดเรือใหญ่ของตนเองไว้ก่อน แล้วติดต่อกับ เจ้าเมืองบางกอก เพื่อแจ้งให้ทางกรุงศรีอยุธยาทราบเสียก่อน จึงจะเดิน ไปยังพระนครได้”

ภาพที่ 4 ป้อมเมืองบางกอก (ออกแบบโดย มงซิเออร์ เดอ ลามาร์) สร้างขึ้นเมื่อปี ค.ศ.1687 (พ.ศ.2230)

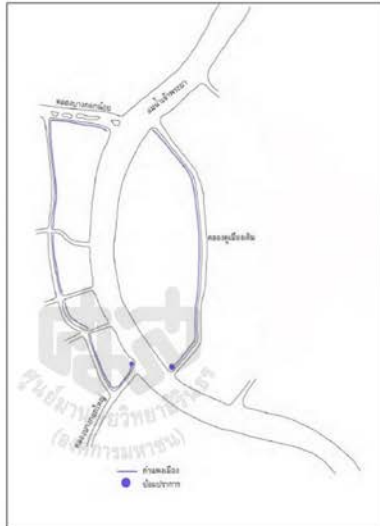
ลักษณะแผนผังของป้อมเป็นรูปดาวและมีการขึงกันแม่น้ำ

(ที่มา : ทิพทินน์ กระแจะจันทร์, 2560: 222)

ครั้นต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินได้ฟื้นฟูบ้านเมืองบางกอก จึงพระราชทานนามใหม่ว่า “ป้อมวิชัยประสิทธิ์” ได้ขุดคูเมืองไปตามลำคลองบางกอกใหญ่ จนถึงคลองข้างวัดท้ายตลาด (วัดโมลีโลกยา ราม) วกไปทางด้านหลังวัดแจ้ง (วัดอรุณราชวราราม) ผ่านคลองมอญ คลองบางหัวใหญ่ ไปออกคลองบางกอก

น้อยที่วัดบางหัวน้อย (วัดอมรินทร์าราม) แล้วเสียบตามแนวคลองไปจนกระทั่งถึงแม่น้ำเจ้าพระยา และได้สร้างป้อมปราการใหม่อีกแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่ที่ปากคลองบางกอกน้อย เป็นป้อมมุมเมืองทิศเหนือ ตามที่พระราชนิพนธ์เรื่องตำนานวังเก่าของสมเด็จพระยาดีงราชานุภาพ ได้กล่าวไว้ว่า

“ด้วยที่ตรงนี้มีป้อมปราการเป็นมุมเมืองมาแต่ครั้งธนบุรี เป็นที่สำคัญสำหรับป้องกันพระนครฝั่งตะวันตก มาสถาปนาเป็นพระราชวังหลังต่อขึ้นหลัง”

ภาพที่ 5 กำแพงเมืองและป้อมปราการในสมัยธนบุรี
(ที่มา : กรณิการ์ สุวีริฒนาภิรมย์, 2559: 74)

การตั้งบ้านเรือน เรือนแพริมน้ำทั้งสองฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยา และตามริมน้ำที่ซุดเข้าไปใช้เพื่อการทำเรือสวนไร่นา “บาง” ทั้งทางฝั่งตะวันตกและตะวันออก จุดที่มีการตั้งบ้านเรือนอย่างหนาแน่น ได้แก่บริเวณคูคลองเมืองเดิม ตลอดแนวคลองบางกอกน้อย บางกอกใหญ่ และบริเวณปากคลองโอง่าง และคลองบางลำภู และช่วงคลองรอบกรุงที่บรรจบคลองมหานาค

ลักษณะการค้ากับนานาประเทศตั้งแต่สมัยอยุธยาซึ่งต้องใช้ทางผ่านบริเวณชุมชนเมืองบางกอกแห่งนี้เมื่อเมืองมีความเจริญขึ้นก็ยกฐานะบางกอกขึ้นเป็นเมือง ในรัชกาลสมเด็จพระจักรพรรดิ (ระหว่างปี พ.ศ. 2091 - 2111) ก็มีชื่อบางกอกอยู่ในทำเนียบหัวเมือง**เขตสมุทร**ต่างๆกันออกไป แต่ยุติต่อกันในยุคหลังว่าธนบุรีแล้วมีสร้อยต่อท้ายว่าธนบุรีศรีมหาสมุทรหมายถึงอยู่ใกล้ทะเล (สมุทรอาวไทย) สาเหตุที่มีการยกแย่งบางกอกขึ้นเป็นเมืองธนบุรีน่าจะมาจากช่วงเวลานั้นพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาประทับที่กรุงหง

สาวดีเริ่มขัดแย้งกันทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองแล้วซึ่งความเป็นใหญ่แสดงความเป็นจักรพรรดินิราชเหนือบ้านเมืองอื่นๆ ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาต้องเตรียมความพร้อมในการทำสงครามวิธีการหนึ่งก็คือยกฐานะบ้านขึ้นเป็นเมืองก่อบกฐานะเมืองน้อยขึ้นเป็นเมืองใหญ่เพื่อให้เจ้าเมืองรวบรวมไพร่บ้านพลเมืองเตรียมทำสงครามจะพบว่าในแผ่นดินพระมหาจักรพรรดิเกิดมีเมืองใหม่ขึ้นหลายเมืองในระยะเวลาไล่เลี่ยกัน เช่น เมืองนครชัยศรีและเมืองธนบุรีนี่เอง

บริเวณโดยรอบพระบรมมหาราชวัง ทั้งพระราชวังหลวง วังหน้า และวังหลัง มักเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของข้าราชการบริพาร อันเป็นสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ ที่ต้องสร้างบ้านเรือนในที่ดินบริเวณใกล้เคียงพระบรมมหาราชวัง เช่น บริเวณท้ายวัง คูเมืองเดิม และริมคลองรอบกรุงภายในเขตกำแพงพระนครและฝั่งธนบุรี ใกล้ปากคลองบางกอกใหญ่ เอื้อให้เจ้าเมืองรวบรวมไพร่บ้านพลเมืองเตรียมทำสงครามได้สะดวกและสะดวก

ความสำคัญของการสร้างบ้านตั้งเมืองให้เป็นปึกแผ่นของสมเด็จพระเจ้าตากสิน มีนัยยะทางการเมืองการปกครองที่รัฐคือตัวแทนและเป็นฐานอำนาจทางการเมืองและความเชื่อ เป็นศูนย์กลางของกำลังคนในการสร้างชาติ การเลือกเมืองธนบุรีเป็นที่มั่นเพื่อสถาปนาเป็นราชธานีแห่งใหม่ เนื่องมาจากความพร้อมของเมืองธนบุรีที่มีวัดวาอารามและความเป็นเมืองที่มีความต่อเนื่องมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยา ความพร้อมเหล่านี้จึงเป็นปัจจัยสนับสนุนให้มีการฟื้นฟูบ้านเมือง รวบรวมไพร่พล จัดตั้งกองทหาร ฟื้นฟูพระพุทธศาสนา และวัดวาอารามอันเป็นศาสนสถานที่เป็นแหล่งเผยแพร่ และที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ

ธนบุรีปัจจุบัน

ธนบุรี ปัจจุบันใช้เรียกพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาเฉพาะในจังหวัดกรุงเทพมหานคร ปิพุทธศักราช 2476 มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน แบ่งหน่วยงานการปกครองออกเป็นจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน นับจากนั้นมา กรุงเทพมหานครจึงถูกแบ่งออกเป็นจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี ประกอบไปด้วย เขตการปกครอง 9 อำเภอ ได้แก่

1. *อำเภอราชคฤห์ (ธนบุรี)*
2. *อำเภอหงสาวดี (บางกอกใหญ่)*
3. *อำเภอบุปผาราม (คลองสาน)*
4. *อำเภอตลิ่งชัน*
5. *อำเภอบางกอกน้อย*
6. *อำเภอบางขุนเทียน*
7. *อำเภอภาษีเจริญ*
8. *อำเภอหนองแขม*
9. *อำเภอราชบุรีบูรณะ*

ต่อมาในวันที่ 21 ธันวาคม 2514 ประกาศการปฏิวัติฉบับที่ 24 และ 25 ให้ปรับปรุงระบบการปกครองจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี โดยรวมกันเป็น “นครหลวงกรุงเทพธนบุรี” และในวันที่ 13 ธันวาคม 2515 ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 335 ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองนครหลวงกรุงเทพธนบุรีใหม่ โดยให้รวมอำนาจการปกครองเป็นหน่วยเดียวกันในนาม “กรุงเทพมหานคร”

ก่อนที่ “ธนบุรี” จะได้รับการประกาศให้มีฐานะเป็นเขตปกครองหนึ่งของกรุงเทพมหานคร ธนบุรีมีฐานะเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย มีศูนย์กลางที่ตั้งอยู่ที่อำเภอราชคฤห์ (ปัจจุบันสำนักงานเขตย้ายมาตั้งอยู่บริเวณวัดเวฬุราชิม) ต่อมา เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2495 ได้มีพระบรมราชโองการเปลี่ยนชื่ออำเภอราชคฤห์ เป็นอำเภอบางยี่เรือ จังหวัดธนบุรี เนื่องจากมีที่ตั้งอำเภออยู่ในเขตตำบลบางยี่เรือ ครั้นถึงวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2482 สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ยุบจังหวัดธนบุรีรวมกับจังหวัดพระนครให้มีฐานะเป็นนครหลวงกรุงเทพธนบุรี ดังนี้ เพื่อรักษาคำว่า “ธนบุรี” ซึ่งเคยเป็นเมืองหลวง และเพื่อเฉลิมพระเกียรติของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมหाराช (สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช) ประกอบกับอำเภอบางยี่เรือ (เดิมคือ อำเภอราชคฤห์) นี้ เคยเป็นศูนย์กลางการปกครองของจังหวัดธนบุรีมาก่อน จึงได้มีพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนชื่ออำเภอบางยี่เรือ เป็นอำเภอธนบุรี และได้รับการเปลี่ยนแปลงฐานะเป็นเขตธนบุรี เนื่องจากผู้บริหารกรุงเทพมหานครมีนโยบายให้แบ่งแขวงขนาดใหญ่ให้ย่อยลง เพื่อความชัดเจนในการให้บริการของสำนักงานเขต

ปัจจุบันธนบุรี ประกอบด้วย 15 เขต และจำแนกออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มกรุงธนเหนือและกลุ่มกรุงธนใต้ และนอกจากนั้นพื้นที่กรุงเทพมหานคร ยังได้ถูกแบ่งกลุ่มออกไป เพื่อการปฏิบัติราชการที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพพื้นที่

กลุ่มกรุงธนเหนือที่เป็นกลุ่มในการศึกษาเบื้องต้นนี้ ประกอบไปด้วย 8 เขตข้างต้นแต่หลายๆ เขต ได้จำแนกออกมาจากเขตอื่นๆ อีกลำดับหนึ่ง โดยธนบุรี ประกอบไปด้วย 15 เขต ดังนี้

ลำดับ	เขต	ลำดับ	เขต
1.	ธนบุรี	8.	หนองแขม
2.	บางกอกใหญ่	9.	ราชบุรีบูรณะ
3.	คลองสาน	10.	บางพลัด (แยกออกจากเขตบางกอกน้อย ในปี พ.ศ. 2532)
4.	ตลิ่งชัน	11.	จอมทอง (แยกจากเขตบางขุนเทียน ในปี พ.ศ.2532)
5.	บางกอกน้อย	12.	บางแค (แยกออกจากเขตภาษีเจริญและเขตหนองแขม ในปี พ.ศ. 2540)
6.	บางขุนเทียน	13.	ทวีวัฒนา (แยกออกจากเขตตลิ่งชัน ในปี พ.ศ.2540)
7.	ภาษีเจริญ	14.	ทุ่งครุ (แยกออกจากเขตราชบุรีบูรณะ ในปี พ.ศ. 2540)
		15.	บางบอน (แยกออกจากเขตบางขุนเทียน ในปี พ.ศ.2540)

ภาพที่ 6 แผนที่การบริหารการปกครอง 6 กลุ่มเขต

ปัจจุบันธนบุรีหรือบางกอกที่เรียกขานกันตามการทับซ้อนของพื้นที่ คือชุมชนที่ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างหรือเจ้าพระยาตอนใต้หรือดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ บางกอกหรือกรุงเทพมหานครปัจจุบันจึงประกอบด้วยฝั่ง “กรุงเทพ” และ “ฝั่งธนบุรี” โดยเรียกขานตามชื่อของย่านหรือตำบลหนึ่งริมแม่น้ำเจ้าพระยา บ้างก็ว่าบางกอกอธิบายถึง “ต้นมะกอกน้ำ” บ้างก็ย้านันว่าหมายถึง “บางเกาะ” ตามสภาพภูมิศาสตร์ที่ลำน้ำล้อมรอบหรือลำน้ำสาขามากมายจนเป็นเกาะตามธรรมชาติ

สรุป ธนบุรีเป็นเมืองสำคัญมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา เนื่องจากมีชัยภูมิที่เป็นเมืองหน้าด่านของอยุธยาที่ควบคุมเส้นทางค้าระหว่างจีนกับชาติตะวันตกโดยมีท่าเลที่ตั้งไม่ไกลจากปากอ่าว สามารถเชื่อมโยงการเดินทางเรือกับเมืองท่าที่อยู่ใกล้กับเส้นทางเดินเรือทะเลทำให้ชาวต่างชาติต้องการครอบครอง เพื่อควบคุมท่าเรือที่สำคัญทั้งหมดและเกิดเป็นชุมชนขึ้นโดยชาวต่างชาติที่เดินเรือเข้ามาติดต่อค้าขายกับกรุงศรีอยุธยาจนกลายเป็นเมืองหน้าด่านและพัฒนาขึ้นเป็นด่านขนอนของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีความทับซ้อนกันของพื้นที่ธนบุรีกับบางกอกที่รวมดินแดนทั้งสองฟากแม่น้ำเจ้าพระยาไว้ด้วยกัน หลังการสิ้นสุดของกรุงศรีอยุธยา การสร้างบ้านแปงเมืองในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินซึ่งทรงตั้งธนบุรีเป็นราชธานีทำให้มีการอพยพผู้คนทั้งจีน ไทย มอญ เขมร ลาว ญวน แขก ฝรั่งเศส เข้ามาอาศัยจนกลายเป็นเมืองที่มีความหลากหลายชาติพันธุ์

บทที่ 3 ผืนน้ำกรุงธนบุรี

เวนิสตะวันออก

การทำความเข้าใจกรุงธนบุรีที่เป็นเมืองหลวงต่อจากกรุงศรีอยุธยา นั้น ด้วยเป็นการสืบทอดพระนคร เมื่อสถาปนาราชธานีแห่งใหม่จึงสร้างความเจริญของเมืองเลียนแบบอย่างกรุงศรีอยุธยา แต่ทั้งนี้ ภูมิปัญญาของกรุงธนบุรีนั้นเป็นเมืองน้ำ โดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นหลัก

สังคมลุ่มน้ำของราชอาณาจักรสยามหรือกรุงศรีอยุธยา เป็นสังคมที่มีการทำเรือสวนไร่ ทำการค้ากับภายนอกทะเล (มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์, 2559) มีอ่าวไทยเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการควบคุมเส้นทางการค้าของสยาม และมีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแม่น้ำสายหลักที่เปรียบดังสายเลือดที่หล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คน และเป็นเส้นทางสัญจรที่สำคัญของอยุธยา โดยสายน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นสายน้ำที่เกิดจากการบรรจบกันของแม่น้ำทางเหนือ คือ แม่น้ำป่าสักกับแม่น้ำท่าจีน ที่มาบรรจบกันที่ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ และไหลลงสู่พื้นที่ราบลุ่มของภาคกลาง จึงทำให้ที่ราบลุ่มแห่งนี้อุดมสมบูรณ์ไปด้วยข้าวปลาอาหาร และเป็นแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของผู้คนมีการสร้างสังคม เศรษฐกิจ ระบบความเชื่อ และการสร้างรัฐ

ภูมิประเทศของราชธานีกรุงศรีอยุธยา มีแม่น้ำล้อมรอบ 3 สาย ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำลพบุรี แม่น้ำที่ล้อมรอบพื้นที่นี้ทำให้ภูมิประเทศของกรุงศรีอยุธยามีลักษณะเป็นเมืองเกาะ ภายใต้กำแพงพระนครมีแม่น้ำล้อมรอบทำหน้าที่เป็นคูเมือง โดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นคูเมืองด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ แม่น้ำลพบุรีเป็นคูเมืองด้านทิศเหนือ และแม่น้ำป่าสักเป็นคูเมืองด้านทิศตะวันออก (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2546: 48) จากภูมิประเทศที่ได้เปรียบ ทำให้กรุงศรีอยุธยามีความสำคัญเป็นรัฐเมืองท่า (Port Polity) (กัทธ จาปาพันธุ์, 2559: 70) มีราชธานีตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำสามารถดำเนินกิจกรรมของรัฐด้วยการติดต่อทั้งภายนอกและภายใน โดยการใช้โครงข่ายคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ มีผู้คนหลากหลายเชื้อชาติเข้ามาติดต่อทำการค้า ก่อให้เกิดการตั้งถิ่นฐานถาวร (Sedentary settlements) และพัฒนาขึ้นเป็นบ้านเมืองทั้งทำการเกษตรและการค้าแบบเมืองท่า (มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์, 2559) และสามารถควบคุมเส้นทางการคมนาคมทางน้ำ ตั้งแต่ภายในราชอาณาจักรตั้งหัวเมืองเหนือจรดหัวเมืองปักษ์ใต้ และหัวเมืองลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้ปากอ่าวที่คอยควบคุมเรือสินค้า ดังเช่น เมืองบางกอก เมืองหน้าด่านทางปากอ่าวของราชอาณาจักรสยาม

จากความได้เปรียบของภูมิประเทศที่มีแม่น้ำล้อมรอบนี้ ทำให้กษัตริย์สยามหลายพระองค์ทรงแลเห็นถึงความสำคัญจากเครือข่ายทางน้ำที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของราษฎร ขยายอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ จึงได้มีการปรับปรุงขุดลอก และขุดคลองเชื่อมทางน้ำใหม่ๆเสมอ เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่พ่อค้า นักเดินเรือ สามารถเดินทางเข้าสู่กรุงศรีอยุธยาได้ทั้งทางทิศตะวันออก และทิศตะวันตก และจากอ่าวไทยได้อย่างสะดวก (วางรศนา นิพัทธ์สุขกิจ, 2555: 18) จึงให้มีการขยายเครือข่ายทางน้ำเพื่อควบคุมหัวเมืองต่างๆ ให้เป็นไปตามกลไกการเมืองการปกครอง การทหาร และการค้าไว้ที่ศูนย์กลางของราชอาณาจักรสยาม และจากทำเลที่ตั้งของพระนครที่มีรูปสี่เหลี่ยมเป็นเกาะ มีแม่น้ำไหลล้อมรอบ กรุงศรีอยุธยา จึงสามารถ

ขนส่งสินค้าของป่าที่เป็นต้องการของตลาดภายนอกจากหัวเมืองต่างๆ อาทิ เครื่องเทศ ผ้าไหม ผ้าฝ้าย ผลไม้ต่างๆ และของป่านานาชนิด ทั้งช้าง หนังสัตว์ นอแรด เป็นต้น (ก่ำพล จำปาพันธุ์, 2559: 78) ซึ่งสินค้าเหล่านี้ถูกส่งมาจากหัวเมืองเหนือ หัวเมืองปักษ์ใต้ หัวเมืองแถบที่สูงโคราชและพระตะบอง หัวเมืองตะวันออก และหัวเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ด้วยการล่องเรือสินค้าทางน้ำส่งเข้ามายังพระคลังสินค้า ก่อนที่ทางการจะส่งสินค้าไปยังพ่อค้าต่างชาติที่ได้เข้ามาทำการค้ากับราชสำนัก ดังคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมที่ได้บันทึกเกี่ยวกับการค้าขายนอกกรุง ความว่า

“อนึ่ง เรือใหญ่ห้ายแวงชาวเมืองพิษณุโลกฝ่ายเหนือ บรรทุกอ้อย ยาสูบซึ่งน้ำฝิ่งสินค้าต่างๆ ฝ่ายเหนือล่องเรือมาจอดชาย ตั้งแต่นาวัดกล้วยลงมาจนปากคลองเกาะแก้ว ที่ได้ปากคลองเกาะแก้วลงมาหน่อยหนึ่งนั้น เรือมอญใหญ่ปากกว้าง 6-7 คอก พวกมอญบรรทุกมะพร้าวหัวแลไม่แลมทะเลเกลือขามาจอดชาย ... อนึ่งที่บ้านศาลาเกวียนนั้นมีศาลาใหญ่ห้าห้องสองหลังสำหรับเกวียนเมืองนครราชสีมาบันทึกลินค้าต่างๆ คือน้ำรักขี้ผึ้งปีกนก ผ้ดรงผ้าสายบัวสีศึบนำเกบทอง แลผ้าตาบัวปกตาเลงดา แลหนังเนื้อ เอนเนื้อ เนื้อแผ่น ครั้ง โหม กายาน ดูปุก หม่องาของป่าต่างๆ เกวียนเมืองพระตะบองพวกเขมรบรรทุกลูกแก้วกระวานใหม่ กายาน ครั้งดูปุก หม่องาแลผ้าปุมแพรญวมทองพรายพลอยแดงแลสินค้าต่างๆ ตามอย่างเมืองเขมร พวกโคราชแลพวกเขมรเอาสินค้ามาขายที่ศาลาเกวียน ถ้ามามากศาลาไม่พออยู่ต้องปลุกกระท่อมอยู่แถบนั้นศาลาเปนของเรียวไร พวกลูกค้าเกวียนแลลูกค้ารวบรวมกันทำขึ้นแลข้อมแซมต่อๆ มา ในระดูลูกค้าต่างแลเกวียนมานั้น ชาวบ้านทำของนั่งขายเป็นตลาดคราวหนึ่ง” (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2555:7)

ความมั่งคั่งของราชอาณาจักรสยามมีนักเดินทางชาวโปรตุเกส เฟอร์เนา เมนเดส ปินตู ได้บันทึกเรื่องราวของบ้านเมืองกรุงศรีอยุธยาไว้ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ความว่า

“เมืองหลวงแห่งราชอาณาจักร คือเมืองแห่งโอเดีย (Odia คืออยุธยา) ซึ่งข้าพเจ้าเคยกล่าวถึงมาแล้ว บึงกันเมืองด้วยกำแพงอิฐและหิน มีประชากรราวๆ 400,000 คน รวมทั้งคนต่างด้าว 100,000 คนจากหลายๆเมืองของโลก ราชอาณาจักรนี้ร่ำรวยมาก และมีการค้าจำนวนมาก ไม่มีเลยสักปีเดียวที่เมืองอื่นๆ ละเมืองในหมู่เกาะชวา บาหลี มาดูลา บอร์เนียว และซูลู จะไม่ส่งสำเนาไม้ต่ำกว่า 10,000 สำ ยังไม่นับเรือเล็กเรือน้อยซึ่งเข้ามาคลาคล่ำในแม่น้ำและท่าเรือทุกแห่ง” (วางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, 2555: 14)

การค้าระหว่างราชสำนักสยามและพ่อค้าต่างชาติ มีการดำเนินการในลักษณะการผูกการค้าไว้เพียงราชสำนักที่ดำเนินการค้ากับพ่อค้าต่างชาติเพียงเท่านั้น ด้วยประการนี้จึงทำให้พระคลังสินค้าของราชสำนักสยามมีความมั่งคั่ง ด้วยเมืองท่าแห่งนี้เป็นเมืองค้าขายที่ส่งผ่านสินค้าทั้งมาจาก จีน และอินเดีย ความเจริญรุ่งเรืองของเมืองท่ากรุงศรีอยุธยา ทำให้พระนครกลายเป็นศูนย์กลางการค้านานาชาติ มีเรือสมุทรขนาดใหญ่แล่นมาเทียบท่าเป็นจำนวนมาก เมื่อถึงคราวฤดูมรสุมเรือสมุทรรก็ยิ่งคับคั่ง ดังคำให้การของขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ที่บันทึกไว้ว่า

“ครั้งระตุลมหาภพเข้ามาในกรุง เป็นมรสุมเทศกาลพวกลูกค้าพานิชสำเภวจีน และแขกสลุป ลูกค้าฝรั่งกำปั่น ลูกค้าแขกกูรราช และพวกลูกค้าแขกสุรัตแขกขวามลายูแขกเทศฝรั่งเศส ฝรั่งเศสส่งโปรตุเกศวฮอลันดาอิสปันยอนอังกฤษ แลฝรั่งเมืองลังกูนีแขกเกาะ เป็นพ่อค้าพานิชคุมสำเภาลูปกำปั่นแล่นเข้ามาทอดสมอยู่ท้ายคู ขนสินค้าขึ้นมาไว้บนตึกห้างในกำแพงพระนครศรีอยุธยา ตามที่ของตนซื้อแลเข้าต่างๆกัน เปิดร้านห้างตึกขายชิงตามเทศตามภาษา”
(มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2555:9)

ภาพที่ 7 แผนที่กรุงศรีอยุธยา Judia, Capitale de Siam. Hoofd-Stad van Siam วาดโดย ฟาน เดอ ซลาย อาศัยต้นแบบจากภาพเขียนสีน้ำโดยวังโบนส์ (ที่มา : ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช, 2549:48)

และด้วยภูมิศาสตร์ของราชอาณาจักรสยามที่มีกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีโครงข่ายการคมนาคมทางน้ำเป็นสำคัญในการดำเนินนโยบายต่างๆของราชสำนัก เพื่อควบคุมการเมืองการปกครอง การค้า และการถูกรุกรานจากศัตรูต่างชาติ เครือข่ายแม่น้ำ คู คลองในกรุงศรีอยุธยาจึงมีทั้งคลองที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ

และเกิดจากแรงงานไพร่พลที่เกณฑ์กันมาชุด เพื่อใช้ประโยชน์ในการใช้เป็นเส้นทางคมนาคม การค้า การเกษตรกรรม และป้องกันเมืองจากข้าศึก

การดำรงชีวิตของผู้คนในกรุงศรีอยุธยาล้วนใช้ประโยชน์จากแม่น้ำลำคลองที่แตกแขนงไปทั่ว ทั้งพระนคร คลองสำคัญในกรุงศรีอยุธยาได้แบ่งการเรียกขานตามแนวกำแพงพระนครที่เรียกกัน คลองเกาะใน และคลองเกาะนอก มีการขุดคลองในแนวเหนือใต้ ด้วยภาพลักษณะของกรุงศรีอยุธยาที่มีคูคลองเอื้อเอื้อ ชาวต่างชาติจึงขนานนามกรุงศรีอยุธยา ไว้ว่า “เวนิสตะวันออก” ด้วยพระนครแห่งนี้มีคลองในเกาะเมืองและ นอกเกาะเมืองรวมกัน 10 สาย ดังนั้นที่กฏมิลักษณะของกรุงศรีอยุธยาไว้ว่าของ เฟอร์มา เมนเดส ปินตุ (กรมศิลปากร, 2528: 76) ความว่า

“ มีลักษณะเหมือนเวนิส เนื่องจากผู้คนสัญจรโดยทางน้ำมากกว่า ทางบก ข้าพเจ้าได้อินหลายคนพูดว่า ที่มีเรือกว่า 20,000 ลำ ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่”

หากจะกล่าวถึงเวนิสตะวันออกแล้ว ไม่เพียงแต่กรุงศรีอยุธยาเท่านั้นที่เป็นเมืองท่าที่สำคัญ “เมืองบางกอก” ก็เลื่องชื่อว่าเป็นเมืองคลองร้อยสายเวนิสตะวันออกเช่นเดียวกัน ด้วยยุทธศาสตร์ของเมืองที่มี เครือข่ายคูคลองโยงตั้งโยงแมงมุม ผู้คนมีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับสายน้ำ ความสำคัญของ “เมืองบางกอก” นั้นเป็น เมืองหน้าด่านที่เรือสินค้าทุกลำที่แล่นมายังปากอ่าวก่อนจะเข้าถึงพระนครของราชอาณาจักรสยาม เรือสินค้า จะต้องแล่นผ่านเมืองบางกอกเสียก่อน เพื่อตรวจตราและป้องกันรักษาเมืองหลวง เรือสินค้าจึงต้องแวะจอดพัก เรือ เพื่อเจรจาและเสียภาษีก่อนเข้าพระนคร จนเมื่อมีการขุดคลองลัด ความเหมาะสมของถิ่นฐานที่ตั้งของย่าน บางกอกที่มีความเจริญเพิ่มขึ้น ทำให้ผู้คนหลากหลายเลือกที่จะตั้งถิ่นฐานถาวร ประกอบกิจการการค้า แลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชาวต่างชาติด้วยกัน (เรื่องศิลป์ หนูแก้ว, 2556: 2)

การขุดคลองลัดในเมืองบางกอก ได้สร้างโอกาสทางเศรษฐกิจให้แก่ราชอาณาจักรสยาม เส้นทางคมนาคมที่สัญจรสะดวก มีสถานะเป็นเมืองท่าหน้าด่านที่ควบคุมเส้นทางการเข้าออกปากอ่าว มีอาณา บริเวณชัยภูมิที่เหมาะสม พื้นที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องไม่ว่าจะผลัดเปลี่ยนไปก็ยุคสมัย ความสำคัญของแม่น้ำ คูคลองได้ส่งผลถึงการเข้ามาค้าขายของชาวต่างชาติอย่างต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทำให้ “เมืองบางกอก” หรือ “ธนบุรี” ยังคงความเป็นสังคมชาติพันธุ์และเป็นเวนิสตะวันออกสืบเนื่องเรื่อยมา

การตั้งถิ่นฐานทั้งสองฝั่งของคลองบางกอกน้อยพบชุมชนโบราณที่มีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งตั้งแต่ ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา และมีการขยายชุมชนในสมัยอยุธยา โดยเฉพาะช่วงยุคสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ มหาราชที่สัมพันธ์ไมตรีระหว่างต่างชาติและสยามรุ่งเรืองถึงจุดสูงสุดหรือกล่าวได้ว่าเป็นยุคทองของการค้า ระหว่างประเทศของสยามในขณะนั้น การตั้งชุมชนนั้นสังเกตได้จากวัดบริเวณสองฝั่งของคลองบางกอกน้อยที่มี จำนวนมาก ที่แสดงการตั้งถิ่นฐานวัดกับชุมชนต้องอยู่คู่กัน จากการสำรวจของ ประภัสสร ชูวิเชียร พบชุมชน เก้าแก่บริเวณคลองบางกอกน้อยมาก โดยล่องเรือจากโรงพยาบาลศิริราชเลี้ยวซ้ายสู่ปากคลองบางกอกน้อยพบ วัดทางด้านซ้ายมีมากกว่าด้านซ้ายมือ จากการสันนิษฐานคาดว่าชุมชนทางฝั่งซ้ายมือของปากคลองตลาดจาก ทางโรงพยาบาลศิริราช ชุมชนน่าจะมิแก่และมีผู้คนอยู่อาศัยมากกว่า

ส่วนการตั้งถิ่นฐานของผู้คนฝั่งขวา (ตะวันตก) ของแม่น้ำเจ้าพระยา เริ่มจากบริเวณที่เป็นจุดตัดของเส้นแม่น้ำสายเดิม (ตั้งแต่บริเวณปากคลองบางกอกน้อยถึงปากคลองบางกอกใหญ่) โดยการตั้งที่อยู่อาศัยของบ้านเรือนนั้น มีลักษณะตั้งถิ่นฐานติดกับโครงข่ายคมนาคมทางน้ำทำให้เชื่อมโยงผู้คนเข้าหากัน ซึ่งการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่อยู่ริมน้ำในคลองบางกอกน้อยเริ่มจาก

1. บริเวณปากคลองบางกอกน้อย
 2. บริเวณฝั่งธนบุรีตรงข้ามกับพระนคร
 3. บริเวณวัดสุวรรณารามถึงปากคลองบางกอกใหญ่
 4. บริเวณจุดตัดคลองบางกอกน้อยกับคลองบางกรวย
 5. บริเวณบางคูเวียงถึงปากคลองบางใหญ่
 6. แนวการขยายตัวและกระจายไปตามแนวลำคลองบางกอกน้อย
- (พรพรรณ ศรีศิริรัตน์, 2549: 31)

ชุดคลองลัด

แม่น้ำเจ้าพระยาที่ไหลเข้าสู่เมืองบางกอกเป็นการไหลผ่านตรงจากกรุงศรีอยุธยาผ่านอำเภอปากเกร็ด และอำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี จากนั้นแม่น้ำสายเก่าเรียกว่า “คลองอ้อมนนท์” หรือ “แม่น้ำนนทบุรี” ไหลไปทางทิศตะวันตก ขึ้นสู่อำเภอบางบัวทอง วกลงมาที่บางใหญ่ไหลไปทางบางกรวย โดยมีลำคลองสาขาจำนวนมากไหลมาสมทบแม่น้ำสายใหม่ในปัจจุบันที่ไหลลงมาทางทิศใต้ของตัวเมืองจังหวัดนนทบุรี (ทำนันทน์) ตรงลงมาจนถึงวัดเขมาภิรตาราม จากนั้นก็บรรจบกับคลองบางกรวยที่เป็นแม่น้ำสายเก่า แม่น้ำเจ้าพระยาที่ไหลเข้าสู่เมืองบางกอกทางทิศใต้คือบางพลัด จนถึงบางกอกน้อยก็มีแม่น้ำสายเก่าไหลแยกไปทางตะวันตก “แม่น้ำอ้อมบางกอก” (เจ้าพระยาสายเก่า) คือคลองบางกอกน้อย ผ่านเข้าเขตดลิ่งชัน เรียกคลองชักพระ มีลำคลองสาขามีวัดวออารามเก่าแก่กระจายตัวกันไป และคลองสำคัญคือคลองด่านหรือคลองสนามไชยเชื่อมโยงกับเมืองสมุทรสาครหรือมหาชัย และบ้านท่าจีน อันเป็นศูนย์กลางของปากอ่าวทะเลในสมัยโบราณ (ประภัศร์ ชูวิเชียร, 2561: 11)

พัฒนาการของการขุดลอกคูคลอง และการขุดเชื่อมทางน้ำเป็นระยะๆ ของแต่ละยุคสมัย การปกครองของกษัตริย์สยาม ล้วนสัมพันธ์กับความสำเร็จทางด้านเศรษฐกิจ และความมั่นคงทางการเมือง การปกครอง เพื่อเพิ่มศักยภาพของเมืองท่าจึงต้องการอำนวยความสะดวกแก่พ่อค้าที่เดินทางเข้ามาค้าขายในสยาม และนอกจากจะควบคุมหัวเมืองต่างๆ ในด้านการทหาร การเมืองการปกครองแล้ว การขุดคลองเชื่อมมีวัตถุประสงค์ในการรวบรวมสินค้ามาเก็บไว้ที่พระคลังสินค้า เพื่อให้ทางการนำส่งออกไปยังพ่อค้าชาติต่างๆ ดังนั้นการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางน้ำจึงเกิดขึ้นหลายครั้งโดยมีวัตถุประสงค์ดังที่กล่าวไปในข้างต้น ในการขุดให้พ่อค้าเดินทางเข้ามาในสยามได้สะดวกมากยิ่งขึ้น การขุดคลองที่ผ่านมาของราชสำนัก แม้กรุงศรีอยุธยาจะมีแม่น้ำ 3 สายที่ล้อมรอบพระนคร แต่กระนั้นการพัฒนาเครือข่ายทางน้ำนั้นเน้นการพัฒนาส่วนใหญ่ที่ลำน้ำเจ้าพระยามากเสียกว่าลำน้ำสายอื่น เนื่องมาจากเป็นลำน้ำที่เป็นเส้นทางจากปากอ่าวไทยขึ้นมาถึงพระนครนั่นเอง ซึ่งประโยชน์จากการจัดการคมนาคมดังกล่าวที่เป็นนโยบายพัฒนาเมืองของราชสำนักนั้น

การลำเลียงสินค้าทางแม่น้ำเจ้าพระยาหลังจากที่ได้มีการดำเนินการขุดคลองลัดนั้น ช่วยอำนวยความสะดวกเป็นอย่างมากจนมีเรื่องเล่าหม้อหุงข้าวที่พรรณนาถึงการตัดผ่านคลองลัดแห่งนี้ที่อำนวยความสะดวกเรื่องนั้นเร็วขึ้น ความว่า

“ครั้งหนึ่งมีผู้จอดเรือแพพักแรมหุงหาอาหารเข้ากินบริเวณริมฝั่งโค้งน้ำทางเหนือ เมื่อกินเสร็จแล้วก็ก่อไฟเรือแพเข้าแม่น้ำคอคโค้งต่อไปใช้เวลาเต็มวันก็จอดหุงหาอาหารเข้ากินบริเวณฝั่งโค้งน้ำทางเหนือ เมื่อกินเสร็จแล้วก็ก่อไฟเรือแพเข้าแม่น้ำคอคต่อไปใช้เวลาเต็มวันก็หุงหาอาหารเข้ากินบริเวณริมฝั่งโค้งทางใต้ เมื่อตั้งหม้อเพื่อหุงข้าวด้วยฟืนเสร็จก็ขึ้นขึ้นได้ว่าลิมไม้ขัดหม้อสำหรับขัดผ้าหม้อรินน้ำออกไว้ที่ก้นหุงข้าวเมื่อตอนเช้า จึงรีบเดินลัดเรือสวนไปเอาไม้ขัดหม้อที่ลิมไว้ เมื่อได้กลับมาที่เดิมก็พอดีข้าวเดือดทันใช้ขัดผ้าหม้อรินน้ำข้าว” (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2558: 36) (กรุงเทพมหานครจากไหน)

นอกจากเรื่องเล่าหม้อหุงข้าวแล้ว ความสะดวกในการเดินทางเข้าพระนครที่ทำให้ได้เปรียบในการแล่นเรือมายังพระนคร ด้วยการบันทึกของพ่อค้าชาวฮอลันดา ดังความว่า

“กรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่ที่ประมาณ 15 องศาเหนือ ต้องเข้าแม่น้ำไปภายในแผ่นดินประมาณ 20 ไมล์ ฮอลันดา แม่น้ำนี้จัดอยู่ในประเภทแม่น้ำที่ตื้นที่สุดในย่านอินดีส ซึ่งสามารถให้เรือระวางหนักตั้งแต่ 150 ถึง 200 ลาสท์ ซึ่งสามารถให้เรือระวางหนักตั้งแต่ 12 ถึง 13 ฟุตขึ้นไปเข้าจอดได้โดยสะดวก... กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองที่ล้อมรอบด้วยกำแพงหิน และมีแม่น้ำโอบโดยรอบ มีประชาชนอาศัยกันอย่างหนาแน่น กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองที่รุ่งเรือง สวยงามเป็นที่เชิดหน้าชูตาของกรุงสยามตามแบบฉบับของเมืองในแถบตะวันออก”

การขุดคลองลัดต่างๆในราชอาณาจักรสยาม นอกจากจะเป็นผลมาจากการดำเนินนโยบายของราชสำนักที่เห็นความสำคัญของการค้าทางเรือเป็นสำคัญแล้ว ก็ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงภูมิประเทศ “บางกอก” ที่เป็นทางผ่านของพ่อค้าต้องเดินเรือสมุทรเข้ามายังพระนคร พระมหากษัตริย์สยามจึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการซ่อมแซมคลองเก่า และขุดคลองและคลองลัดหลายแห่ง (บังอร พันมี, 2536: 22-24) ความเป็นเมืองของกรุงธนบุรีนั้น เป็นที่เกิดจากนโยบายการพัฒนาเครือข่ายน้ำจากราชสำนัก ผลจากการขุดคลองลัดบางกอกในรัชสมัยพระไชยราชา ที่ทรงโปรดฯ ให้มีการขุดคลองนานวัน สายน้ำเจ้าพระยาได้เปลี่ยนสภาพภูมิประเทศของเมืองบางกอกให้กลายเป็นเมืองออกแดดตั้งเช่นในปัจจุบัน

ก่อนการขุดคลองลัด

ขุดคลองลัดบางกอก

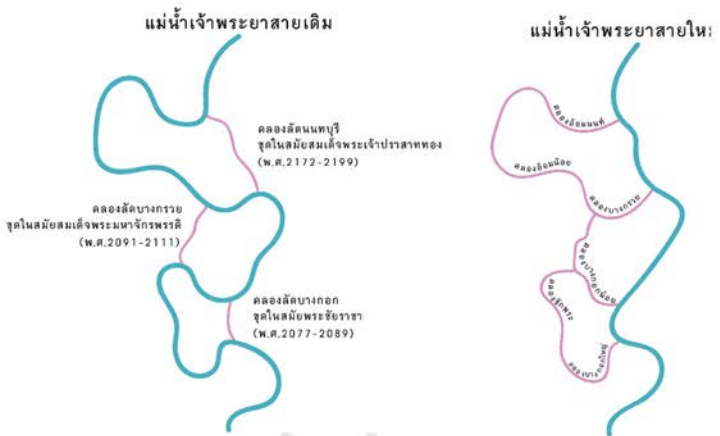
ลำคลองคลองลัดที่ขยาย

ภาพที่ 8 การจำลองการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำเจ้าพระยาภายหลังที่มีการขุดคลองลัดบางกอก
(ที่มา: สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2551:22, 34,46)

ภายหลังการขุดคลองลัดบางกอกในสมัยสมเด็จพระไชยราชา ในปี พ.ศ.2077 – 2089 ที่ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการขุดคลองลัดบางกอกตั้งแต่ปากคลองบางกอกน้อยจนไปถึงปากคลองบางกอกใหญ่ เพื่อเป็นทางลัดในการเดินเรือจากอ่าวไทยไปยังกรุงศรีอยุธยา นั้น ทำให้คลองบางกอกน้อย เป็นแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิมเกิดความตื้นเขินกลายเป็นคลองหลังจากมีการขุดคลองลัดบางกอก มีอาณาบริเวณเริ่มตั้งแต่ปากคลองแม่น้ำเจ้าพระยา ทางเหนือสถานีรถไฟธนบุรีเชื่อมกับคลองบางขุนศรี จนไปออกบางกอกใหญ่ กล่าวกันว่าคลองบางกอกใหญ่ในอดีตนั้นมีความครึกครื้นกันเป็นอย่างมาก มีการค้าทำการค้าขายในระดับท้องถิ่นเพราะเป็นเมืองสวนของบางกอก ตั้งโครงกำสรวลสมุทรที่ได้พรรณนาถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ที่มีการทำสวนผลไม้ เช่น กล้วย อ้อย ขนุน ฯลฯ โดยลักษณะกายภาพของคลองบางกอกน้อยแม้จะเป็นลำคลองแต่ก็มีขนาดใหญ่ สามารถจอดเรือขายสินค้าได้

ส่วนคลองบางกอกใหญ่ คือแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิมที่ไหลผ่านเป็นผืนดินรูปเกือกม้าเดิมในย่านบางกอกมีอาณาบริเวณตั้งแต่ปากคลองบางกอกใหญ่แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่ช่วงป้อมวิไชยประสิทธิ์ไปประจบที่คลองบางขุนศรี บริเวณปากคลองภาษีเจริญ อดีตเคยมีลำน้ำขนาดกว้างใหญ่ แต่ต่อมาที่ดินเขินอันเป็นผลมาจากการปักหลักสร้างบ้านเรือนของผู้คนที่พาตะกอนมาทับถมจนเกิดเป็นพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ได้กล่าวไว้ในพระราชหัตถเลขา ไว้ว่า

“ลำคลองบางกอกใหญ่นั้น แต่เดิมก็ใหญ่โตเท่ากับคลองบางกอกน้อย แต่เพราะตั้งอยู่ใกล้เมืองธนบุรี คนสร้างเหย้าเรือนลงมามาก ปักถมที่ทางออกก็ทำให้แคบไป ราษฎรเห็นว่าเล็กกว่าลำบางกอกน้อย ก็ไม่ควรเรียกลำบางกอกใหญ่”

ภาพที่ 9 แสดงแม่น้ำเจ้าพระยาสายใหม่ที่เกิดจากการซุดคลองลัด และแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิมที่ต้นเขินจนกลายเป็นคลองมีชื่อเรียกตามท้องที่

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิประเทศจากการกัดเซาะของกระแสน้ำ ทำให้เมืองธนบุรีกลายเป็นเมืองเอกแตก จากชัยภูมิการตั้งเมืองทั้ง 2 มิ่ง แม่น้ำเจ้าพระยา โดยเมื่อมีการย้ายราชธานีของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ที่ย้ายราชธานีไปทางฝั่งตะวันออก ในปี พ.ศ. 2325 (กรรณิการ์ สุธีรัตนารมย์ , 2559: 85)

ก่อสร้างสร้างสวน

การก่อสร้างสร้างสวนของราชภรบนผืนดินดินดอนสามเหลี่ยมเจ้าพระยา (Chao Phraya Delta) อันเป็นผืนดินที่เกิดจากการพัดพาตะกอนของแม่น้ำมาท่วมซังและทับถมพื้นที่ราบลุ่ม ทำให้ผืนดินอุดมด้วยแร่ธาตุจากโคลนตะกอน (Levee)

นิทานปรัมปราที่เป็นเรื่องเล่าการสร้างถิ่นฐานของผู้คน คือตำนานท้าวอุทองกับการเคลื่อนไหวกองกลุ่มคนมายังผืนดินที่มีสัณฐานเป็นรูปโค้งเกือกม้า (Oxbow Lake) ตามนิทานได้เล่าถึงความสำคัญของลำน้ำเจ้าพระยาที่ปรากฏร่องรอยการค้าขายของท้าวอุทอง ที่วัดบางขนุน ริมฝั่งคลองบางกรวย (แม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม) และจากนิราศพระประธมของสุนทรภู่ ที่ได้พรรณมาถึงกลุ่มชนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ดินดอนสามเหลี่ยม ตั้งแต่สมัยอยุธยาที่ปรากฏวีความอารามเก่าเป็นหลักฐานว่าลำน้ำเจ้าพระยาเดิม

คือเส้นทางคมนาคมของสมัยอยุธยาตอนต้น และเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือน ราษฎรประกอบอาชีพ การทำสวน นอกจากนี้ยังมีนิทานเจ้าชายน้ำผึ้งและเจ้าแม่ดอกสร้อยหมาก ที่อธิบายเกี่ยวกับชุมชนชาวจีน ย่านคลองสวนพลู ปัจจุบันคือวัดพันธุเชิง ที่ปรากฏการส่องเรือไปมาในย่านนี้ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2548: 18)

หลักฐานการเชื่อมโยงการเข้ามาก่อสร้างสวนของผู้คนในช่วงศตวรรษที่ 13 นั้น นิทาน ไม้อาจสามารถระบุช่วงเวลาที่น่าเชื่อถือ แต่ท้าวอุทองสามารถอธิบายเรื่องเล่าที่สัมพันธ์กับบริบทของพื้นที่ โดยตำนานของท้าวอุทองนั้น มีความสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานชุมชน และลักษณะที่แพร่กระจายตั้งแต่ เมืองเพชรบุรี เข้ามายังดินดอนสามเหลี่ยมเจ้าพระยา ที่เข้ามาสร้างบ้านเป็นเมืองที่สัมพันธ์กับจดหมายเหตุจีน ในคริสต์ศตวรรษที่ 13 ที่บันทึกความสัมพันธ์ระหว่างจีนและเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่ปรากฏการติดต่อทาง การค้า ซึ่งเมืองท่าที่มีการติดต่อค้าขายนั้น คือ จีนตอนใต้ ได้แก่ เมืองกวางตุ้งและกวางสี (มุลินอีเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์, 2559) ซึ่งสัมพันธ์กับร่องรอยลักษณะการทำสวนของกลุ่มคนใน "บาง" ที่มีการทำสวนแบบยก 軒ตร้อง ซึ่งเป็นภูมิปัญญาการทำสวนของจีนตอนใต้

การตั้งชุมชนบริเวณฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นการตั้งถิ่นฐานตามลักษณะกายภาพของแม่น้ำ ลำคลองดังจะพบได้จากร่องรอยของวัดวาอารามที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน ที่ตั้งบ้านเรือนหันเข้าหาแม่น้ำลำ คลอง อันเป็นประเพณีความเชื่อที่มีมาแต่โบราณ และชุมชนได้ขยายตัวอยู่ตามย่านการค้า และวัดที่เป็น ศูนย์กลาง โดยชุมชนจะเรียงตัวอยู่ในพื้นที่เดียวกัน

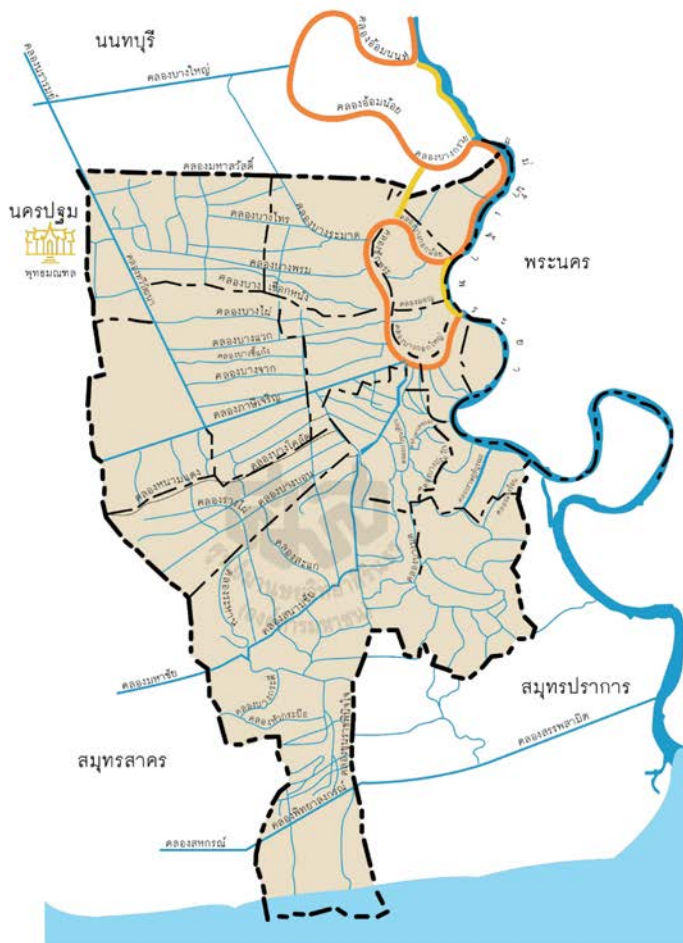
จากการศึกษาของสุจิตต์ วงษ์เทศ ที่ได้สันนิษฐานว่าชุมชนหมู่บ้านแรกที่เข้ามามีการตั้งชุมชน ในพื้นที่แห่งนี้ ราวปี พ.ศ.2000 ซึ่งชุมชนนี้ปรากฏในโครงการสำรวจสมุทร นอกจากนี้ยังพบร่องรอยหลักฐาน คือ พระปรางค์รุ่นเก่าที่วัดประจักษ์หลวง ที่มีสถาปัตยกรรมเก่าแก่แบบกรุงศรีอยุธยาตอนต้น (สุจิตต์ วงษ์เทศ: 20)

โดยชุมชนเดิมของชาวบางกอกในสมัยอยุธยาจึงเต็มไปด้วยเรือสวน ไร่นาของชาวไทย จีน มอญ อาศัยอยู่ ตั้งแต่สมัยที่มีการสร้างป้อมริมแม่น้ำเพื่อรักษาเส้นทางเข้าออกในสมัยพระนารายณ์ แม้ไม่มี หลักฐานว่าจะมีชาวตะวันตกพำนักอยู่ในเมืองธนบุรีศรีมหาสมุทรก็ตามการติดต่อกับต่างชาติก็น่าเป็นเหตุที่ทำให้ชุมชนหนาแน่นมากขึ้น เพราะเรือสำเภาบรรทุกสินค้าของชาติต่างๆที่เดินทางเข้ามาเข้าออกระหว่างอ่าวไทย และกรุงศรีอยุธยานั้น ต้องใช้เมืองธนบุรีศรีมหาสมุทร เมืองหน้าด่านแห่งนี้เป็นจุดตรวจ จุดพักขนถ่ายสินค้า และแหล่งพักอาศัยระหว่างการเดินทาง ผู้คนเดินทางไปมาในเส้นทางนี้ก็ได้อาศัยการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า กับพืชพันธุ์ผลไม้ที่ชาวสวนบางกอกปลูก และมีการนำสินค้าที่บรรทุกเรือมาขายกันและบริเวณชุมชนต่างๆ ระหว่างทางที่มีการสัญจร ตลอดจนประเทศที่นำสินค้ามาขายในกรุงศรีอยุธยากับชุมชนระหว่างทางและที่ใน เมืองด้วย การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนตามแนวชายฝั่งไปตามเส้นทางน้ำในพื้นที่ราบลุ่ม มีการปลูกสร้างอาคาร บ้านเรือนติดกับพื้นที่ริมน้ำ พื้นที่ด้านหลังของที่อยู่อาศัยใช้เป็นที่ทางการเกษตร คือ ปลูกผัก ทำสวนผลไม้ ความสำคัญและบทบาทของน้ำยังมีผลต่อชีวิตประจำวันมาก ยังมีลักษณะของการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนเล็กๆที่ ผู้คนอาศัยอยู่เบาบาง มีการปลูกบ้านเรือนทั้งแบบเรือนแพ บ้านในเรือ บ้านริมน้ำยกพื้นสูงและบ้านเรือนอยู่ริม คลอง

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในสมัยอยุธยาแถบบางกอกนี้ ลาลูแบร์ ราชทูตราชสำนักฝรั่งเศสที่เข้ามาเยือนกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช บันทึกไว้ว่า

“บนเส้นแม่น้ำสายนี้ห่างจากทะเลลึกเข้าไป 7 ลี้ เป็นที่ตั้งของเมืองบางกอก (คือเมืองธนบุรี) และข้าพเจ้าใคร่จะกล่าวว่าคนสยามไม่ค่อยนิยมปลูกบ้านเรือนอยู่ตามชายฝั่งทะเลนัก ซึ่งห่างจากตัวเมืองแค่นี้ไม่กี่วัน แต่มักชอบปลูกพื้นที่อาศัยตามชายแม่น้ำที่ขึ้นล่องสะดวกแก่การค้าทางทะเลเสียเป็นส่วนมาก”

ความเป็นเมืองของธนบุรี ที่มีพัฒนาการความเป็นเมืองโดยเริ่มจากเมืองบางกอกที่ขยายตัวจากชุมชนท้องถิ่นสู่ความเป็นเมืองท่า เนื่องจากลักษณะกายภาพที่ตั้งของเมืองที่ใกล้กับปากแม่น้ำ ผสมกับการขุดคลองลัดจึงทำให้การตั้งบ้านเรือนจากชุมชนบางกอก (Villages) สู่การเป็นเมืองภายหลังการขุดคลองเปลี่ยนฐานะจากชุมชนที่เป็นด่านขนอนกลายเป็น “เมืองธนบุรี” (Town) และต่อมาเมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ฟื้นฟูบ้านเมืองและกำลังพลจึงสถาปนา “เมืองธนบุรี” เป็น “กรุงธนบุรี” (Cities) ราชธานีแห่งใหม่ของราชอาณาจักรสยาม โดยรูปแบบการสร้างบ้านเป็นเมืองยังคงรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานแบบราชธานีของอยุธยาที่มีการตั้งบ้านเรือนแบบแนวยาวไปกับแม่น้ำลำคลอง (Linear Pattern) และการขุดคลองลัดบางกอกใหญ่ในรัชสมัยสมเด็จพระไชยราชา ทำให้การเดินทางเรือเร็วและลดความเสียหายจากความคดเคี้ยวของแม่น้ำเจ้าพระยา การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิประเทศจากการกัดเซาะของกระแสน้ำ ทำให้เมืองธนบุรีกลายเป็นเมืองเอกแตก

ภาพที่ 10 แสดงภูมินิเวศกรุงธนบุรีเป็นพื้นที่ปากแม่น้ำจตุรมลุมบูรณด้วยผืนดินเกิดจากแม่น้ำที่พาแร่ธาตุอันอุดมสมบูรณ์มารวมกัน

บทที่ 4

พื้นดินถิ่นชาติพันธุ์บางกอกธนบุรี

นับเนื่องมาแต่กรุงศรีอยุธยาที่มีผู้คนมากหน้าหลายตาแตกต่างกันทั้งลักษณะรูปร่างหน้าตา ศาสนา วิถีความเป็นอยู่ จนกล่าวได้ว่าอยุธยาเป็นเมืองท่านานาชาติ ที่คนเข้ามาอาศัยอยู่เพื่อการค้า หรือเพื่อการศาสนาก็ตาม ก่อนที่จะเข้าสู่กรุงศรีอยุธยาเมืองท่าด้านใน บรรดาผู้คนเหล่านั้น ต้องผ่านหรือแวะที่ ขอนบางกอกหรือธนบุรี เป็นเบื้องแรก

พื้นที่ธนบุรี มีประวัติที่พบว่ามิชชันนารีตั้งถิ่นฐานอยู่แต่เดิมก่อนสมัยอยุธยาแล้ว ผู้คนที่อยู่มิใช่กลุ่มคนไทยกลุ่มเดียว แต่ยังมีกลุ่มคนที่แตกต่างกันหลากหลายทั้งด้านเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม อาทิ ผู้สืบเชื้อสายโปรตุเกส กลุ่มชาวมุสลิม กลุ่มชาวจีน กลุ่มชาวลาว กลุ่มชาวมอญ และกลุ่มชาวอินเดีย (เทียมจิตร พ่วงสมจิตร ,2558: 5)

การศึกษาเรื่องภูมิทัศน์ชาติพันธุ์กรุงเทพมหานครนี้เป็นโครงการนำร่อง มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบถึงถิ่นฐาน บ้านเรือนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพ หรือบางกอกในสมัยนั้น โดยความเป็นจริงคือพื้นที่ธนบุรีปัจจุบัน แต่การอธิบายถึงพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับการเข้ามาอยู่อาศัยของผู้คนที่มากหน้าหลายตานั้น จำเป็นต้องสืบย้อนไปถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมา ในช่วงพุทธศักราช 2100 สมัยกรุงศรีอยุธยาที่เริ่มมีการค้าขายทางทะเล พระเจ้าแผ่นดินสมัยนั้น สมเด็จพระมหาธรรมราชาได้ยกบางกอกขึ้นเป็นเมืองหน้าด่าน พระราชทานนามว่า ธนบุรีศรีมหาสมุทร เมืองหน้าด่านแห่งนี้เป็นเมืองท่าสำคัญสำหรับที่พักเรือของชาวต่างชาติ สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงให้ปรับปรุงเมืองและมีทหารชาวต่างชาติทั้งโปรตุเกสและฝรั่งเศสมาอยู่บริเวณป้อมวิไชยประสิทธิ์และป้อมทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากนี้ชาวฝรั่งเศสและโปรตุเกสที่เข้ามาอาศัยอยู่ธนบุรีตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้วยังมีกลุ่มคนอื่น ๆ ที่เข้ามาอยู่อาศัยในระยะเวลาและเหตุผลของการอยู่อาศัยที่ต่างกันอีกหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ ชาวมุสลิม ชาวลาว มอญ เขมร

พื้นที่พระนครศรีอยุธยาปรากฏการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ทั้งชาวตะวันตกและกลุ่มชนอื่น ตามเอกสารกระจายกันทั่วไปในพระนครได้แก่ การเข้ามาของชาวต่างชาติ ชาวโปรตุเกสเป็นชนชาติแรกที่เข้ามาทำการค้าและตั้งรกรากในกรุงศรีอยุธยาในราวคริสต์ศตวรรษที่ 16 โดยการตั้งบ้านเรือนได้มีการจัดการแบ่งสรรพื้นที่แยกกลุ่มชนออกเป็นหมวดหมู่ ดังนี้

กลุ่มชาวตะวันตก สร้างบ้านเรือนอยู่นอกเกาะเมืองทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะหมู่บ้านฮอลันดา และอังกฤษอยู่ทางฝั่งตะวันออก ส่วนฝั่งตรงข้ามของแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นหมู่บ้านโปรตุเกส ส่วนหมู่บ้านฝรั่งเศสอยู่ในบริเวณบ้านปลาเทติปากคลองตะเคียน

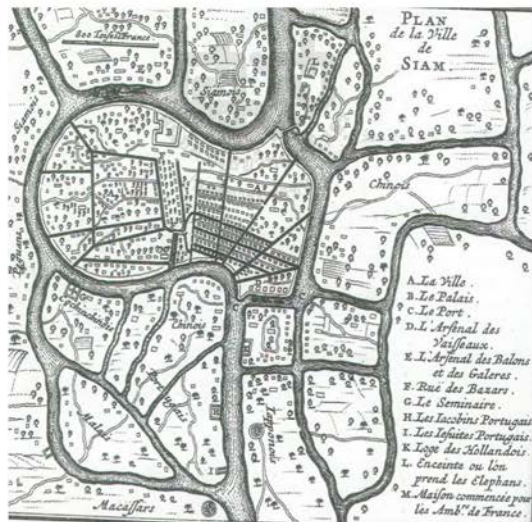
กลุ่มชาวญี่ปุ่น ตั้งบ้านเรือนอยู่ทางทิศตะวันออก ริมแม่น้ำเจ้าพระยา

กลุ่มชาวจีน เป็นกลุ่มชนขนาดใหญ่ ตั้งบ้านเรือนกระจุกกระจายไปทั่วพระนคร (ไกรฤกษ์ นานา, 2553: 86)

กลุ่มชาวแขก ในกรุงศรีอยุธยา กลุ่มชนชาวแขกถือว่าเป็นกลุ่มชนขนาดใหญ่เช่นเดียวกับกลุ่มคนจีน การตั้งบ้านเรือนกระจุกกระจายไปตามเชื้อชาติของชาวแขก เช่น ย่านแขกมัวร์ในบริเวณวัดอภัยในเขตตัวเกาะพระนคร ส่วนพวกแขกมลายู แขกจาม จะรวมกันอยู่นอกเกาะพระนครทางตอนใต้

กลุ่มชาวลาว ชนชาติลาว อาทิ ลาวพุงขาว ลาวพุงดำ ฯลฯ ตั้งบ้านเรือนกระจุกกระจายไปทั้งในเกาะและนอกเกาะกรุงศรีอยุธยา

กลุ่มชาวมอญ ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเกาะ และนอกเกาะพระนคร ทางทิศใต้จากหมู่บ้านฮอลันดา อังฤกษ์ และญี่ปุ่น (ไกรฤกษ์ นานา, 2553: 87)

ภาพที่ 11 แผนที่กรุงศรีอยุธยาในจดหมายเหตุเดอ ลา ลูแบร์ ฉบับพิมพ์ที่ กรุงอัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์ (ที่มา: วิชาชัย ตั้งสิริ, 2549: 86)

จากเอกสารของมงเซญอร์ ปาลเลกัวซ์ ที่ได้บันทึกเล่าเรื่องผู้คนในแต่กาลก่อนในหนังสือเรื่องเล่ากรุงสยาม (2552:28)ที่ แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร ถึงจำนวนประชากรที่แบ่งออกเป็นชาติต่างๆ ว่ามีเพียงประมาณหกล้านคนเท่านั้น เราอาจแบ่งออกเป็นชาวชาติต่างๆ ได้ดังนี้

สยามหรือไทย	1,900,000 คน
จีน	1,500,000 คน
มลายา	1,000,000 คน
ลาว	1,000,000 คน
เขมร	500,000 คน
มอญ	50,000 คน
กะเหรี่ยง ของ ละว้า	50,000 คน
รวม	6,000,000 คน

ส่วนประชากรของเมืองหลวงหรือบางกอกที่ได้สืบนามมาจากอยุธยา หรือเรียกกันว่า กรุงเทพมหานครศรีอยุธยาตามศิลาจารึกว่า “ลา อันแปลว่าพระมหานครแห่งเทพงามนัก ได้ถูกอธิบายไว้ว่ามีลักษณะเป็นเกาะ มีป้อมปราการเรียงรายเป็นระยะ ตัวเมืองตั้งอยู่ท่ามกลางสวนใหญ่ประกอบด้วยพรรณพฤกษ์เขียวชอุ่มอยู่ตลอดกาล การแต่งกายของชนนานาชาติ เสี่ยงมโหรีปีพาทย์ เสียงร้องรำละคร อากาศ เคลื่อนไหวของชีวิต ที่ตลาดร่ำอยู่ในเมืองใหญ่และบรรยายถึงความเป็นเมืองแต่กาลก่อนว่า “ในเมืองหลวงไม่มีรถสักคันเดียว ต่างใช้เรือกันทั้งนั้นแม่น้ำและลำคลอง แทบจะเป็นเส้นทางคมนาคมอย่างเดียว เว้นแต่ตอนใจกลางเมืองอันมีร้านค้าหรือตลาดเท่านั้น ที่มีถนนปูด้วยอิฐแผ่นใหญ่ๆ (สันต์ ท. โกมลบุตร. 2552:59)” และอธิบายต่อว่า บางกอก (หมู่บ้านมะกอกป่า) * ได้เป็นที่ตั้งของรัฐบาลหลังจากอยุธยาล่ม นครนี้ยังมีอายุได้ไม่ถึง 90 ปี และมีพลเมืองแล้วถึง 400,000 คน ต่อไปนี้เป็นจำนวนประชากรตามหลักฐานที่เอกอัครราชทูตอังกฤษและอเมริกัน ซึ่งมีโอกาสได้มาเยี่ยมประเทศสยามหลายครั้งหลายหน ได้กระทำขึ้นไว้

ชาวจีนที่ผูกปี	200,000 คน
ชาวไทย	120,000 คน
ชาวโคแั้งซิ่น หรือ อนัม (ญวน)	12,000 คน
ชาวเขมร	10,000 คน
ชาวมอญ	15,000 คน
ชาวลาว	25,000 คน
ชาวพม่า	3,000 คน
ชาวมลายา (มลายู)	15,000 คน
ชาวคริสตังนานาชาติ	4,000 คน
รวม	404,000 คน

(ที่มา : มงเซญอร์ ปาลเลกัวซ์. (2552:58). เรื่องเล่ากรุงสยาม. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร).

ลักษณะชุมชน ปีพุทธศักราช 2321

เอกสารที่ปรากฏชาติพันธุ์ต่างๆ ตามจำนวนข้างต้นที่อาศัยในพระนครแล้ว ยังมีเอกสารการบันทึกของชาวตะวันตกที่พรรณานภาพภูมิประเทศ การตั้งบ้านเรือน ความเป็นอยู่ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ตั้งแต่ปากอ่าวสยามขึ้นมาถึงบางกอกธนบุรีและเรื่อยเข้าไปขึ้นไป เอกสารที่บันทึกลักษณะชุมชนในปี พ.ศ.2321 ไว้ดังนี้

“ดอกเตอร์โกนิก เขาเดินทางรอนแรมมาจนถึงอ่าวสยามในวันที่ 25 ตุลาคม 2321 ภูมิประเทศจากปากน้ำเข้ามายังกรุงธนบุรี ชื่อว่า “บางกอก” ตามที่พวกต่างชาติคุ้นเคย ทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาอุดมไปด้วยต้นไม้เรียงรายอยู่นานาพันธุ์ และมีต้นไม้บางจำพวกขึ้นอยู่ในแม่น้ำทุกบ่อมนสองฟากฝั่งแม่น้ำรวมทั้งบ้านเรือนทุกหลังประดับโคมไฟ เป็นป้อมที่มีมาแต่เดิมที่พวกฝรั่งเคลได้สร้างไว้แต่ในตอนนั้นมีพวกจีนอยู่พระเจ้าแผ่นดินประทับอยู่ในพระราชวัง เมืองที่พวกสยามอาศัยอยู่เป็นเมืองที่มีป้อมปราการ สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเอาพระทัยใส่ในความทุกข์ของไพร่ฟ้า ตามลำนน้ำเจ้าพระยาผ่านสามโคกขึ้นไป ผ่านหมู่บ้านโปรตุเกสพบว่าตอนนั้นบ้านเมืองเก่า คือ กรุงศรีอยุธยาราชธานีเดิมของไทยนั้นมีความรกร้างมีผู้คนอาศัยอยู่เบาบาง มีคนนำช้างมาเลี้ยงถึง 500 เชือก แต่วัดวาอารามปรักหักพังอยู่เป็นจำนวนมาก กำแพงเมืองนี้มีประตูอยู่มากมาย และได้เห็นอาคารกว้างใหญ่ของวิทยาลัยของคณะสอนศาสนาคริสต์”

“เขาได้เล่าถึงเรื่องบางกอกไว้ตามที่เขาได้เห็นในตอนนั้นว่า บางกอกนั้นมีแม่น้ำคั่นกลางมีป้อมตามริมแม่น้ำ ป้อมเหล่านี้มีเชิงหิน แข็งแกร่ง มีกำแพงล้อมรอบเมือง มีคูลึกตรงด้านที่ต่อกับที่ราบ มีกองร้อยปืนใหญ่ 2-3 กองอยู่บนกำแพงด้านนอกป้อม ประชาชนที่อยู่แถวนั้นเป็นพวกคนไทย คนจีน พวกโคชินจีน พระราชวังของพระเจ้าแผ่นดินสร้างด้วยไม้ และมีตำหนักเล็กกว่าจำนวนมากตั้งอยู่ชิดๆกัน มีตำหนักแพ สำหรับพระเจ้าแผ่นดิน (บันทึกวารเนติวงศ์. 2539: 16-18)”

เอกสารที่บันทึกลักษณะผู้คนและการดำเนินชีวิต ว่าวิถีอาชีพคือเรื่องการค้า ด้วยการดำเนินไปจากคนจีนที่อาศัยอยู่ที่นี้โดยเป็นผู้ประกอบการและสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงโปรดการค้าขายด้วย ผลผลิตทางการเกษตรมีอยู่อุดมสมบูรณ์(บันทึกวารเนติวงศ์.2539: 19) ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 55 อธิบายลักษณะเศรษฐกิจต่อเนื่องว่า

“พวกชาวต่างประเทศที่เข้ามาค้าขายในเมืองไทยนั้น ฝรั่งเศสกับจีน และแขกผัดกันในเรื่องสำคัญมาตั้งแต่แรกครั้งกรุงเก่าด้วยพวกฝรั่งต่างชาติที่ไปมาค้าขาย มักใช้อำนาจข่มเหงชนชาติอื่นตลอดจนฝรั่งด้วยกันเองในการแย่งชิงผลประโยชน์กัน บางทีถึงแก่รบราฆ่าฟันกันก็มี และมักจะเอื้อม้อหาอำนาจเข้ามาบังคับบัญชาการเมือง เช่น ขอสถานที่ไว้สินค้าแล้วเล่นนั้นเป็นป้อม ด้วยเหตุนี้ไทยจึงพอใจค้าขายกับพวกพ่อค้าจีนและพ่อค้าแขกยิ่งกว่าฝรั่ง” (บันทึกวนิตเวส. 2539: 73)

การค้าของชาวตะวันตกโดยมิโรเบิร์ต ฮันเตอร์ เป็นฝรั่งคนแรกที่เข้ามาตั้งห้างค้าขายในเมืองไทย ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ่อค้าชาวอังกฤษเชื้อสายสกอตก็ได้เดินทางเข้ามาในประเทศไทย ในปี.ศ.2367 โรเบิร์ต ฮันเตอร์ ได้ปรึกษากับเจ้าพระยาพระคลัง เพื่อขอตั้งห้างค้าขายในกรุงเทพฯ เจ้าพระยาพระคลังได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้โรเบิร์ต ฮันเตอร์ เข้าที่ดินทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา หน้าที่ดประยูรวงศาवास ลักษณะเป็นอาคารสามชั้นมีปีกออกไปทั้งสองข้าง พ่อค้าต่างชาติที่เข้ามาค้าขายในเมืองไทยจะเรียกอาคารหลังนี้ว่า โรงสินค้าอังกฤษ หรือ The British factory ส่วนคนไทยในสมัยนั้นจะรู้จักอาคารที่ก่อสร้างด้วยอิฐสีขาวนี้ว่าห้างหันแดร์ (บันทึกวนิตเวส. 2539: 73-74)

ถิ่นชาติพันธุ์

ผืนดินของธนบุรีมหาสมุทรฝั่งที่กลุ่มคนชนชาติพันธุ์ต่างๆที่ก่อสร้างเรือนพำนักอาศัย โดยจำแนกได้หลายประเภท อาทิ กลุ่มที่ถิ่นฐานเดิมอยู่ริมฝั่งน้ำเจ้าพระยาธนบุรีเดิม กลุ่มที่เข้ามาอยู่ใหม่ โดยกลุ่มใหม่อาจจะเข้ามาด้วยการหนีภัยสงคราม หรือจากการถูกกวาดต้อนมา หรือกรณีกลุ่มต่างชาติตะวันตกที่เข้ามาค้าขาย มาเป็นทหารรับจ้างหรือพวกเผยแพร่วิทยาศาสตร์ที่เข้ามาอยู่ในอยุธยาเป็นเบื้องแรกและเมื่อสงครามสิ้นกรุงศรีอยุธยาจึงได้เคลื่อนมายังกรุงธนบุรีที่เจ้าพระยาตากสินได้สร้างเมืองหลวงขึ้นใหม่

จากการอ่านเอกสารทางประวัติศาสตร์ งานค้นคว้าวิจัยหรือเอกสารอื่นๆ เพื่อสืบหา “คน” ที่เรียกว่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่มีตัวตนอยู่ในสมัยธนบุรี จนกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นสามารถพบได้ในเอกสารที่หลากหลาย งานของตรงใจ หุตางกูร (บก.2561) หนังสือเรื่องธนบุรีในมิติประวัติศาสตร์นั้นว่าเป็นการรวมเอกสารเกี่ยวกับธนบุรีที่ล่าสุดและจัดพิมพ์ขึ้นเนื่องในโอกาส 250 ปี แห่งการสถาปนากรุงธนบุรีและเอกสารอื่นๆได้จำแนกผู้คนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆดังนี้

1. กลุ่มชาวตะวันตก

ความเป็นมาของชาวต่างชาติ ทางตะวันตกที่เข้ามาแต่ในสมัยอยุธยา นั้นบ้างก็มาด้วยเหตุผลของการค้าขาย ดังเช่นชาวโปรตุเกสที่เข้ามาถึงแถบเอเชียก่อนชาติอื่น ตั้งแต่พ.ศ. 214 โดยใช้ปืนไฟเป็นสิ่งนำทางปราบปรามเมืองชายทะเล ได้เมืองขึ้นมากมายแต่ยังไม่ถึงอยุธยาโปรตุเกสได้เข้ามาทำไมตรี ณ กรุงศรีอยุธยา เมื่อ สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 โดยเข้ามาค้าขาย ต่อมาอาสาเข้ามาเป็นทหารเข้ากองทัพหลวงของสมเด็จพระไชยราชาธิราชไปรบพม่าที่ออกไปทางด่านพระเจดีย์สามองค์ เมื่อมีความดีความชอบจึงได้รับพระราชทานที่ดินริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกให้เป็นภูมิลำเนาและอนุญาตให้สร้างวัดในศาสนาคริสต์ (คริสต์)

1.1 ฮอลันดา

ชาวฮอลันดาเดินทางมาถึงกรุงศรีอยุธยาตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อ ชาวอังกฤษเดินทางมาถึงกรุงศรีอยุธยาต้นรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถเมื่อทั้ง 2 ชาติเดินทางมาเจริญพระราชไมตรีกับกษัตริย์อยุธยาแต่หวังผลประโยชน์การค้าเป็นสำคัญแต่กษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยาก็มิได้ขัดขวางแต่อย่างใด

ชาวตะวันตกทุกกลุ่มต่างเข้ามาทำการค้า แต่ด้วยความเชื่อศาสนา อาทิพวกโปรตุเกสนับถือศาสนาคริสต์โรมันคาทอลิก ส่วนพวกอังกฤษกับฮอลันดานับถือคริสต์โปรเตสแตนท์ จึงเกิดการทะเลาะเบาะแว้งกัน กระทั่งอังกฤษกับฮอลันดาแย่งชิงถิ่นฐานและสมบัติที่เป็นของโปรตุเกสที่ได้สร้างไว้แถบนี้ จนโปรตุเกสอ่อนกำลังและอังกฤษกับฮอลันดามีอำนาจแถบนี้แทนที่

แต่ด้วยชาวฮอลันดาได้เปรียบที่เข้ามาก่อนชาวอังกฤษจึงมาตั้งสถานีการค้าอยู่ก่อนชาวอังกฤษ และยังช่วยในการอาสาออกรบในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ เป็นความดีความชอบยิ่งขึ้นสมเด็จพระเอกาทศรถจึงได้พระราชทานที่ดินให้ตั้งภูมิลำเนาอยู่ทางฝั่งริมแม่น้ำภาคตะวันออกใกล้ปากน้ำแต่ความมั่นคงกันข้ามกับที่ตั้งบ้าน

ของชาวโปรตุเกสและใช้ในการเดินทางข้ามแม่น้ำต่อมาสมัยแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมชาวฮอลันดาทำความชอบยิ่งขึ้นจะได้รับพระราชทานที่ดินเพิ่มขึ้นที่ตรงบริเวณปากน้ำเจ้าพระยาทางฝั่งตะวันตก ตรงริมคลองปลากั้งเหนือเมืองสมุทรปราการให้สร้างเป็นสถานีการค้าอีกแห่งหนึ่ง เมืองที่สร้างขึ้นหมายถึงเป็นคล้ายกับเมืองของพวกฮอลันดาและฮอลันดาก็เลยเริ่มทวีกำลังมากยิ่งขึ้นในแถบนี้ ชาวฮอลันดาที่มีที่ตั้งมั่นอยู่เกาะชวาแต่เดิมแต่ก็ต้องเดินทางข้ามมายังอยุธยาหรือบ้านเมืองในสมัยนั้นซึ่งอนุমানว่าคือประเทศไทยเพราะต้องเดินทางมาซื้อเสเบียงสินค้าหรืออีกเหตุผลหนึ่งก็คือหากจะเดินทางไปค้าขายยังเมืองอื่นเช่นค้าขายกับจีน ค้าขายกับญี่ปุ่น พวกฮอลันดาก็ต้องอาศัยฝากลินค้าของตนที่ซื้อขายจากทางเมืองจีนหรือเมืองญี่ปุ่นไปมาด้วยกับเรือไทยเนื่องจากชาวฮอลันดาและชาวญี่ปุ่นไม่นิยมที่จะค้าขายกับพวกคนผมหงอกซึ่งหมายถึงชาวฝรั่งเศสนั่นเอง

การค้าขายของชาวฮอลันดามีเพื่อยังประโยชน์ไว้สำหรับกลุ่มของตนเองจนบางครั้งเกิดการกระทบกระทั่งสร้างความไม่พอใจให้กับกษัตริย์ของอยุธยาอยู่บ้างดังเช่นสมัยพระเจ้าปราสาททองซึ่งโปรดฯให้ตั้งคลังสินค้าของหลวงขึ้นเพื่อรับสินค้าจากราษฎรพื้นเมืองไปขายให้กับชาวต่างประเทศและเลือกซื้อสินค้าจากต่างประเทศไปจำหน่ายในพื้นที่เมือง แต่พวกชาวฮอลันดาไม่พอใจแล้วเหมือนจะฝ่าฝืนจนเป็นเหตุให้พระเจ้าปราสาททองขัดเคืองถึงขนาดจะยกกองทัพเรือออกไปโจมตีที่มั่นของชาวฮอลันดาเหมือนบ้านคัมที่เกาะชวาแต่ในสุดท้ายก็มิได้กระทำการดังกล่าว

สมัยสมเด็จพระนารายณ์การพระราชไมตรีที่มีกลับชาวฮอลันดาการเปลี่ยนไปเป็นปัจเจกให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะในส่วนขอชาวตะวันตกกลุ่มพวกชาวอังกฤษที่ออกมาค้าขายแบบนี้ซึ่งแต่เดิมการค้าขายของพวกเขาจะร่วมทุนกันเข้ามาดำเนินการในลักษณะบริษัทการค้าและรัฐบาลอังกฤษเป็นผู้ถือหุ้น อำนาจต่างๆจึงอยู่ในมือเอกชนบริษัทนั้นๆบริษัทไทยยอมให้คนอังกฤษนอกจากพวกที่ทำบริษัทการค้าขายของตนเข้ามาหาประโยชน์ในบริเวณนี้แต่อย่างไร สิบบ้างมาถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเมื่อพวกอังกฤษได้ตั้งมั่นในอินเดียแล้วก็เริ่มเข้ามาค้าขายในเมืองไทยการเข้ามาในเมืองไทยนี้จะปรากฏชื่อของ คอนสแตนติน ฟอลคอน ที่เข้ามาร่วมด้วยเนื่องจากเป็นลูกจ้างของพ่อค้าชาวอังกฤษ แต่เมื่อเข้ามาเห็นประโยชน์ในเรื่องของการค้าขาย โดยลำพังของตนจึงเลิกร้างเป็นลูกจ้างของชาวอังกฤษแล้วจึงสมัครเข้ารับราชการโดยชาวอังกฤษเข้ามาตั้งเมืองท่าค้าขายจุดเรือกำปั่นอยู่บริเวณปากน้ำเมืองตะนาวศรีซึ่งขณะนั้นอยู่ในอาณาเขตของกรุงสยามแล้วลงเรือล่องพายเข้ามาตามลำน้ำทะเลตะนาวศรีข้ามบรรทัดมาทางด่านสิงขรลงชายทะเลอ่าวสยามที่เกาะหลัก(เกาะหลักเคยเป็นที่ว่าการอำเภอเป็นที่ตั้งที่ว่าการจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ในปัจจุบัน) แล้วเดินเลี้ยวชายทะเลเพชรบุรี หลังจากมาถึงเพชรบุรีแล้วจึงเดินเรือเข้ามาที่พระนครศรีอยุธยาจึงเป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญระหว่างกรุงสยามกับประเทศทางตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นรวมถึงประเทศไทยเปอร์เซียหรืออาหรับตลอดจนยุโรปมาแต่โบราณเนื่องด้วยการที่จะเดินทางอ้อมมาทางแหลมมลายูเข้ามาทางสยามนั้นมีข้อจำกัดสามารถเดินทางเข้ามาได้ในบางฤดูกาลเท่านั้น

ดังนั้นกลุ่มคนอังกฤษที่เข้ามาบ้างจึงออกจากการรับจ้างบริษัทดังกล่าวและมาหาช่องทางการค้าขายเองเนื่องจากได้รายได้จำนวนเงินที่มากกว่าจึงสร้างความไม่พอใจให้กับบริษัทดังกล่าว การที่จะทำให้ชาวต่างชาติที่ออกจากบริษัทนั้นมาจึงมีความมั่นคงในการทำการค้าได้ก็โดยการเข้าร่วมรับราชการของสยาม ณ ขณะนั้นตั้งเช่นเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ที่ทำงานอยู่ในตำแหน่งกรมพระคลังสินค้าซึ่งมีหน้าที่อำนาจการค้าขายของ

หลวงและตำแหน่งของหลวงวิชายนทร์ขนาดนี้รู้วิธีการค้าขายกับชาวต่างประเทศเป็นอย่างดีจึงมองเห็นลู่ทางการทำกำไรได้เป็นอันมาก

จากที่ชาวฮอลันดาค้าขายได้เจริญยิ่งขึ้นขนาดที่จะจับมือกับชาวอังกฤษและแข่งขันต่อสยาม และสยามติดสงครามกับพม่าในปี พ.ศ.2207 ฮอลันดาหาเหตุเอากองทัพเรือมาปิดปากน้ำกระหังสมเด็จพระนารายณ์มหาราชสัญญาว่าจะไม่ค้าขายแข่งกับชาวฮอลันดา ชาวอังกฤษเห็นดังนั้นจึงแข่งขันที่ยัดเมืองท่าการค้าทางตะวันตกที่อยู่ภายใต้สยามขณะนั้นคือมะริดกับตะนาวศรีเพื่อมิให้สยามมาค้าขายแข่งกับอังกฤษ

1.2 ฝรั่งเศส

กลุ่มชาวฝรั่งเศสที่เข้ามามีบทบาทในสยามมีด้วยกัน 3 กลุ่ม ได้แก่ 1).คณะราชทูตจากพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 2).กลุ่มการค้าบริษัท 3).กลุ่มมิชชันนารี ซึ่งในช่วงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ถือว่ากลุ่มชาวฝรั่งเศสเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการเข้ามาแข่งขันการค้ากับอังกฤษ และฮอลันดา

ในขณะนั้นทางยุโรปพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงมีพระราชอำนาจมากขึ้นและเป็นผู้อุปถัมภ์บำรุงศาสนาคริสต์โรมันคาทอลิก ซึ่งแตกต่างจากอังกฤษและฮอลันดาที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ ได้เข้ามาขอเป็นพระราชไมตรีกับสมเด็จพระนารายณ์ สมเด็จพระนารายณ์จึงทรงรับพระราชไมตรีของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 หวังว่าจะช่วยมิให้ให้อำนาจกับฮอลันดาและอังกฤษที่เข้ามาค้าขายและจกรุกรานในกรุงสยาม กลุ่มชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาด้วยในสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 และพวกบาทหลวงมีความประสงค์ที่จะให้สมเด็จพระนารายณ์เปลี่ยนเข้ารีตเป็นศาสนาคริสต์โรมันคาทอลิกหรือคริสตังและเพื่อจะใช้อำนาจเมืองไทยหาประโยชน์การค้าของฝรั่งเศสแข่งกับอังกฤษและฮอลันดาซึ่งจะเป็นประโยชน์อีกสถานหนึ่ง

สำหรับชาวฝรั่งเศสนั้นมีจดหมายที่เขียนถึงการระบุไว้ว่าวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2209 ว่าพระเจ้าแผ่นดินได้พระราชทานที่อยู่ให้กับพวกเขาและได้และยังทรงได้สัญญาว่าจะพระราชทานสิ่งของสำหรับสร้างวัดให้ด้วยจดหมายดังกล่าวเป็นของ มง เซ็น เฮอร์ ลำแมล เดอร์ ลาม็อต ว่าเขาได้เลือกทำเลที่จะสร้างใกล้ๆกับที่พญานอยู่และสิ่งที่สร้างขึ้นมาเป็นเรือน 2 หลังทำด้วยไม้หลังคามุงกระเบื้อง อนุญาตให้คนไทยมาอยู่ 2 ครัวเรือนและชาวโปรตุเกส 1 ครัวเรือนชาวฝรั่งเศส 1 ครัวเรือน เรือนที่สร้างขึ้นเพื่อที่จะให้ชาวฝรั่งเศสอื่นๆมาอยู่ร่วมด้วย เรือนที่สร้างขึ้นเป็นเรือนสองชั้น ชั้นล่างก่อด้วยอิฐมี 6 ห้องกับห้องใหญ่ 1 ห้องสำหรับให้คนอยู่ชั้นบนทำด้วยไม้สำหรับเป็นโบสถ์ใหญ่และสำหรับเก็บรักษาเครื่องบูชาต่างๆ เมื่อศาสนาคริสต์เตียนได้แพร่หลายไปบ้างแล้ว มีข้าราชการผู้มีความสนใจบาทหลวงจึงมีความยินดีเป็นอย่างยิ่งและข้าราชการผู้นี้ก็ได้เข้าจับนํ้ามนต์และเข้าในศาสนาคริสต์เตียนดังกล่าวในพ.ศ. 2210

จากหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ 32 เรื่องสาเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศสเข้ามาตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ในหน้า 207) ได้ระบุให้เห็นว่าในสยามแต่ก่อนนั้นคือตั้งที่ระบุรีในค.ศ.1685 หรือ ปีพ.ศ.2228 ว่า

“เมืองไทยเป็นเมืองหนึ่งในโลกนี้ที่จะได้เห็นชนชาติต่างๆรวบรวมกันอยู่จะหาเมืองได้ที่จะมีชนชาติต่างๆมาเหมือนในเมืองไทยเป็นหาไม่ได้เมื่อประมาณ 50 ปีที่แล้วมาแล้วพวกฮอลันดาได้มาตั้งห้างอย่างงดงามสำหรับทำการค้าขายพวกโปรตุเกสซึ่งจำเป็นต้องละทิ้งดินแดนที่มีไว้ในประเทศอินเดียได้มาตั้ง กรมขึ้นในเมืองไทย พวกอังกฤษก็คอยหาช่องทางสำหรับตั้งตัวอยู่ในเมืองนี้และบริษัทฝรั่งเศสก็มีห้างอยู่ในเมืองไทยอยู่ห้างหนึ่ง ในเมืองนี้ยังมีชนชาติอื่น เช่นชนชาติอิตาลีชนชาติเดนมาร์ก ชนชาติสวีเดน ชนชาติเยอรมัน ชนชาติตุรกี ชนชาติเปอร์เซียและชนชาติอื่นๆอีกเป็นจำนวนมาก ...”

พระเจ้ากรุงสยามสมัยนั้นจำเป็นต้องมีกุลโอรส สร้างไมตรีกับชาวตะวันตกหลายชาติ เพื่อถ่วงดุลอำนาจและสอบถามถึงความเจริญของชาติต่างๆในตะวันตก กระทั่งได้สร้างพระราชไมตรีแต่งตั้งทูตเดินทางไปไกลถึง 5,400 ไมล์ไปยังฝรั่งเศสเมื่อธันวาคม พ.ศ. 2223 เพื่อคานอำนาจกับฮอลันดาที่เรืองอำนาจอยู่ในทะเลอ่าวสยาม ณ ขณะนั้น

ในปี พ.ศ. 2328 คณะราชทูตจากฝรั่งเศส เซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ ได้เยือนสยาม เพื่อการเจรจาการค้า และการศาสนา ซึ่งในขณะนั้นสมเด็จพระนารายณ์ทรงโปรดเกล้าให้นายทหารเชื้อสายกรีกคอนสแตนติน ฟอลคอล () ให้สร้างป้อมวิไชยนทร์ การให้คำแนะนำของวิศวกรผู้ติดตามคณะทูตในขณะนั้น ทำให้พระนารายณ์ทรงโปรดเกล้าให้ฟอรบัง และลาเมร์ วิศวกรชาวฝรั่งเศสเป็นผู้ออกแบบการก่อสร้าง ป้อมปราการ ผลจากการสร้างป้อมปราการริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้มีการนำเข้าทหารฝรั่งเศส จำนวน 636 นาย และในปี พ.ศ. 2330 คณะทูตชุดที่ 2 ซิมง เดอ ลา ลูแบร์ ฝรั่งเศสได้รับอนุญาตให้ตั้งโรงกลั่นรึมน้ำเจ้าพระยา และสามารถนำสินค้าเข้า-ออก โดยไม่ต้องเสียภาษีให้กับทางการสยาม การเปิดโอกาสทางการค้าครั้งนี้ ก่อให้เกิดชุมชนชาวฝรั่งเศสริมคลองลัดบางกอกที่ชุดขึ้นใหม่ หรือ แม่น้ำเจ้าพระยาสายปัจจุบัน

1.3 โปรตุเกส

ชาวโปรตุเกสเป็นชาติแรกที่เข้ามาทำการค้ากับโลกตะวันออกและมาถึงอาณาจักรอยุธยา รวมทั้งการเข้ามาเผยแพร่ศาสนาในดินแดนแถบตะวันออก คือศาสนาคริสต์ โดยการแพร่ศาสนานาภาพทางทหารไปด้วย โปรตุเกสมาทำการค้าโดยยึดเมืองที่เป็นแหล่งการค้าเครื่องเทศที่สำคัญคือหมู่เกาะโมลุกกะ และไปสู่ตลาดการค้าที่สำคัญคือจีนและญี่ปุ่น ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับโปรตุเกสเป็นไปด้วยดี สยามก็ยังได้อาวุธปืนจากโปรตุเกสมาใช้ในยามสงคราม มีกองกำลังทหารอาสาโปรตุเกสประจำในกองทัพด้วย ชาวโปรตุเกสได้ตั้งหลักในสยามและเป็นทหารช่วยรบกับพม่าเสมอมา จนกระทั่งสมเด็จพระชัยราชาธิราชให้พระราชทานที่ดิน ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกข้างใต้กรุงศรีอยุธยาให้ชาวโปรตุเกสปลูกเรือิน ด้วยพื้นที่กว่า 2 กิโลเมตร และให้สิทธิในการนับถือศาสนาโดยได้สร้างโบสถ์ขึ้นถึง 3 แห่ง

ความเป็นมาของการมาอยู่บริเวณที่แห่งนี้ของชาวโปรตุเกสคือทหารชาวโปรตุเกสได้ร่วมรบกับพระเจ้าตาก ต่อมาเมื่อพระองค์ทรงสถาปนาธนบุรีแล้วก็ตอบแทนความดีกับทหารชาวโปรตุเกสเหล่านั้น โดยพระราชทานที่ดินให้แก่ชาวโปรตุเกสซึ่งอพยพมาจากอยุธยาตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาถัดลงมาจากชุมชนชาวจีนลงไปทางใต้ตรงบริเวณที่เรียกว่ากุฎีจีนในภายหลังก็มีชาวโปรตุเกสส่วนหนึ่งมาจากชุมชนกุฎีจีนแยกตัวออกไปตั้งชุมชนแห่งใหม่เรียกชุมชนแม่พระลูกประคำนอกจากชาวโปรตุเกสที่เข้ามาจากอยุธยาแล้วสันนิษฐานว่า หลังการเสียกรุงมีชาวโปรตุเกสบางส่วนหนีภัยสงครามมาตั้งบ้านเรือนสมทบกับชาวโปรตุเกสที่ชุมชนบ้านเขมร ณ วัดคอนเซ็ปชันในปัจจุบันอันเป็นชุมชนดั้งเดิมของชาวโปรตุเกสตั้งแต่สมัยอยุธยา

ในช่วงที่ไทยรบกับพม่า ทหารพม่าได้เผาทำลายโบสถ์ของคณะโดมินกัน และคณะเยซุอิต เป็นเหตุให้ชาวโปรตุเกสต้องอพยพหนีภัยสงครามและเมื่อภายหลังการกอบกู้เอกราชจากการเสียกรุงครั้งที่ 2 สมเด็จพระเจ้าตากสินได้รวบรวมราษฎรที่อพยพหนีภัยสงคราม และสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี จึงได้พระราชทานที่ดินให้แก่ทหารโปรตุเกส เพื่อตอบแทนคุณความดีที่ทหารโปรตุเกส ร่วมรบกับพระองค์ในสงครามการกอบกู้เอกราช ได้พระราชทานพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกแก่ทหารชาวโปรตุเกส บริเวณวัดประยูรวงศาวาส นอกจากนี้บาทหลวงชาวฝรั่งเศสได้ขอพระราชทานที่ดินในการสร้างโบสถ์ซางตาครู้ส ปัจจุบันยังปรากฏชุมชนชาวโปรตุเกส บริเวณโบสถ์วัดซางตาครู้ส วัดคอนเซ็ปชัน บริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ ถึงวัดกัลยาณมิตรรวมมหาวิทยาลัยบริเวณศาลเจ้าเกียนอันเกง และ วัดกาลหว่าร์ บริเวณตลาดน้อย

กลุ่มคนฝรั่งเชื้อสายโปรตุเกส จากที่ทหารชาวโปรตุเกสมาตั้งค่ายรักษาป้อมบางกอกตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงพระราชทานที่ดินบริเวณปัจจุบันที่เรียกว่า กุฎีจีน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2312 แต่พื้นที่ที่ฝรั่งอยู่ในสมัยนั้นหรือกุฎีฝรั่งอยู่ต่อเนื่องมาทางใต้ของกุฎีจีน ปัจจุบันผู้คนในชุมชนแห่งนี้ได้กลืนกลายเป็นคนไทยอย่างมาก แต่สิ่งแสดงถึงความเป็นชาติพันธุ์ฝรั่งคือ การนับถือศาสนาคริสต์ นิกายโรมันคาทอลิก ที่มี โบสถ์ซางตาครู้ส ภายในชุมชนที่สร้างครั้งแรกสมัยกรุงธนบุรี และเมื่อทรุดโทรมก็มีการสร้างใหม่อีกหลายครั้ง โดยสังฆราชปาเลอกัว ในปี พ.ศ. 2377 และต่อมา ในพุทธศักราช 2455 โดยบาทหลวงกุเลียมโกลิน ดาครู้ส ที่ปรากฏเป็นอาคารหลังปัจจุบัน

2. กลุ่มมุสลิม

2.1 แซกมัวร์ (เปอร์เซีย)

ชาวอับ-เปอร์เซียได้เดินเรือเข้ามาค้าขายและตั้งหลักแหล่งที่อยู่ทางใต้ของไทยที่ ในสมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา ตลอดจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ มุสลิมในบริเวณจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย ส่วนหนึ่งจึงเป็นผู้ที่มีเชื้อสายมาจากทางอับ-เปอร์เซีย เมื่อเกิดสงคราม เซลยส่วนหนึ่งจึงน่าจะเป็นชนที่มีเชื้อสายอับเปอร์เซียปะปนอยู่ด้วย นอกเหนือไปจากชาวมลายูพื้นเมือง

มุสลิมเชื้อสายอับ-เปอร์เซีย จึงมีอยู่ทั้งชายแดนภาคใต้ตลอดขึ้นมาจนถึงสงขลา พัทลุง ในกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาตลอดจนกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531: 118)

มุสลิมกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย มีบรรพบุรุษมาจากชาวมลายู ในหนังสือกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยมุสลิมของ อาจารย์เสาวนีย์ จิตต์หมวด ได้กล่าวว่า เนื่องจากชนพื้นเมืองทางตอนใต้ในสมัยก่อนนับถือศาสนาอิสลามอยู่แล้ว ในสมัยสุโขทัย เมื่อสมัยรัชกาลที่ 1 ก็เกิดการแข็งเมือง ไม่ส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทอง รัชกาลที่1 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. 2328 ทรงโปรดเกล้าให้กรมพระราชวังบวรชายทัพไปปราบพม่าทางภาคใต้แล้วเลยไปตีเมืองปัตตานี การณ์นี้ได้ต้อนผู้คนจากเมืองดังกล่าวซึ่งเป็นมุสลิมมาไว้ในกรุงเทพฯ (สมคิด มณีวงศ์, 2516: 5 อ้างใน เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531: 108)

ทำให้ชาวมุสลิมบางส่วนถูกกวาดต้อนเข้ามาในกรุงเทพมหานคร ซึ่งได้อาศัยอยู่บริเวณเขตประซาอุทิศ แขวงบางมด มีลักษณะวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัดเจนคือ การทำขนมแป้งขลิบและขนมบดิน ซึ่งเป็นขนมของอิสลามที่ใช้ในพิธีการต่างๆ อีกทั้งยังกลายเป็นขนมขึ้นชื่อและเป็นภูมิปัญญาของชาวทุ่งครุอีกด้วย โดยมีส่วนผสมสำคัญคือเนยแข็งจากนมวัว และนมแพะสด ซึ่งในพื้นที่มีการเลี้ยงวัวและแพะของชาวมุสลิม โดยนมวัวนั้นสามารถนำมาทำเนยแข็งซึ่งเป็นวิธีการถนอมอาหารที่เก่าแก่วิธีหนึ่งและส่วนใหญ่มุสลิมมลายูอาศัยอยู่บริเวณนี้ประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมและค้าขายเป็นหลัก นับตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์เป็นต้นมาจึงมีมุสลิมมลายูทำงานในราชการมากขึ้น การเข้ามาของศาสนาอิสลามจากหลายกลุ่มหลายเชื้อชาติ ส่วนหนึ่งได้มาจากแนวซื่อซิงมาจากมุสลิมชาวเปอร์เซียที่นำมาเผยแพร่ในดินแดนแห่งนี้ อีกส่วนหนึ่งมาจากแนวสุนนะฮ์(สุนีย์) ที่นำมาถ่ายทอดโดยมุสลิมเชื้อสายอาหรับ ซึ่งถ่ายทอดผ่านทางกลุ่มเชื้อสายมลายูที่อาศัยอยู่ในดินแดนตอนใต้ของประเทศไทย (นิรันดร์ ชันธวี, 2558: 3)

แต่ชาวมุสลิมเชื้อสายมลายูที่อาศัยอยู่ในเขตพระประแดงมักอาศัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา ตามประวัติกล่าวว่ามุสลิมปากลัดถิ่นนครเขื่อนขันธ์ (พระประแดง สมุทรปราการ) ได้มาตั้งถิ่นฐานแต่ต้นรัตนโกสินทร์ โดยอาจมีชาวมุสลิมดั้งเดิมอยู่ก่อนแล้ว และต่อมามีชาวมลายูมุสลิมจากแหล่งอื่นทยอยมาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนร่วมด้วยจนเป็นชุมชนใหญ่ที่อยู่ร่วมกับกลุ่มชนชาวมอญ ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้มาตั้งบ้านแปงเมืองแต่ครั้งสร้างนครเขื่อนขันธ์ นานวันเข้าเกิดการผสมผสานถ่ายเททางวัฒนธรรมระหว่างกัน เมื่อชาวมุสลิมปากลัดขยายตัวออกมาทำนาทำสวนในเขตทุ่งครุ จนที่สุดก็กระจายตัวมาตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างถาวร จึงทำให้มุสลิมในเขตทุ่งครุส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติกับชาวปากลัด และยังสืบวัฒนธรรม ประเพณี การละเล่นต่างๆ จากปากลัดมายังพื้นที่ทำกินแห่งนี้ด้วย และสำหรับชาวมุสลิมเชื้อสายมลายูที่อาศัยอยู่ในเขตพระประแดงทุกวันศุกร์จะเป็นวันพิเศษที่ทุกคนต้องหยุดภารกิจ เพื่อเตรียมตัวไปละหมาดกัน ฉะนั้นรอบๆบ้านปากลัด จึงต้องบอกผู้คนที่ว่าจะเข้าไป “โนบ้าน” คำว่าโนบ้านนั้นหมายถึงการเข้าไปบ้านปากลัดนั่นเอง สมัยนั้นการคมนาคมมีให้เลือกสองอย่างเท่านั้น คือทางน้ำกับบนบก ทางน้ำก็ใช้ลาคองเป็นหลัก ลาคองที่ว่านี้มีชื่อเรียกว่า “คลองแขก” น่าจะมาจากพวกแขกมลายูใช้คลองนี้เสมอๆ ภูมิปัญญา ที่ค้นพบคือสัญลักษณ์ต่างที่มีการใช้กันในหมู่ชาติพันธุ์มลายู เช่นเรื่อง ธง ขนชาติอิสลามเป็นผู้ใช้ขนชาติแรกๆ กลุ่มชาติพันธุ์มลายู เมื่อครั้งที่ปัตตานีदारุลาอาเรฟ เจริญรุ่งเรืองจนได้รับการเรียกขานว่า “ระเบียงของมกักรีซ” นั้น สัญลักษณ์เหล่านี้มันได้ถ่ายทอดมากับบรรพชนที่มาอยู่กรุงสยามด้วย

ชาวมุสลิมเชื้อสายอรับ-เปอร์เซีย ส่วนหนึ่งยังคงตั้งหลักแหล่งในกรุงศรีอยุธยาและสงขลา ส่วนหนึ่งได้ล่องแพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณบางกอกใหญ่ หรือคลองบางหลวงและบริเวณก่อนจากนั้น เช่น นนทบุรี บางอ้อ บางกอกน้อย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในอดีตชนชาวมุสลิมอยู่รวมกัน อย่างหนาแน่นรวมกันเป็นชุมชน เรียงรายตั้งแต่บริเวณปากคลองบางหลวงซึ่งเชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยาตรงป้อมวิชัยประสิทธิ์หรือพระราชวังเดิม จนลึกเข้ามาในคลองไปจนถึงบริเวณสะพานเจริญพาศน์ในปัจจุบัน (ธีรนนท์ ช่างพิชิต, 2544: 145-146)

ทั้งนี้อาจด้วยแต่แรกเป็นการล่องเรือเข้ามาค้าขาย เมื่อเห็นว่าทำเลที่ตั้งจึงอพยพมาตั้งถิ่นฐาน และการตั้งถิ่นฐานดังกล่าวก็นิยมรวมอยู่กันเป็นหมู่บ้านหรือกำแพง เมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกจึงอพยพออกมาสมทบอยู่บริเวณดังกล่าวเพิ่มขึ้น มุสลิมกลุ่มนั้นนอกจากในประวัติศาสตร์จะเรียกว่า แขกมัวร์หรือแขกเทศ แล้วยังเรียกว่า “แขกแพ” (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531: 119-120) เพราะการสัญจรโดยใช้คลองเป็นหลัก เป็นโอกาสอันดีที่จะทำให้นักมุสลิมขายสินค้าในแพได้อย่างสบาย ดังนั้นมุสลิมกลุ่มนี้จึงถูกเรียกว่า “แขกแพ” (ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์, 2517: 76 อ้างอิง เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531: 124)

ชาวไทยเชื้อสายเปอร์เซีย หรือบางครั้งอาจถูกเรียกว่า แขกมะหะงัน, แขกมะหองัน, แขกมหัน, แขกมะหัน หรือแขกเจ้าเซ็น หนึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในประเทศไทย โดยตั้งถิ่นฐานแถบฝั่งธนบุรี, เขตยานนาวา, เขตบึงกุ่ม, เขตสะพานสูง, เขตมีนบุรี และบางส่วนของจังหวัดฉะเชิงเทราเท่านั้น (วิกิพีเดีย สารานุกรม เสรี, 2561: ออนไลน์)

ชุมชนของมุสลิมเชื้อสายเปอร์เซียสายสุลต่านสุลัยมานและมุสลิมในสายท่านเชคอะหมัดกุมมัยอยู่ในพื้นที่ของฝั่งธนที่เรียกว่า คลองบางหลวงหรือคลองบางกอกใหญ่ในปัจจุบัน คลองบางหลวงหรือคลองบางกอกใหญ่ปรากฏชื่อมาแต่สมัยอยุธยา ปากคลองอยู่บริเวณป้อมวิชัยประสิทธิ์ และสิ้นสุดคลองที่วัดปากน้ำ(ภาษีเจริญ) เป็นส่วนหนึ่งของคลองอ้อมหรือแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม อันประกอบด้วยคลองบางกอกน้อย คลองบางหลวง และคลองซีกพระ สองฝั่งคลองเป็นที่ตั้งของชุมชนชาวไทย ชาวจีน และชาวมุสลิมนิกายชีอะห์ ดังปรากฏเป็นสิ่งก่อสร้างอย่างวัดวาอาราม มัสยิดต้นสนและบ้านเรือน ประดับไม้ฉลุลาย (วีรวรรณ ภิญญรัตน์, 2553: 197) การประกอบอาชีพของชาวมุสลิมคือ การทำที่นอน จนได้ชื่อว่าเป็นที่นอนดีมีคุณภาพต้องเป็นที่นอนจากบางกอกน้อย การทำอาหารอาหรับที่ประกอบด้วยเครื่องเทศ เช่น ข้าวหมก ข้าวบุหรี ชมมปญาสูบ กะหรี่ปั๊บ แกงกรุหม่า ฯลฯ และเป็นพ่อค้าบิน (ย่านวังบูรพา) เป็นต้น วิถีชีวิตของชาวมุสลิมในมิติด้านความสัมพันธ์หรือญาติยังคงมีระบบเครือญาติโดยการไปมาหาสู่กันภายในครอบครัวและวงศ์ตระกูล โดยกลุ่มมุสลิมเชื้อสายอาหรับและเปอร์เซียในเขตบางกอกน้อยมักอาศัยอยู่ในบริเวณ สุเหร่าบางกอกน้อย หรือ มัสยิดหลวงอันซอริซุนนะห์ , ตลาดศาลาน้ำร้อน – น้ำเย็น , ชุมชนชอปปะราชร่วมใจ และ ชุมชนสันติชนสงเคราะห์

ตามบันทึกของชาวต่างชาติ มีการบันทึกไว้ว่าเมืองบางกอกเคยมีเจ้าเมืองเป็นมุสลิมมาตั้งแต่ในสมัยอยุธยา ตระกูลขุนนางถือเป็นตระกูลเจ้าพระยาที่มีบทบาทสำคัญมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัย

รัตนโกสินทร์ ในสมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตระกูลขุนนางได้สร้างนิเวศของตระกูลในย่านคลองสาน ซึ่งเป็นย่านที่มีผู้คนมากมายหลายภาษา เนื่องจากสกุลขุนนางมีบทบาทสำคัญในกรมพระคลัง และกรมท่า ย่านบ้านสมเด็จพระเจ้าตากสินมีความสำคัญที่รับรองแขกบ้านแขกเมือง อาทิ โรเบิร์ต ฮันเตอร์ และหมอบรัดเลย์ เป็นต้น

2.2 มั๊กกะสัน

จากหนังสือประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยามและประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา ฉบับดรูแปง (กรมศิลปากร ,2559 : 70) ได้บันทึกถึงมุสลิมอีกกลุ่มหนึ่งที่ชื่อว่า มั๊กกะสัน โดยคนกลุ่มนี้อยู่ในสยามในช่วงของกรุงศรีอยุธยา และได้ก่อการกบฏขึ้นจึงถูกเรียกว่ากบฏมั๊กกะสัน กบฏมั๊กกะสันหรือกบฏมุสลิมเกิดขึ้นในช่วงปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโดยพวกแขกมั๊กกะสัน (สันนิษฐานว่าเปลี่ยนมาจากชื่อเกาะมากัสการ์) Makassar หรือเกาะสุลาเวสีในประเทศอินโดนีเซียได้หลบหนีการโจมตีของพวกฮอลันดาได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโดยตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณคลองตะเคียนนอกเมืองพระนครศรีอยุธยา ต่อมาคนเหล่านี้ได้สมคบคิดกับพวกแขกมลายูและแขกจามได้ก่อการกบฏขึ้นในพ.ศ. 2219 เนื่องจากไม่พอใจที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงโปรดปรานพวกฝรั่งเศษทำให้ชาวมุสลิมต้องสูญเสียเกียรติยศทุกอย่างทำให้เกิดการวางแผนลอบปลงพระชนม์แต่ในที่สุดแผนการล่องรู้ถึงพระกรรณ พวกกบฏจึงถูกราบปรามพวกมั๊กกะสันลงเรือหลบหนีมาจากแม่น้ำผ่านมาทางเมืองบางกอกแต่ถูกสกัดกั้นจากกองทหารยุโรปที่รักษาเมืองจึงเกิดการปะทะขึ้น พวกมั๊กกะสันมีอาวุธประจำกายคือกริชขณะที่ทหารยุโรปมีอาวุธปืนทำให้แขกมั๊กกะสันต้องล้มตายเป็นจำนวนมากก่อนที่จะปราบปรามลงได้

“ความเป็นมาของกบฏมุสลิมหรือกบฏมั๊กกะสันนั้น ด้วยที่ว่ากษัตริย์แห่งมาดากัสการ์ซึ่งเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของเกาะเซลิเบสถูกพวกฮอลันดาขับออกจากราชบัลลังก์ไอรสพระองค์หนึ่งของพระองค์จึงหลบหนีการก่ก่แค้นของผู้ที่ยึดอำนาจเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่ภายในราชอาณาจักรสยามพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงเห็นแก่พระเกียรติยศของเจ้าชายผู้ทรงประสบเคราะห์กรรมจึงได้พระราชทานที่ดินและสร้างที่พักอาศัยให้แก่เจ้าชายในบรรดาผู้ติดตามผู้ปกครองมาด้วยกันและสถานทีนั้นปัจจุบันยังคงเรียกกันว่าทุ่งมั๊กกะสัน (The Field of Makassar) ตั้งอยู่ใกล้กับที่ดินพระราชทานให้แก่ชาวมลายูซึ่งนับถือศาสนาอิสลาม “

ในเอกสารประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาฉบับดรูแปงยังเอ่ยถึงกบฏมั๊กกะสันต่อเนื่องจาก “เจ้าชายที่ทรงลี้ภัยเข้ามากลับคิดการเนรคุณต่อพระเจ้าแผ่นดินสยามหรือสมเด็จพระนารายณ์ด้วยทรงพยายามจะลอบปลงพระชนม์สมเด็จพระนารายณ์เพื่อหวังจะให้พระอนุชาของพระองค์ซึ่งหมายถึงเจ้าฟ้าอภัยทศพระอนุชาต่างมารดาในสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ขึ้นครองราชย์บัลลังก์สิทธิ์แทนแต่

แผนการดังกล่าวถูกเปิดเผยเสียก่อนแต่สมเด็จพระนารายณ์ก็ยังทรงพระเมตตาพระราชทานอภัยโทษให้แก่เจ้าชาย แต่เจ้าชายดังกล่าวก็ได้ทรงหลาบจำและยังทรงหิมนเกริมมากยิ่งขึ้นด้วยคิดว่าตนเองมีอำนาจเหนือกว่ายังคงคบคิดกันเพื่อที่จะโค่นล้มราชบัลลังก์ต่อไปซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวอริบายถึงกบฏมักกะสันที่เข้ามาในกรุงสยาม ณ ขณะนั้นว่าการกระทำของเจ้าชายแห่งมักกะสันหรือกบฏมักกะสันที่ร่วมกันวางแผนเพื่อก่อการอย่างลับๆ และจะพระอนุชาองค์เล็กของสมเด็จพระนารายณ์ขึ้นครองราชย์แต่เพียงในนามและจะจัดการกับพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่เสียแล้วลงมติเลือกเจ้าชายองค์ใดองค์หนึ่งในสี่พระองค์ขึ้นครองราชย์บัลลังก์ทั้งนี้เจ้าชายองค์หนึ่งยังทรงพระเยาว์จึงถูกชักนำพระองค์ไปสู่การกระทำซึ่งจะเป็นโทษกับพระองค์ได้ด้วยความคิดที่กบฏมักกะสันการดังกล่าวไม่มีอะไรที่จะต้องเสียไปมากกว่านี้แล้วจึงพร้อมที่จะทำการใดๆก็ได้ตามความคิดที่จะขอความเมตตาจากพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของให้จงคลบดินแดนและศรัทธาแรงกล้าที่จะมองชีวิตในโลกปัจจุบันเป็นเพียงการเริ่มต้นไปสู่ความสุขการนิรันดร์ ชาวมลายู 300 คนได้หลงเชื่อแผนการดังกล่าวจึงได้หลงเชื่อในคำพูดที่ผู้นำกบฏจะดำเนินการจึงเรียกกลุ่มเหล่านี้เข้ามาเพื่อนัดหมายให้เตรียมพร้อมอาวุธที่จะลุกขึ้นต่อสู้โดยการนัดหมายก่อนการโจมตีนั้นพระอนุชาของพระองค์ซึ่งรับราชการอยู่ที่เมืองละโว้ได้รับสารจากกลุ่มกบฏให้นำหนังสือจากพระราชวังให้มากที่สุดแต่ด้วยความเร่งรีบและรีบร้อนคนส่งสาร เมื่อนำสารไปส่งถึงในตอนดึกและก็หายตัวไปโดยไม่รอคำตอบอันใดเจ้าชายจึงอุคคิดว่าจะมีความลับอันใดหรือเปล่า จึงส่งสารให้กับ ฟอนคอนโดยไม่ได้เปิดอ่าน ฟอนคอนจึงได้นำความเข้ากราบบังคมทูลสมเด็จพระนารายณ์พร้อมด้วยทหารที่ถูกส่งไปป้องกันพระราชวังและเตรียมการป้องกันการก่อการกบฏอย่างเต็มที่

พวกกบฏไม่ทราบว่ามีฝ่ายตรงข้ามล่วงรู้ถึงแผนการของตนแล้วจึงได้มารวมตัวกันเพื่อดำเนินการตามแผนชาวมลายู 300 คนซึ่งถูกพวกกบฏพยายามเกลี้ยกล่อมให้เป็นพวกเดียวกับตนเมื่อทราบเหตุการณ์ดังกล่าวพวกเขาโกรธมากและปฏิเสธที่พวกเขาไม่เคยคิดทรยศจากพระเจ้าแผ่นดินผู้มีพระคุณต่อพวกเขาและพร้อมที่จะหลังเลือดเพื่อปกป้องพระองค์ด้วยความจงรักภักดีทำให้ชาวมลายูจำนวนมากกลับมามีจิตสำนึกที่ถูกต้องในหน้าที่ นักบวชอิสลามผู้นั้นรักตัวกลัวตายได้ว่าตนเองกำลังตกอยู่ในฐานะลำบากจริงไม่มีทางหนทางอื่นใดนอกจากการเปิดเผยความลับของบุคคลที่เขาโกหกหลอกลวง เจ้าชายทั้งหลายจึงแนพระราชัยว่าความลับของพระองค์คงจะถูกเปิดเผยจนหมดสิ้นแล้ว

โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อทรงทราบว่าม็หทาร 3,000 คน มาคอยดูแล
ป้องกันพระราชวังและยังมีม็หทารรักษาการพร้อมอาวุธคอยเฝ้าระวังอยู่
บนกำแพงป้องกัน พวกเขาทั้งหมดจึงถอยกลับโดยไม่ได้เข้าโจมตีไม่ว่าจะ
สามารถลงโทษบุคคลเหล่านั้นได้อย่างรุนแรงที่สุดและพระองค์ยังทรง
กลับแสดงความเมตตาด้วยการพระราชทานอภัยโทษแก่คนเหล่านั้น”
(*ฟร็องซัวส์ อองรี ตูรแบง ค.ศ.1908*)

เมื่อถูกจับได้พวกกบฏมักกะสันบางกลุ่มได้กลับมามองรักภักดีจากการถูกโน้มน้าวโดยฟอสคอลแต่ก็
ยังมีอีกจำนวนหนึ่งที่ยังคงมีความห้าวหาญป่าเถื่อนและรู้สึกอับอายที่จะต้องรับผิดมากกว่าที่จะกลัวตายเจ้าชายมัก
กะสันจึงถูกเรียกตัวมาสอบสวนหลายครั้งเพื่อให้รู้สึกสำนึกผิดและยอมเปิดเผยรายชื่อผู้ร่วมก่อการแต่พระองค์ก็
มิได้ทรงยินยอมแต่อย่างใดแต่ก็ไม่สามารถทนต่อความอับอายในการที่ต้องพิสูจน์การกระทำของพระองค์และไม่
ยอมเปิดเผยรายชื่อบุคคล สำหรับกษัตริย์แห่งมักกะสันเมื่อได้ทรงทราบข่าวการก่อการกบฏจึงส่งข้าหลวงบริวารและ
เงินทองมาเพื่อสนับสนุนให้เจ้าชายสามารถดำรงชีพได้หัวหน้ามลายูคนหนึ่งซึ่งเป็นหนึ่งในผู้นำก่อการกบฏคิดว่าจะ
ฉวยโอกาสโดยสายใดที่นำสิ่งของเหล่านั้นมายังเมืองบางกอกหลบหนีไปหาที่อยู่ใหม่ แต่ เณรวารีแยญ เดอร์ ฟอร์
แบง ได้รับหนังสือให้จับกุมตัวเขาไว้เพื่อป้องกันการหลบหนี (ฟอร์แบงคือตำแหน่งเจ้าเมืองบางกอก) ในช่วงที่เกิด
กบฏมักกะสัน ฟอร์แบงได้รับหนังสือสั่งการให้จับกุมตัวเขาไว้เพื่อป้องกันการหลบหนี แต่หัวหน้าคนดังกล่าวได้ร้อง
ขอเพื่อให้ออกจากราชอาณาจักรได้แต่เมื่อแล่นมาถึงบริเวณที่ซึ่งโขงฝั่งแม่น้ำไว้ฟอร์แบงได้ออกคำสั่งให้เขาขึ้นบก
และรายงานจำนวนคนที่ติดตามมาพร้อมกับเขากับขามหลายผู้เห็นถึงภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับตัวเขาจึงยินยอม
ทำตามแต่มีข้อแม้ว่าจะต้องพกพาอาวุธขึ้นไปด้วยแต่อาวุธที่พวกเขาพกขึ้นไปคือกริช (มีดสั้น) เป็นอาวุธที่นำ
สะพรึงกลัวสำหรับคนอื่นทั่วไปเนื่องจากปกติจะถูกอาบด้วยยาพิษและการได้ครอบครองกริชนั้นเป็นเหมือน
สัญลักษณ์ของเกียรติยศว่าชกกริชออกมาแล้วจะต้องสังหารศัตรูให้สำเร็จ แต่ด้วยไม่สามารถไปทำอะไรได้
หัวหน้าขามหลายเข้าใจอันตรายที่เกิดขึ้นแต่เขาก็จำเป็นต้องขึ้นจากเรืออย่างกล้าหาญเมื่อขึ้นไปถึงบนฝั่งและถูก
ปลดอาวุธหรือกริชเขามิปฏิบัติตามจึงเกิดการต่อสู้กันขึ้นจนกระทั่งม็หทารจำนวนหนึ่งเสียชีวิตและอีกหลายๆคนที่
เกิดการต่อสู้กัน ณ บริเวณจุดนั้นเจ้าเมืองบางกอกหรือฟอร์แบงในขณะนั้นเตรียมการที่จะป้องกันตนเองและเข้า
โจมตี ฟอร์แบงพยายามที่จะรวบรวมกำลังทหารโดยยอมเอาชีวิตเข้าเสี่ยงในการต่อสู้กับหัวหน้าดังกล่าวแต่หากว่า
พวกมักกะสันทราบว่าพวกเขาจะได้เปรียบอย่างไรจากการกระทำกรืออันโหดเหี้ยมนี้และจะมีกำลังใจขึ้นมาหาก
ยึดป้อมแห่งนี้ได้พวกมักกะสันได้ฆ่าทหารทั้งหมดรวมทั้งผู้หญิงและเด็กที่อยู่ในกำมือโดยปราศจากความเมตตา
สงสาร (*ฟร็องซัวส์ อองรี ตูรแบง ค.ศ.1908 : 79-81*)

การต่อสู้ของกบฏมักกะสันหรือทหารเหล่านั้นมีความกล้าหาญเป็นอย่างยิ่งและมีจิตใจที่เด็ดเดี่ยวมี
ความแข็งแรงและไม่เกรงกลัวอันตรายใดๆแม้ว่าฟอสคอลและทหารจำนวน 6,000 คนจะถูกออกมาเพื่อต่อสู้กับกลุ่ม
ทหารของกบฏมักกะสันดังกล่าวก็ตาม ในสุดท้ายกบฏมักกะสันได้ล่าถอยกระจัดกระจายไปหลบซ่อนอยู่ในที่ต่างๆ
พวกเขาและทั้งค่ายพักให้อยู่ในสภาพปลัดทักพั้งและพยายามเข้าไปยังฐานที่มั่นของพวกเขาไปตรงเพื่อเข้าโจมตีอย่าง
บ้าคลั่งจึงได้รับการตอบโต้อย่างรุนแรงเช่นเดียวกัน

2.3 มุสลิมขุนน้ำและชีอะห์

มีหลักฐานจากบันทึกคำบอกเล่าของชาวมุสลิมคลองบางกอกใหญ่ว่า ชาวมุสลิมทั้งขุนน้ำและชีอะห์ ที่อาศัยจอดแพอยู่ในตำบลหัวแหลม หัวรอ และคลองตะเคียน ที่มีอาชีพขายสินค้าทางเรือ ได้พากันอพยพล่องแพตามลำน้ำเจ้าพระยาได้จอดแพอยู่ตั้งแต่ บางอ้อ บางพลัด บางกอกน้อย และแวะเข้าคลองบางกอกใหญ่เต็มฝั่งคลองทั้งสองฟาก มาสมทบกับมุสลิมที่อาศัยอยู่เดิมและลิกเข้าไปจนถึงตลาดพลู และได้ใช้ “กุฎีใหญ่” หรือ “กุฎีต้นสน” เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจร่วมกันในสมัยธนบุรี (สรยุทธ ชื่นภักดี, 2542: 172-173 อ้างใน เรื่องศิลป์ หนูแก้ว, 2546: 52)

ชาวมุสลิมที่อพยพมาจากอยุธยาอีกกลุ่ม คือ ที่ชุมชนมัสยิดบางหลวง หรือ มัสยิดกุฎีขาว ซึ่งเมื่อแรกเข้ามาได้ยู่ริมแพร่มคลองบางกอกใหญ่ยังไม่ได้ย้ายขึ้นฝั่ง มุสลิมชาวมุสลิมชาวกุฎีขาวเป็นนิกายสุนหนี่ห์ เช่นเดียวกับมุสลิมที่มีมัสยิดต้นสน แต่ตัวมัสยิดกุฎีขาวสันนิษฐานว่าได้สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นพร้อมกับการย้ายที่อยู่ขึ้นบนบกของชาวมุสลิม (เรื่องศิลป์ หนูแก้ว, 2546: 53)

มุสลิมเชื้อสายมลายูจะอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นส่วนใหญ่แล้วแต่ยังมีอยู่ในภาคกลางและภาคอื่นๆเป็นจำนวนไม่น้อย สืบเนื่องจากผลของสงครามระหว่างไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา และรัตนโกสินทร์กับอาณาจักรปัตตานีและไทรบุรี กล่าวคือเมื่อกรุงศรีอยุธยาก็ดีกรุงรัตนโกสินทร์ก็ดีรับชนะก็กวาดต้อนผู้คนและทรัพย์สินมาไว้ในกรุงฯ เช่น บริเวณคลองตะเคียนและที่อื่นๆ (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531: 106-107)

เชลยที่นำขึ้นมาด้วยในครั้งนั้น นับเป็นจำนวนมากและได้แยกให้อาศัยอยู่ตามที่ตั้งต่างๆหลายแห่ง ส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณรอบๆخانกรุง เช่น ธนบุรีบริเวณสี่แยกบ้านแขก รอบๆخانกรุงเทพฯ คือบริเวณทุ่งครุในอำเภอพระประแดง บางคอแหลม มหานาค พระโขนง คลองตัน มีนบุรี หนองจอก (ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์, 2517: 77 อ้างใน เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531: 109)

เชลยที่นำขึ้นให้กระจายอยู่ตามสถานที่ต่างๆเพื่อป้องกันการรวมตัวกันและก่อการจลาจลสร้างความไม่สงบขึ้นอีกเพราะพวกนี้รู้ดีว่าเขานำมาอยู่ภาคกลางในฐานะเชลยใด ไม่ช้าอาจเกิดปฏิกิริยาต่อต้านทำให้เกิดความไม่สงบก็เป็นได้ กำลังผลิตจากเชลยเหล่านี้ถ้าให้มาอยู่ในกรุงเทพฯทั้งหมดก็จะไม่เกิดประโยชน์ในการผลิตมากนัก แต่ถ้าให้กระจายออกไปตามชานกรุง ตามริมคลองและไร่นาในจังหวัดใกล้ๆกรุงเทพฯ ก็จะทำให้พวกนี้มีที่ตื่นทำกิน เพิ่มผลผลิตให้กับประเทศเพราะชาวปัตตานีส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตร นโยบายการนำชาวปัตตานีมาปล่อยตามสถานที่ดังกล่าว จึงถือเป็นกรณีศึกษาในนโยบายที่ถูกต้องและจะอำนวยผลประโยชน์ให้กับไทยอย่างแน่นอน (รัชณี สาคปรม, 2521: 54 อ้างใน เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531: 111)

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯให้เกิดความไม่สงบอีก 2 ครั้งในปี พ.ศ. 2374 และ 2381 โดยสาเหตุเริ่มจากเมืองไทรบุรีและต่อไปยังหัวเมืองทั้ง 7 เหตุการณ์ดังกล่าว ทำให้มุสลิมในบริเวณนี้ คือ ไทรบุรี ปัตตานี ฯลฯ ถูกกวาดต้อนเข้ามายังบริเวณเมืองนครศรีธรรมราช กรุงเทพฯและจังหวัดใกล้เคียง (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531: 112)

มุสลิมที่อยู่บริเวณสุเหร่าบ้านสมเด็จ คือกลุ่มที่มาจากปัตตานี พุดงฆาขามลายู มีทั้งที่เป็นเชื้อเจ้า ขุนนางและประชาชน ผู้เป็นกำลังสำคัญของสุเหร่าแห่งนี้เมื่อประมาณ 80 ปีที่แล้ว

กลุ่มนี้จะมีวิถีชีวิตบางประการแตกต่างจากชาวบ้านทั่วไป เช่น การใช้ตำราวิชาชีพและจะแต่งงานภายในกลุ่มผู้มีฐานะกันครัดด้วยกัน จะไม่แต่งงานกับชาวบ้านทั่วไป (แต่ปัจจุบันมิได้เป็นเช่นนั้นแล้ว) (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531: 114-115)

มุสลิมจากปัตตานีที่ถูกนำมาไว้ที่ภาคกลางตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 (ฉะนั้นจึงเกิดสุเหร่าหลังแรกหรือหลังเก่าขึ้น) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 มุสลิมจากปัตตานี และสตูล ไทรบุรี ถูกนำมาอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งส่วนหนึ่งได้นำมาไว้ในบริเวณที่มีอยู่เดิม สำหรับคนที่มาจากทางสตูลจึงต้องเข้าไปอยู่ด้านใน และสร้างสุเหร่าของตนขึ้นใหม่ เชื่อว่าสภาพการณดังกล่าวคือ ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้นำมุสลิมไปปล่อยให้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณที่เคยมีมุสลิมอยู่เดิมในสมัยรัชกาลที่ 1 อีกในหลายหมู่บ้าน

อย่างไรก็ตามถึงที่การผลของสงครามและการสู้รบจากสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ เป็นเหตุให้เกิดหมู่บ้านมุสลิมกระจายอยู่ในภาคกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรุงเทพฯ และจังหวัดระยองเป็นจำนวนมาก และเป็นการเพิ่มประชากรมุสลิมในภูมิภาคนี้ของประเทศ นอกจากบริเวณดังกล่าวแล้ว ยังมีกระจายอยู่ในส่วนอื่นๆ รวมทั้งภาคเหนือ คือ ในจังหวัดเชียงใหม่ (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531: 117)

มุสลิมในธนบุรีตั้งถิ่นฐานอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่บริเวณบางอ้อ เขตบางพลัด เรื่อยลงมาทางใต้จนถึงบริเวณสะพานพระราม 9 หรือสะพานแขวน และอยู่ตามริมคลองสายหลัก คือคลอง บางกอกใหญ่และคลองบางกอกน้อย รวมถึงคลองซอยต่าง ๆ ที่แยกจากคลองหลัก ได้แก่คลองบางลำไ้ใกล้ บริเวณสี่แยกบ้าน แหก และสวนพลู วงเวียนใหญ่ นอกจากนี้ยังมีชาวมุสลิมบริเวณทุ่งครุราชบุรีบูรณะ ซึ่งขยายชุมชนมาจากปากลัด อำเภอยะประแดง สมุทรปราการ และบางส่วนของยานนาวา ถนนตก มาทำนาและสวนส้ม

ชุมชนมุสลิมส่วนใหญ่ในธนบุรีอพยพมาจากกรุงศรีอยุธยาหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินสถาปนากรุงธนบุรีขึ้นแล้วแต่ก็มีบางแห่งที่อยู่มาเก่าตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เพราะธนบุรีเป็นเมืองท่าจึงมีพ่อค้าวาณิชหลายเชื้อชาติเข้ามาติดต่อค้าขาย อีกทั้งเคยมีชาวมุสลิมได้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองปกครองด้วย (สุตารา สุจฉายา, 2542: 147)

มุสลิมนิคมสุนนีในธนบุรีส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากสุลต่าน สไลมาน ซึ่งเป็นชาวเปอร์เซียที่เข้ามา เป็นเจ้าเมืองสงขลาในสมัยอยุธยา และ มีบทบาทในการปกครองดินแดนตอนใต้อย่างกว้างขวาง เมื่อสงขลาประกาศแยก ตัวจากอำนาจการปกครองของกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงยกกองทัพไปปราบและโปรดเกล้าฯ ให้สลายเมือง ด้วยการอพยพผู้คนมาไว้ยังเมืองไชยาพร้อมกับนำตัวลูกหลานเจ้าเมืองบางคนเข้ามารับราชการในกรุงศรีอยุธยา จนได้รับตำแหน่งเป็นพระยาราชฯ บังสัน ว่าที่แม่ทัพเรือ อันเป็นตำแหน่ง ขุนนางที่เกิดขึ้นครั้งแรกในสยาม (สุตารา สุจฉายา, 2542: 148)

นิคมยี่หอหรือแขกเจ้าเซ็น มุสลิมอีกกลุ่ม คือพวกที่นับถือสายชีอะฮ์ ที่คนไทยเรียกว่า แขกเจ้าเซ็น ได้ตั้งบ้านเรือนบริเวณใต้วัดหงส์และอีกบริเวณคือ ที่ปากคลองมอญ ซึ่งรู้ได้จากหลักฐานที่ได้พระราชทานที่ดินแถบปากคลองมอญให้เป็นที่ตั้งสร้างกุฏิหลวง ของชุมชนมุสลิมสายตระกูลเฉกอะหมัดขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุง

รัตนโกสินทร์ (จุฬหิตพงศ จุฬารัตน์, 2545: 277) เดิมนิยายชื้อห่เป็นมุสลิมที่มีจำนวนไม่มากนักในเมืองไทยมีถิ่นฐานเฉพาะในฝั่งธน หลอดแหล เขตบึงกุ่ม สะพานสูง เขตมีนบุรี กรุงเทพฯ และที่จังหวัดฉะเชิงเทราเท่านั้น มุสลิมชื้อห่ในไทยมีทั้งที่เป็นเชื้อสายเปอร์เซียหรืออิหร่านและชาวอินเดีย โดยเฉพาะกลุ่มชื้อห่สายเปอร์เซียคนไทยมักเรียกว่า แคมมะห่หน่ หรือแขกเจ้าเซ็น บรรพบุรุษคนสำคัญของชาวชื้อห่สายเปอร์เซียก็คือท่านเดออกะหมัด

หลังกรุงแตกชาวชื้อห่จากอยุธยาได้เดินทางเข้าสู่กรุงธนบุรีเช่นเดียวกับคนกลุ่มอื่น ๆ และปัจจุบันยังปรากฏศาสนสถานเก่าแก่ของแขกเจ้าเซ็นในฝั่งธนคือ กุฎีเจริญพาศน์ ตั้งอยู่ริมคลองบางหลวง ฝั่งบางกอกใหญ่ใกล้สะพานเจริญพาศน์ เดิมเรียกว่า กุฎีล่าง เพราะอยู่ด้านทิศใต้ ของกุฎีบนซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ใกล้กับพระราชวังเดิม เมื่อมีการสร้างสะพานเจริญพาศน์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ชื่อกุฎีจึงเปลี่ยนตามไปด้วย (สุตรา สุธาษา. 2542: 153)ชาติพันธุ์แขกเจ้าเซ็น พบในบริเวณชุมชนในคลองวัดสังข์กระจายซึ่งอยู่ตอนในไปจนถึงวัดพลับ และยังมีข้อมูลว่ามีหมู่บ้านอยู่ริมคลองบางหลวง ฝั่งซ้ายแถวเชิงสะพานเจริญพาศน์

ก่อนออกปากแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นที่ตั้งโรงสีไฟแห่งใหญ่ และวัดกัลยาณมิตรรวมทิวहार ถัดจากนั้นเป็นชุมชนในคลองวัดสังข์กระจายซึ่งอยู่ตอนในไปจนถึงวัดพลับ ซึ่งมีชุมชนสำคัญ 2 แห่ง คือ หมู่บ้านแขกเจ้าเซ็น ซึ่งมีกุฎีลาวหรือมัสยิดต้นสนเป็นศูนย์กลาง หลังหมู่บ้านเยื้องกันคือหมู่บ้านมอญใน บริเวณวัดรามัญประดิษฐ์ และริมฝั่งคลองมีกุฎีจีนบนหรือชุมชนแขกเจ้าเซ็นอีกแห่งหนึ่ง ปัจจุบันอยู่ฝั่งซ้ายแถวเชิงสะพานเจริญพาศน์ (วารุณี ไอสถารมย์. 2540: 47-48) (วิจิตรมาตรา. 2520: 478)

ชาวมุสลิมนิยายชื้อห่ ชาวมุสลิมเชื้อสายมลายู ชาวมุสลิมสายอินเดีย/ปากีสถาน/บังคลาเทศ และชาวไทยเชื้อสายมุสลิม สามารถพบได้ที่ มัสยิดสวนพลู มัสยิดบางหลวง (กุฎีขาว) มัสยิดนูรุลมุบีนบ้านสมเด็จ ชุมชนกุฎีจีน

มัสยิดสวนพลูซึ่งมุสลิมนิยายชื้อห่สามารถพบได้ที่ทางรถไฟสายวงเวียนใหญ่-มหาชัย ขอยเทอดไท11 ระหว่างคลอง บางไส้ไก่ถึงคลองสำเหร่ มีลักษณะคือ ปัจจุบันเลิกปลูกพลูแต่ยังคงเรียก สวนพลู ชาวมุสลิมที่อาศัยตั้งถิ่นฐาน ชุมชนบริเวณมัสยิดสวนพลูมีทั้งมุสลิมเชื้อชาติไทยแต่เดิมเชื้อสายมลายูจากอยุธยาอพยพตั้งแต่ สมัยกรุงแตก เชื้อสายมลายูที่ถูกกวาดต้อนมาจากอาณาจักรปัตตานีและมุสลิมจากอินเดีย

ชุมชนมุสลิม(กุฎีขาว) ซึ่งมุสลิมนิยายชื้อห่ สามารถพบได้ที่ชุมชนมุสลิม(กุฎีขาว) แขวงกัลยาณเขตธนบุรี รอบวัดกัลยาณติดกับชุมชนฝรั่งกุฎีจีน ฝั่งตะวันตกแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณปากคลองหลวงใกล้วัดกัลยาณมิตร ชุมชนกุฎีขาว ใกล้ โบสถ์ขางตากูรัส มีลักษณะคือ เป็นชุมชนเมือง สภาพบ้านเรือนที่พักอาศัยหนาแน่น มีพื้นที่บางส่วนติดกับแม่น้ำลำคลอง

มัสยิดนูรุลมุบีน ซึ่งมีมัสยิดนูรุลมุบีนบ้านสมเด็จ สามารถพบได้ที่ ชุมชนบ้านสมเด็จ ตั้งอยู่บริเวณหลังมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จ โดยมีมุสลิมในชุมชนนี้ส่วนใหญ่เชื้อสายมลายู ทั้งจากปัตตานีและไทรบุรี ส่วนใหญ่ มีฝีมือทางการช่างมัสยิดหลังแรกสร้างอยู่ริมคลองโดยมีตวนกูในซึ่งเป็นเชื้อสายของเจ้าเมืองปัตตานีเป็น

อิหม่าม ส่วนอิหม่ามคนที่ 2 คืออัฏฏีกาฮาเป็นชาวสตุล นอกจากนั้นยังมีมุสลิมจากอินเดียเข้ามาตั้งถิ่นฐานรวมอยู่ในชุมชนแห่งนี้ด้วย

2.4 จาม-เขมร

จามและเขมรเป็นชนคนละเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ กล่าวคือ “จาม” เป็นชนที่ผสมกันระหว่างเผ่าพันธุ์ต่างๆ เช่น ขอมเดิม อินเดีย มลายู และจีน เป็นต้น ภาษาจามและเขมรก็มีความแตกต่างกันดังภาษาไทย ลาว และในอดีต จามมีประเทศเป็นของตนเอง แต่ด้วยผลของสงคราม ปัจจุบันจามจึงกลายเป็นเพียงเผ่าพันธุ์ที่ยังคงเหลืออยู่และเชื่อว่าผลจากสงครามระหว่างจามกับเขมรก็ตี กับญวนก็ตี จึงเป็นเหตุให้ชาวจามได้อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในกรุงศรีอยุธยา (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531: 135)

สาเหตุที่จามอพยพเข้ามาในไทยเพราะถูกรุกรานจากเวียดนาม ซึ่งเริ่มจากกษัตริย์ราชวงศ์ที่มีอำนาจปกครองเวียดนาม ได้ขยายอาณาเขตลงมารุกรานอาณาจักรจัมปาซึ่งอยู่ตอนใต้ของเวียดนาม ในที่สุดเมื่ออาณาจักรจัมปาพ่ายแพ้แก่พวกเวียดนามจึงมีชาวจามส่วนหนึ่งอพยพหลบภัยออกนอกประเทศ (รัชชีย์ สาดปรม 2521: 8 อ้างใน เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531: 137)

เมืองเขมรหรืออีกนามหนึ่งว่า กรุงกัมพูชา เดิมเป็นเมืองขอมหลวง มีอาณาจักมากและอาณาเขตกว้างขวางในสมัยโบราณแต่อาณาจักรน้อยถอยลงโดยลำดับมาจนเมืองไทยมาตั้งเป็นใหญ่ได้ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ขยายอาณาเขตรุกแดนกัมพูชาลงไปจากข้างเหนือทางแนวแค้วน กัมพูชาซึ่งอยู่ทางริมแม่น้ำ ตั้งแต่ปากน้ำโขงไปทางตะวันออก ก็เกิดเป็นประเทศอิสระขึ้นอีกประเทศหนึ่งเรียกว่า จัมปาประเทศ ไพรพลเมืองจัมปานั้นปะปนกับหลายเชื้อชาติเป็นพวกขอมเดิมบ้าง เชื้อสายแขกอินเดียที่มาอยู่ในเมืองขอมบ้าง พวกมลายูข้ามทะเลมาอยู่บ้าง ศาสนาอิสลามแพร่หลายเข้ามาทางประเทศเหล่านี้ ชาวเมืองจัมปาโดยมากเข้ารับถือศาสนาอิสลาม บุคคลที่เราเรียกว่าแขกจาม ก็คือเมืองจัมปานั้นเอง เมืองจัมปายังเป็นอิสระมาจนในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมครองกรุงศรีอยุธยา (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531: 138)

แม้ว่ามุสลิมจามและเขมรจะอพยพมาอยู่เมืองไทยนานแล้วก็ตาม แต่วัฒนธรรมจากเชื้อชาติบางสิ่งบางประการยังคงมีอยู่ในกลุ่มผู้สูงอายุยังคงพูดภาษาจามและเขมรได้อย่างดี ในวัยกลางคนยังคงพูดและฟังได้รู้เรื่องแต่สำหรับรุ่นหลังจะมีความสามารถในการฟังที่ติกว่าในการพูด อาหารหลายๆอย่างยังเป็นชื่อและชนิดของเขมรโดยเฉพาะ (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531: 142)

ปัจจุบันพบถิ่นฐานที่ตั้งของชุมชนมุสลิมเก่าแก่ของธนบุรี มีนามว่า มัสยิดต้นสน (กุฎีใหญ่) ที่ตั้งอยู่บริเวณคลองบางกอกใหญ่ เป็นที่ตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของมุสลิมเชื้อสายจามมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ที่เข้ามาเป็นกองอาสาต่างชาติในสมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราช (พ.ศ.2077-2011) ในการขุดคลองลัดบางกอก และหลังการกอบกู้เอกราช (เสียกรุงครั้งที่2) ปัจจุบันชาวมุสลิมยังคงตั้งถิ่นฐานบริเวณคลองบางกอกใหญ่

3 กลุ่มชาวจีน

กลุ่มพ่อค้าสำเภาจีนเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญทางการค้ากับราชอาณาจักรสยามมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ตามตำนานพระเจ้าสายน้ำผึ้ง และพระนางดอกสร้อยหมากที่เป็นตำนานแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์สยามกับจีน และการสร้างชุมชนจีน ร่องรอยที่ปรากฏที่ทำให้สันนิษฐานได้ว่ามีชุมชนจีนในบริเวณนี้มาแต่เดิมก่อนเกิดเมืองบางกอกนั้น คือวิธีการทำสวนยกทรงแบบชาวจีนมณฑลกวางตุ้งของชาวสวนใน “บาง” ต่างๆ

สำหรับชาวจีนในกรุงธนบุรีหรือบางกอกนั้นไม่มีหลักฐานชัดเจนว่าชาวจีนได้มาตั้งหลักแหล่งอยู่ในแถบนี้ ก่อน พ.ศ. 2310 แต่อาจจะเป็นไปได้ว่ามีชาวจีนมาตั้งหลักแหล่งตั้งแต่ครั้งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 17 แล้ว (จี วิลเลียม สกินเนอร์, 1957 : 19) ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีจะพบการตั้งหลักแหล่งขนาดใหญ่และตลาดของชาวจีนอยู่ที่ท่าเตียน และตลาดนั้นยังเป็นการสร้างความเจริญมั่งคั่งให้กับเมืองหลวงทางฝั่งตะวันออกอีกด้วย เอกสารของครอเฟิร์ต ที่เป็นชาวยุโรปคนแรกที่มาเยือนสยามภายหลังพระเจ้าตากสินเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติได้เขียนไว้ว่า

“ด้วยการที่พระองค์สนับสนุนคนจีนเป็นพิเศษ จึงเท่ากับชักชวนให้พวกเหล่านี้เข้ามาอยู่อาศัยในสยามและตั้งหลักแหล่งอยู่ได้เป็นจำนวนมากเช่นนี้ การยินยอมพลเมืองชาวจีนเป็นกรณีพิเศษนี้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุซึ่งเกิดขึ้นในราชอาณาจักรมานานนับศตวรรษๆ แล้ว แต่ครั้งนี้ก็จะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ยิ่งใหญ่ที่สุด”

ถือเป็นชาวต่างชาติกลุ่มใหญ่ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองไทยมาช้านาน และเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลและความสำคัญทั้งการค้าและการเมืองภายในของไทยเมื่อครั้งสงครามระหว่างไทยกับพม่า มีหลักฐานเกี่ยวกับชาวจีนว่า *“หลวงอภัยพิพัฒน์จีนนายกำยคุมพลทหารจีนจำนวนสองพันออกรบ ตั้งค่ายที่คลองสวนพลู”*

ซึ่งจำนวนทหารจีนเหล่านี้ ได้บ่งบอกว่าได้มีชาวจีนเข้าสู่รบกับพม่าอย่างเข้มแข็ง จนกระทั่งเสียกรุง (กรมศิลปากร, 2516: 289 อังไฉน เรื่องศิลป์ หนูแก้ว, 2546: 48)

การอพยพของชาวจีนมาที่ธนบุรี สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเห็นว่า เมื่อครั้งที่รวบรวมผู้คนให้เข้ามาอยู่ที่กรุงธนบุรี โปรดฯ ให้พวกจีนจากกรุงศรีอยุธยามาตั้งบ้านเรือนอยู่ข้างเหนือคลองกุฎีจีนตรงวัดกัลยาณมิตร กุฎีจีนจึงเป็นที่อยู่ของจีนที่อยู่ตั้งแต่ครั้งอยุธยาและที่เข้ามาเพิ่มอีกในสมัยกรุงธนบุรี ดังนั้นบริเวณที่ชาวจีนอาศัยอยู่อีกหนึ่งแห่งคือ บริเวณกุฎีจีน โดยสันนิษฐานว่าเป็นชาวจีนที่อพยพมาจากย่านคลองสวนพลู (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาปริศนาพิริยวงศ์, สมเด็จพระเจ้ากรมพระยาจักรีราชานุภาพ, 2506: 141-142 อังไฉน เรื่องศิลป์ หนูแก้ว, 2546: 49)

ชาวจีนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีมากที่สุดในประเทศไทย เข้ามາดั่งถิ่นฐานถาวรในเมืองไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา พวกเขาอพยพเข้ามาทั้งพระบรมโอรสาธิราชฯ ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เนื่องจากพระองค์ทรงสนับสนุนชาวจีนให้เข้ามาดั่งถิ่นฐานในเมืองไทยเพื่อเพิ่มกำลังคนและฟื้นฟูเศรษฐกิจภายหลังเสียกรุงศรีอยุธยา

ในฝั่งธนบุรีมีย่านชาวจีนที่ใหญ่และเก่าแก่ กุฎีจีน ตลาดพลู และบริเวณคลองสาน เรือไปจนถึงปากคลองตวงคะนอง และปากคลองราชบุรีบูรณะ กุฎีจีนเป็นชุมชนริมคลองวัดกัลยาณมิตรที่เก่าแก่ตั้งแต่สมัยธนบุรี ชาวจีนที่ส่วนใหญ่เดิมเป็นฮกเกี้ยน ที่เรียกว่า กุฎีจีน ก็เพราะมีศาลเจ้าตั้งอยู่

ย่านกุฎีจีนเป็นย่านเก่าแก่แห่งหนึ่งของบางกอก ตั้งอยู่ในพื้นที่ถัดจากกำแพงเมืองเดิมลงไปทางใต้ เดิมเป็นพื้นที่ของพ่อค้าชาวจีนฮกเกี้ยน ที่เดินทางเข้ามาทำการค้าในสมัยกรุงธนบุรี มีนามว่า หลวงพิไชยวารี บิดาของเจ้าพระยาจักรีบรมินทร สมุหนายกในรัชกาลที่ 3 ที่ต่อมาได้อุทิศที่ดินสร้างวัดกัลยาณมิตร ซึ่งต่อมาชาวจีนได้ย้ายถิ่นฐานไปรวมกับชาวจีนตลาดน้อย ในช่วงที่สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้สถาปนาพระนครแห่งใหม่ทางทิศฝั่งตะวันออก ส่วนกุฎีจีนแห่งนี้ได้มีฝรั่งโปรตุเกสที่อยู่ตรงวัดประยูรวงศาวาสย้ายมาแทนที่กลุ่มชาวจีน

ชาวกุฎีจีนบันทึกจากคำบอกเล่าของบรรพบุรุษกล่าวว่า ศาลเจ้านี้สร้างในสมัยธนบุรี โดยชาวจีนที่ตามเสด็จพระเจ้าตากสินมาตั้งกรุงใหม่ ครั้นเมื่อรัชกาลที่ 1 ทรงย้ายพระนครไปยังฝั่งตะวันออก คนจีนเหล่านี้จึงอพยพข้ามไปอยู่ร่วมกับพวกพ้องในย่านตลาดน้อย (สุตารา สุจฉายา. 2542: 139-141)

ตลาดพลู เป็นชุมชนและทางแยกตั้งอยู่บริเวณถนนเทอดไท แขวงตลาดพลู เขตธนบุรี ติดกับคลองบางหลวงหรือคลองบางกอกใหญ่แต่เดิมนั้นเป็นพื้นที่ของชาวจีนที่มาดั่งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัย กรุงธนบุรีต่อมาเมื่อย้ายราชธานีไปยังฝั่งพระนครชาวจีนบางส่วนที่ตลาดพลูจึงได้ย้ายไปสาบเพ็งและมีชาวมุสลิมจากภาคใต้ที่เข้ามาแทนที่ได้ริเริ่มการทำสวนพลูที่นี้ซึ่งทั้งชาวมุสลิมและชาวจีนต่างทำสวนพลูจนเป็นอาชีพที่แพร่หลาย จนเป็น ตลาดซื้อขายพลู ที่เรียกว่าตลาดพลู จนบัดนี้

ชุมชนริมวัดกัลยาณมิตร เป็นพื้นที่ที่กุฎีจีนเดิมหลังจากกรุงเทพมหานครแบ่งพื้นที่โดยใช้หลักเกณฑ์จำนวน ประชากร เป็นชุมชน กำหนดตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาขนบข้างโดยคลองบางกอกใหญ่ (คลองบางหลวง และติดกับชุมชนกุฎีจีน สามารถเดินทางเข้าชุมชนจากทางถนนเทศบาลสาย 1 และถนนอรุณอมรินทร์ตัดใหม่ ก่อนถึงสะพานอนุทิน สวัสดิ์ติดกับชุมชนกุฎีขาว สภาพบ้านเรือนส่วนใหญ่ค่อนข้างหนาแน่น โดยเฉพาะบริเวณใกล้วัดกัลยาณมิตรวรวิหาร เป็นบ้านเช่าติดกันเป็นเรือนไม้ ด้านนอกเป็นอาคารพาณิชย์ มีซอยเชื่อมและทางเดินเลียบบนแม่น้ำเจ้าพระยาที่ชุมชนกุฎีจีน

ในถนนเทอดไทสามารถพบได้ที่ ย่านบริเวณชุมชนวัดอินทรากรม ชุมทางบริเวณวัดอินทรากรม มีลักษณะคือ ดั่งบ้านเรือนอยู่อาศัยและทำมาค้าขาย และบางส่วนเช่ารับราชการ กองกำลังอาสา ชาวจีน ช่วยออกรบทำศึกสงคราม นอกจากนี้ยังมีอาชีพ ธุรกิจโรงเรือไม้ การต่อเรือ การอพยพในช่วงแรก ส่วนมากเป็นผู้ขายเมื่อ

เข้ามาก็จะเข้ามาแต่งงานกับคนไทยจนกลายเป็นค่านิยม ต่อมา เริ่มมีผู้หญิงจีนอพยพ เข้ามามากขึ้น การแต่งงานข้ามเชื้อชาติลดลง

บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาคนจีนบริเวณน้ำเจ้าพระยาสามารถพบได้ที่ชุมชนกุฎีจีนชุมชนทางระหว่างวัดกัลยาณมิตร วรมหาวิหาร และวัดช่าง ตาครุฑ มีลักษณะคือ ชาวอกเกี้ยน เป็นกลุ่มชาวอันกลุ่มแรกๆ ที่อพยพออก มาจากพื้นแผ่นดินใหญ่

ชุมชนกุฎีจีน (หรือสะกด **กะดีจีน**) เป็นย่านชุมชนเก่าแก่ของฝั่งธนบุรีที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี และยังเป็นย่านชุมชนที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนาและวัฒนธรรมอย่างมากแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร จะเห็นได้จากเป็นแหล่งที่ตั้งศาสนสถานที่สำคัญหลายศาสนาทั้ง วัดประยูรวงศาวาส, วัดช่างตาครุฑ, ศาลเจ้าเกียนอันเกง, วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร และ มัสยิดบางหลวง ตลอดจนฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา

ศาลเจ้าเกียนอันเกง หรือ ศาลเจ้าแม่กวนอิม เป็นศาลเจ้าจีนเก่าแก่ของชุมชนกุฎีจีน ตั้งอยู่บริเวณริม ฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร ระหว่างวัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหารและวัดช่างตาครุฑ ศาลเจ้าได้สร้างขึ้นในปีใดไม่เป็นที่ทราบแน่ชัด แต่กล่าวกันว่าชาวจีนอกเกี้ยนที่ตามเสด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นผู้สร้างขึ้น เดิมศาลเจ้าแห่งนี้มีจำนวน 2 หลังซึ่งติดกัน คือ ศาลเจ้าโจวฮ็อก และ ศาลเจ้ากวนอู จนในเวลาต่อมาศาลเจ้าที่ทรุดโทรมลงไปมาก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีชาวอกเกี้ยนกลุ่มหนึ่ง ได้เข้ามาซื้อศาลทั้ง 2 ลงแล้วสร้างใหม่เพียงหลังเดียว ซึ่งก็คือศาลเจ้าในปัจจุบัน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงชี้ให้เห็นว่าชุมชนเดิม ที่อยู่บริเวณวัดกัลยาณมิตรมาก่อนนั้น คือชุมชนชาวจีนกลุ่มหนึ่งที่สามารถตั้งชุมชนมาได้แต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะปรากฏหลักฐานเป็นศาลเจ้าจีน ซึ่งเรียกกันว่า ศาลเจ้าเกียนอันเกง ตั้งหันหน้าไปทางทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือลงสู่แม่น้ำเลยของแม่น้ำสายเดิม ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีจึงมีการอพยพชาวจีนมา เพิ่มเติมในชุมชนนี้อีก (ปริทัศน์ ทัศนวิถิต 2553: 190-197)

หลักฐานที่อธิบายถึงกลุ่มชาวจีนที่มีอยู่ในบางกอกนั้นจากหลักฐานศาลเจ้าที่เก่าแก่หลายแห่ง ศาลเจ้าพ่อจ้อย สิ่งศักดิ์สิทธิ์เคียงคู่ครุฑไทย-จีนของย่านตลิ่งชัน ศาลเจ้าพ่อจ้อยเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้านชุมชนเกาะศาลเจ้าวัดเจ้าป่าย่านตลิ่งชันมาช้านานนับได้กว่าร้อยปี ซึ่งชุมชนย่านเกาะศาลเจ้าวัดเจ้าป่าตั้งอยู่ในย่านตลิ่งชัน ซึ่งมีคลองไหลผ่านโอบล้อมหลายสาย เช่น คลองบางระมาด คลองบ้านไทร และมีคลองลัดวัดเจ้าป่าเชื่อมคลองทั้งสองทำให้บริเวณแห่งนี้มีสภาพคล้ายเกาะ และบริเวณที่คลองเชื่อมต่อนั้นก็มีศาลเจ้าพ่อจ้อยตั้งอยู่เป็นที่เคารพศรัทธาของชาวชุมชน

ศาลเจ้าพ่อหั่งเจี๋ยเกิดจากชาวจีนกลางและชาวไทยเชื้อสายจีนที่มีความเลื่อมใสในอิทธิฤทธิ์ขององค์ปู่แปงและเจ้าพ่อหั่งเจี๋ยร่วมกันออกทุนทรัพย์ในการสร้างศาลเจ้าพ่อหั่งเจี๋ยนี้ เพื่อเป็นจุดศูนย์กลางของ

ชุมชนชยสวนผักและเป็นที่กราบไหว้สักการะ บูชาของชาวสวนผัก และผู้คนที่มีอาศัยอยู่ในเขตลิ่งซัน รวมไปถึงผู้ที่ศรัทธาเลื่อมใสในองค์ปู่แปงกงและเจ้าพ่อเห้งเจียอีกด้วย

พื้นที่ริมคลองบางกอกน้อยนอกจากชาวไทยมุสลิมแล้วยังมีชาวจีนอีกหลายก๊กที่อพยพจากอยุธยาและคนจีนรวมกำลังกันช่วยสมเด็จพระเจ้าตากสินกอบกู้ธนบุรี ในส่วนคนจีนที่เป็นพ่อค้าก็ตั้งบ้านเรือนเรียงรายริมแม่น้ำ และคนจีนเหล่านี้มีสายสัมพันธ์กับราชวงศ์มาตั้งแต่ต้น พวกเขาจึงเข้ามามีผลต่อเศรษฐกิจไทยมีทั้งที่ใช้แรงงานและเข้ามาค้าขายทำให้บ้านเมืองเจริญขึ้น ซึ่งข้อสังเกต คือ พวกคนจีนจะอยูริมแม่น้ำเพื่อสะดวกในการค้าขาย เพราะสมัยก่อนไม่มีถนน คนจีนจึงมีการทำแพอยู่ตั้งแต่คลองบางกอกน้อยประมาณ 500-700 แพ ก็แสดงให้เห็นว่า พื้นที่เดิมของกรุงธนบุรีเกิดจากหลายฝ่ายไม่ใช่คนไทยทั้งหมด ถึงจะเป็นคนไทยแต่ก็นับถือศาสนาต่างกัน เช่น มุสลิม คริสต์ พุทธ เป็นต้น ถึงแม้พวกเขาจะนับถือศาสนาต่างกัน หรือมีวัฒนธรรมที่ต่างกัน แต่พวกเขาก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติและไม่มีความขัดแย้ง โดยกลุ่มชาติพันธุ์จีนในเขตบางกอกน้อยมักอาศัยอยู่ในบริเวณชุมชนตรอกข้าวเม่า, ชุมชนบ้านช่างหล่อตรงข้ามกับวัดวิเศษการ ไกล่สี้แยกศิริราช (บริเวณสวนอนันต์), ถนนวังหลัง บริเวณโรงพยาบาลศิริราช, คลองชักพระ (ริมคลองด่านไปยังวัดเตี้ย ริมคลองบางกอกน้อยตรงข้ามสถานีขนส่งสายใต้ใหม่) และตลาดแพ สถานีรถไฟบางกอกน้อย วัดสุวรรณฉนวนาร เป็นต้น

4. กลุ่มชาวมอญ

การอพยพเข้าสู่สยามของชนมอญในเมืองไทยในฐานะคนพลัดถิ่นเกิดขึ้นในช่วง 3 ยุคสมัยที่สำคัญคือ สมัยอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีสาเหตุมาจากการที่บ้านเมืองเข้าสู่ภาวะสงครามตกเป็นเมืองขึ้นของชาติอื่น การดำเนินชีวิตมีความยากลำบาก ชาวมอญถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบอยู่ตลอดเวลา จึงอพยพย้ายมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในแผ่นดินไทยหลายครั้ง ชาวมอญที่อพยพเข้ามายังไทย โดยมากเป็นชาวมอญจากเมืองใหญ่ที่มีความสำคัญเป็นศูนย์กลางการค้า มีความอุดมสมบูรณ์ และมีประชากรอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จึงถูกพม่าควบคุมอย่างเข้มงวด เช่น เมืองมะละตะมะและเมืองมะละแหม่ง เมืองเหล่านี้อยู่ใกล้ชายแดนไทย มีเส้นทางติดต่อค้าขายกับไทยมาแต่สมัยโบราณ ชาวมอญคุ้นเคยเส้นทางเหล่านี้ดี จึงสามารถเดินทางมาได้สะดวกเส้นทางการอพยพของชาวมอญเข้าสู่ไทย มีด้วยกัน 4 เส้นทาง ตั้งต้นจากเมืองมะละตะมะ และเมืองมะละแหม่งเส้นทางการอพยพจากทิศเหนือ อพยพเข้ามายังเมืองตาก หรือเมืองระแหง ทางด่านแม่ละเมา

ทุกครั้งที่มีการสู้รบระหว่างมอญและพม่า เมืองไทยจะเป็นที่หลบภัยของชาวมอญทุกครั้งเสมอไป ที่อยุธยายังมีชุมชนหลายแห่งที่น่าจะเป็นชุมชนมอญ คือ วัดพนัญเชิง วัดโปรดสัตว์หรือด่านขนอนตะนาวศรีและชุมชนมอญปากคลองขุนละครชัย ชาวมอญที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ธนบุรีตั้งแต่ใน พ.ศ. 2310 หลักฐานก็คือ ร่องรอยจากชื่อ คลองมอญ ซึ่งน่าจะเป็นที่มีชาวมอญเข้ามาตั้งบ้านเรือนบริเวณคลองมอญ และริมคลองบางกอกใหญ่หรือคลองบางหลวง และที่ตำบลบางยี่เรือ (เรื่องศิลป์ หนูแก้ว, 2546: 53-54)

ชาวมอญอพยพเข้ามาสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ. 2112-2133) สมัยสมเด็จพระนเรศวร (พ.ศ. 2133-2148) สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2173-2198) สมัยสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ. 2199-2231) และสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. 2275-2301) สันนิษฐานว่าระหว่างการอพยพครั้งใหญ่นี้ยังมี

การอพยพครั้งย่อยๆ อีก สาเหตุเพราะมอญไม่สามารถทนการบีบคั้นจากการปกครองของพม่าในสมัยราชวงศ์ตองอู (พ.ศ. 2029-2295) จึงก่อกบฏ ต่อมาใน พ.ศ. 2295 พม่าปราบอย่างรุนแรงจึงลี้ภัยเข้ามาในไทยอีกจำนวนมาก ชาวมอญที่อยู่ในกรุงศรีอยุธยาได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมแม่น้ำ เช่น บ้านขมิ้นริมวัดขุนแสน ตำบลบ้านหลังวัดนก ตำบลสามโลกและวัดท่าหอ ส่วนชาวเขมรอพยพที่วัดค้างคาว พม่าอยู่ข้างวัดฉนวนเตียร (บึงออร์ ปิยะพันธุ์, 2541 : 8)

การตั้งถิ่นฐานของมอญที่เป็นผลมาจากการชุดคลองลัดแม่น้ำอ้อมที่เชียงราก ที่เรียกว่า คลองลัดเกร็ดใหญ่ในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมนั้น ต่อมาในรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์ฯ โปรดฯ ให้พวกมอญอพยพมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารไปตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยได้เกิดเป็น เมืองสามโลก แล้วมาเปลี่ยนเป็น เมืองปทุมธานี ในรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์, 2559)

ชาวมอญในฝั่งธนบุรีนับเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ขนาดเล็กเมื่อเทียบกับหมู่บ้านมอญแถบปทุมธานี นนทบุรี ราชบุรี หรือที่ตำบลมหาชัย จังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งอยู่ ใกล้ ๆ กัน อย่างไรก็ตามในปัจจุบันมีบ้านมอญกระจายอยู่ในฝั่งธนสามแห่งด้วยกัน ได้แก่ บ้านมอญบางกะดี แขวงสามเต้า เขตบางขุนเทียน บ้านมอญ แขวงท่าข้าม เขตบางขุนเทียน และบ้านมอญที่วัดประดิษฐาราม แขวงศิริบุรี เขตธนบุรี ในอดีตชาวมอญบางกะดีมีอาชีพทำนาเป็นหลัก นวดข้าวเสร็จก็มีเก้าแกวใส่มารับถึงที่ หน้าแล้งชาวบ้านจะตัดพินและเย็บจากซึ่งมีอยู่ดกคืน บรรทุกใส่ เรือล่องตามคลองสนามชัยไปขายในเขตเมืองชั้นในทั้งกรุงเทพฯ ฝั่งธน และเลยไปถึงบ้านมอญปากเกร็ด (สุตารา สุธงษา. 2542: 157-158)

ชาวมอญที่อยู่บริเวณเขตบางกอกน้อยส่วนใหญ่เริ่มแรกได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยโดยการเป็นพวกพิพายเรือหลวง เดิมเป็นชาวมอญที่เคยอยู่แถวเมืองทวายและเมืองมะริด ซึ่งมีความชำนาญทางเรือ โดยสาเหตุที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย เนื่องจากในสมัยของพระเจ้าบุอง กษัตริย์พม่าที่ปกครองอยู่กล่าวหาว่า มอญเมืองทวายและเมืองมะริดเป็นกบฏ ได้จับพวกมอญในเมือง ใส่เล้าเผาทั้งไปเป็นจำนวนมาก กลุ่มชาติพันธุ์มอญจึงพากันอพยพหนีภัยเข้าสู่ประเทศไทยจากการที่กลุ่มชาติพันธุ์มอญมีความชำนาญทางเรือมาแต่เดิมแล้วทางฝ่ายไทยจึงให้มารับราชการทางเรือหลวงต่อมาได้มีการย้ายโรงเรือหลวงจากคลองบางหลวงไปไว้ที่คลองบางกอกน้อย โดยอาชีพส่วนใหญ่คือ การทำสวน ทำไร่ เป็นต้น โดยกลุ่มชาติพันธุ์มอญในเขตบางกอกน้อยมักอาศัยอยู่ในบริเวณตลาดบางขุนศรีระหว่างเขตบางกอกน้อย และเขตบางกอกใหญ่ ผ่านคลองบ้านขมิ้น ไปออกยังคลองบางขุนศรี, คลองชักพระและบริเวณเขตวัดละมุดมอญเรื่อยลงมาจนถึงบริเวณคลองมอญ

กลุ่มชาวมอญตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณคลองบางบอน ซึ่งเป็นคลองน้ำจืดที่ใช้ในการเกษตรโดยชาวมอญและประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและประมง เนื่องจากพื้นที่บางส่วนติดทะเล คลองบางบอนเป็นหนึ่งในเส้นทางทางสัญจรที่ชาวมอญบางขุนเทียนได้ใช้ประโยชน์ในการทำมาหากินเนื่องจากในอดีตเขตบางบอนเคยเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอบางขุนเทียน แต่เนื่องจากพื้นที่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอำเภอ (บริเวณริมคลองด่าน คลองดาวคะนอง และคลองบางขุนเทียน) มีความเจริญและมีชุมชนเพิ่มขึ้น ทาง

ราชการจึงได้จัดตั้งเทศบาลนครธนบุรีขึ้นในปี พ.ศ. 2479 โดยให้ตำบลบางค้ออยู่ในท้องที่ด้วย และจัดตั้งสุขาภิบาลบางขุนเทียนขึ้นในพื้นที่บางส่วนของตำบลบางขุนเทียนและตำบลบางมดในปี พ.ศ. 2508 ภายหลังได้มีการรวมจังหวัดธนบุรีและจังหวัดพระนครเป็นนครหลวงกรุงเทพธนบุรีและเปลี่ยนเป็นกรุงเทพมหานคร แบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตและแขวงแทนอำเภอและตำบล อำเภอบางขุนเทียนจึงได้รับการเปลี่ยนแปลงฐานะเป็น เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร มีเขตการปกครอง 7 แขวง ได้แก่ แขวงบางขุนเทียน แขวงบางค้อ แขวงจอมทอง แขวงบางมด แขวงท่าข้าม แขวงบางบอน และแขวงแสมดำ แต่หลังจากการแยกเขตการปกครองก็ยังมีวัฒนธรรมและชาวมอญบางส่วนที่ยังอยู่ในพื้นที่บางบอนเช่นเดิม

สองฝั่งของคลองมอญ เป็นที่ตั้งของชุมชนชาวมอญที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยตั้งแต่สมัยต้นกรุงธนบุรี จึงเป็นที่มาของชื่อ “คลองมอญ” ที่เรียก กันต่อมาในปัจจุบัน (สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว. 2554:91)

มีหมู่บ้านอยู่ริมคลองบางหลวงฝั่งขวาเยื้องกันกับหมู่บ้านแขกเจ้าเซ็น มีวัดเรียกกันว่า “วัดมอญรามัญ” หรือเรียกตามที่ถูกตั้งว่า “วัดรามัญประดิษฐ์” (วิจิตรมาตรา. 2520:479)

ชุมชนชาวมอญและวัดมอญ ปรากฏตำนานในบทความเดียวกันของ ผศ.วัชระ คลายนาทร ที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสในชุมชนความว่า

“ผืนแผ่นดินก่อนการสร้างอาคารของสถาบันนั้น แต่เดิมเป็นบ้านเรือนของชาวมอญและชาวลาว โดยเฉพาะที่หอประชุมของสถาบัน แต่ก่อนมีบ้านเรือนของชาวมอญหนาแน่นมากเข้าใจว่าชาวมอญเหล่านี้อพยพเข้ามาอย่างต่อเนื่อง ชาวมอญอาจเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานในท้องถื่นนี้ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา...”

“...ชาวมอญเลือกถิ่นที่อยู่อาศัยติดคลองบางกอกใหญ่ก็เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความสามารถในการต่อเรือและเคยสังกัดในกองทหารของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์...”

ส่วนวัดมอญหรือวัดประดิษฐารามหรือที่มีชื่อเรียกกันในสมัยรัชกาลที่ 4 ว่า “วัดราชบุรุษรามัญ” เป็นวัดที่ชาวมอญในย่านนี้ร่วมใจกันสร้างขึ้นประจำชุมชนของตน (ป. บุณนาค, 2553 : 143)

5. กลุ่มลาว

การย้ายถิ่นของชาวลาวสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี มีทั้งถูกกวาดต้อนเข้ามาฐานะเชลยศึกและอพยพมาพึ่ง ระเบียบโพธิสมภาร สิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มชาติพันธุ์ลาวได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตบางกอกน้อยได้ชัดเจนที่สุด คือวัฒนธรรมในมิติด้านการสื่อสารภาษาไทยในตระกูลลาวไทยเป็นสำเนียงภาษากลางที่ใช้สื่อสารกันทั่วไปของคนกลุ่มใหญ่ แต่สำเนียงภาษาของคนบางกอกเป็นสำเนียงถิ่นย่อยของสำเนียงหลวง สำเนียงหลวงในยุคกรุงศรีอยุธยาปัจจุบันทั่วไปเรียกเหนือ คล้ายสำเนียงสุพรรณบุรีและหลวงพระบาง ปัจจุบันสำเนียงบางกอกถูกยกเป็นสำเนียงหลวงที่พูดสืบต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้ โดยกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในเขตบางกอกน้อยมักอาศัยอยู่ในบริเวณส่วนใหญ่อาศัยอยู่บริเวณสำนักงานเขตบางกอกน้อย, ชุมชนวัดทอง หรือ วัดสุวรรณสาราม ใกล้บริเวณสถานีรถไฟธนบุรี (บึงอร ปิยะพันธุ์, 2541 : 4-6) พวกนี้ถูกส่งเข้าไปตั้งหลักแหล่งในหัวเมืองชั้นใน เอกสารที่บันทึกไว้มีน้อย ยิ่งช่วงสมัยกรุงธนบุรีเพราะระยะเวลาสั้นเพียง 15 ปี เท่านั้น และชาวตะวันตกที่เข้ามาอยู่ในสมัยนี้มีน้อยมาก การบันทึกเรื่องราวต่างๆ จึงมีน้อย ทำให้ไม่สามารถทราบเรื่องราวของชุมชนชาวลาวในสมัยกรุงธนบุรีได้เท่าที่ควร

กระนั้นพระเจ้ากรุงธนบุรียังทรงต้องรวบรวมผู้คนมาเพิ่มเติมทดแทนเพื่อให้มีจำนวนมากพอ แม้จะเป็นพลเมืองชาวลาว แต่ก็สามารถควบคุมให้เป็นระบบก็สามารถใช้ประโยชน์ได้ทั้งทางเมืองและเศรษฐกิจ ประโยชน์ทางด้านการเมืองนอกจากใช้เป็นกำลังป้องกันเมืองแล้ว ยังใช้เกณฑ์ไปราชการสงครามด้วย และเชลยศึกที่ได้มา พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานให้แก่ทัพนายกอง เพื่อเป็นบำเหน็จตอบแทนความดีความชอบ เชลยศึกเหล่านี้จะได้เป็นกำลังของแม่ทัพนายกองต่อไป ทางด้านเศรษฐกิจ เชลยศึกเป็นแรงงานสำคัญในการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ได้แก่ การทำนา สมัยกรุงธนบุรีภาวะเศรษฐกิจตกต่ำมาก ข้าวยากหากแพง ดังที่เมอซิเออร์คอร์บาทหลวงฝรั่งเศสที่เข้ามาใน พ.ศ. 2312 ได้บันทึกไว้ (บึงอร ปิยะพันธุ์, 2541 : 27)

ในปีต่อมาก็ยังคงมีชาวลาวถูกกวาดต้อนเข้ามาในไทยอีกจำนวนมากและไปตั้งถิ่นฐานอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ เมื่อ พ.ศ. 2335 เจ้านันทเสนได้ยกทัพไปตีเมืองพวน แล้วเลยไปตีเมืองแดงได้กวาดต้อนครัวลาวพวนและลาวทระดำมาถวายที่กรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่งจำนวนรวมกันประมาณ 4000 เศษ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ โปรดให้ครัวลาวพวนตั้งหลักแหล่งอยู่ที่กรุงเทพฯ บริเวณที่ปัจจุบันเป็นที่ตั้งโรงพยาบาลนครเฉลิมกรุง เรียกถนนบริเวณนั้นว่า “ถนนบ้านลาว” มีศาลาโรงธรรมเรียกว่า “ศาลาบ้านลาว” หลังจากนั้นไม่ปรากฏว่ามีการกวาดต้อนครัวลาวพวนมากรุงเทพฯ อีก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดฯ ให้ไปตั้งบ้านเรียนอยู่ที่คลองมหาหงษ์ เมืองสมุทรปราการ ทำบุญชียาจักรจึงได้ 860 คนและบางแห่งที่ให้ชาวลาวไปอยู่ไกลเนื่องจากเหตุที่ต้องส่งไปหัวเมืองชั้นใน เพราะเมืองเหล่านี้อยู่ไกลจากแหล่งที่อยู่อาศัยเดิมของชาวลาว เป็นการป้องกันการหลบหนีกลับไปบ้านเมืองลาวและหัวเมืองชั้นในยังเป็นเมืองหน้าด่านป้องกันราชธานี เมื่อข้าศึกยกมาเมืองเหล่านี้จะเป็นด่านกันมิให้ข้าศึกมาถึงราชธานีเร็วเข้า จะได้มีเวลาเตรียมตัวตั้งรับได้ นอกจากนั้นยังมีเมือง ชุมทาง เป็นเมืองศูนย์กลางที่กองทัพจากหัวเมืองต่างๆ ที่ถูกเกณฑ์ไปในสงครามยกมาสมทบกัน หรือเป็นเมืองทางผ่านที่ข้าศึกจะต้องยกมาทางเมืองนั้น

ในฝั่งธนบุรียังมีชุมชนลาวอยู่ที่บางไส้ไก่ใกล้กับกลุ่มคนมอญแถววัดประดิษฐาราม คนบ้านนี้ยึดอาชีพทำขลุ่ยมาแต่โบราณ ปัจจุบันก็ยังคงทำอยู่ คนเก่าเล่าว่าบรรพบุรุษของตนอพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์ตั้งแต่รุ่นปู่ แต่จะมาในรัชกาลใดไม่ทราบได้ หากชาวลาวที่นี่มีความสัมพันธ์ไปมาหาสู่กับคนลาวที่สระบุรี ซึ่งปรากฏหลักฐานว่าถูกกวาดเข้ามาสองครั้งใหญ่ คือในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีครั้งหนึ่ง และอีกครั้งในคราวปราบกบฏเจ้าอนุฯ ชาวลาวที่นี่ดูเหมือนเป็นกลุ่มเดียวที่พยายามรื้อฟื้นความเป็นลาวของตนขึ้นมาอีกครั้ง เห็นได้ชัดจากป้ายชื่อชุมชน แต่ดูจะไม่ประสบความสำเร็จนัก เพราะคนรุ่นนี้รู้สึกว่าเป็นไทยไปแล้ว อีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเล่ากันว่า เป็นคนลาวคือบ้านช่างหล่อ แต่เป็นลาวที่มาจากทางเหนือ หรือพวกลาวยวน แต่ก็ไม่มีหลักฐานใดยืนยันได้แน่ชัด (สุทธรา สุธาญา. 2542: 163)

ชาวลาวที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาในสมัยอยุธยาปรากฏหลักฐานจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) ที่กล่าวว่า ลาวเชียงใหม่ที่ถูกกวาดต้อนมาสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีครองราชย์ครั้งที่สอง ได้ส่งไปไว้ที่เมืองพัทลุง สงขลา นครศรีธรรมราช และจันทบุรี (บงอร ปิยะพันธุ์, 2541 : 8-9)

มีชนชาวลาวบางส่วนอยู่ในกรุงเทพฯ เช่น ชาวลาวพวนตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กับสะพานมอญ เรียกว่าบ้านลาวพวน บ้างถูกส่งเข้าไปเป็นเลอกอยู่ในกรมวังสังกัดโขนदान โขนหออพระ บ้างเป็นพวกตักน้ำหามอ ส่วนพวกที่เป็นขุนนางลาวสำหรับควบคุมดูแลปกครองชาวลาว ถ้ามีตำแหน่งสูงๆจะได้เข้าเฝ้าต้อนรับแขกเมืองด้วย บางส่วนได้เป็นไพร่หลวงกองนางสังกัดกรมมหาดไทย ไปทำนออยู่ที่คลองแสนแสบ และยังมีที่ถูกกวาดต้อนมาในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยสมเด็จพระราชราชวังบรมมหาคีรีหลวงเสียนำมาไว้ที่กรุงเทพฯ ส่วนหนึ่งได้ถวายให้เป็นข้าพระวัดบวรนิเวศวิหาร เป็นต้น (บงอร ปิยะพันธุ์, 2541 :41,51,73-88)

ชุมชนชาวลาวและวัดลามีประวัติความเป็นมาคล้ายกันเป็นสองทาง ทางแรกพระครูสุนทรสุตกิจ อดีตเจ้าอาวาสวัดบางไส้ไก่ (มรณะภาพแล้ว) ให้สัมภาษณ์ในบทความ “แผ่นดินนี้มีอดีต” โดยวัชร คลายนารถ (100 ปี บ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา, 2539 : 71) ว่า

“ส่วนใหญ่แล้วมาจากเวียงจันทน์ แม้ไม่ปรากฏหลักฐานสาเหตุของการอพยพ แต่ก็มีข้อมูลว่าในครั้งกบฏเจ้าอนุวงศ์นั้น สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้นำทัพไปสู้รบในสงครามและได้กวาดต้อนผู้คนลาวเข้าในกรุงเทพฯ ด้วย (ข้อมูลจาก พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่3, เจ้าพระยาทิพากรวงศ์) แต่ไม่อาจจะยืนยันได้ว่าชาวลาวในครั้งนั้นได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในท้องถิ่นหรือไม่”

ส่วนอีกทางหนึ่งเป็นความเชื่อของชาวบ้านที่เล่าต่อกันมาคือเป็นชาวลาวที่ถูกกวาดต้อนมาในสมัยกรุงธนบุรี เมื่อครั้งที่ได้โปรดฯ ให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช) ยกทัพไปปราบกบฏที่เมืองเวียงจันทน์และได้อัญเชิญพระแก้วมรกตและพระบางเข้ามาในครั้งนั้นด้วย แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ปลูกบ้านเรือนอยู่ในบริเวณนี้นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ซึ่งในบรรดาชาวลาวที่เข้ามาในครั้งนั้น ก็มี

พระเจ้านันทเสนและพระเจ้าอินทเสน สองเจ้าลาวที่เป็นพี่น้องกันรวมอยู่ด้วยและพระเจ้านันทเสนก็ได้เป็นผู้นำชาวลาวยุติสร้างวัดประจำหมู่บ้านขึ้น โดยมียายชิ้น เศรษฐินใจบุญลูกครึ่งไทย-จีน เป็นผู้อุปถัมภ์ในการสร้างวัดจนสำเร็จ มีชื่อเรียกกันสืบต่อมาว่า “วัดลาว” หรือ “วัดสาวไก” และ “วัดบางไส้ไก่” (ป.บุณนาค, 2553 : 142)

นอกจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้อพยพมาแล้วตามเอกสารที่นำมากล่าวถึงนั้น ยังอาจพบกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่อยู่ในเอกสารอื่นอีกบ้าง แต่ที่มีระบุในแผนที่ด้วย ดังงานของสุนทร ชุตินทรานนท์ (2556) ที่นำเสนอแผนที่จากจารชนพม่าลอบเข้ามาทำแผนที่กรุงธนบุรี และได้รับบุถึงบ้านเรือน วัง ที่ตั้งสำคัญ ของเจ้านายและข้าไพร่โดยทั่วไปในแผนที่ ที่ระบุตึกเจ้าแวก หมู่บ้านแวก บ้านพระยาราชาศรีหรือหัวหน้าชาวจีน มอญที่อาจเป็นเป้าหมายสำคัญในการเข้ามาทำแผนที่ของพม่าที่พระเจ้าอลองพญาทรงปฏิบัติการกวาดล้างอำนาจของมอญในพื้นที่พม่าให้สิ้นซากเด็ดขาด และในแผนที่ยังระบุถึงบ้านกะเหรี่ยง บ้านชาวยุยก (ไทยใหญ่) ชุมชนอินเดีย อีกด้วย

ถิ่นฐานที่ถนัดพื้นที่

ด้วยระยะเวลาที่ยาวนานในการอยู่อาศัยนับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มาจนกระทั่งกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้คนที่เข้ามาอยู่ การล้มหายจากภัยสงคราม หรือเปลี่ยนแปลงถิ่นที่อยู่ ทำให้ในพื้นที่แต่ละแห่งเกิดการทับซ้อนในการตั้งถิ่นฐานของคนหลายกลุ่ม ด้วยตามแนวคิดทางสถาปัตยกรรมตัวหนึ่งคือ พาเลิมเสส (Palimpsest) ที่แปลว่าการใช้ซ้ำใช้ซ้ำขึ้น การทับซ้อนในเวลาที่แตกต่างกันจากพื้นที่เดียวกันได้นำมาอธิบายการมีอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ตามระยะเวลาได้ดังนี้

การอพยพเข้ามาในธนบุรี (พ.ศ.2310-2315) จะมีชาวจีนที่มีบทบาททั้งทางการค้าและการสงครามที่ช่วยรบกับพม่าจนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยา พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้มาตั้งบ้านเรือนบริเวณวัดกัลยาณมิตร คลองกุฎีจีน และบริเวณกุฎีจีน จึงเป็นที่อยู่ของคนจีนมาแต่ครั้งอยุธยา กรุงธนบุรีได้ติดต่อการค้าภายใต้ระบบบรรณาการ สินค้าที่ต้องการจากจีนคือ ทองแดง เหล็กและปืนใหญ่ เพื่อใช้ในการสงคราม ส่วนอิฐและหินใช้ในการสร้างบ้านเรือน สินค้าที่ไทยส่งไปยังจีนส่วนใหญ่เป็นประเภทของป่า เช่น ไม้กฤษณา อำพัน ผ่าง นกยูง ไม้ฝาง ฯลฯ การทำการค้ากับจีนฝ่ายสยามต้องใช้ผู้ชำนาญที่เป็นชาวจีนในการส่งเรือสำเภาไปค้าขาย ทำให้พ่อค้าชาวจีนได้เข้ามาดำเนินการในทางการทูตและการค้ากับทางการจีนอย่างต่อเนื่อง ยังมีชาวจีนที่จัดตั้งเรือสินค้าแล่นไปกับกองเรือบรรณาการ ทำให้ชาวจีนเหล่านี้ได้ขยับฐานะ โดยอาศัยระบบบรรณาการแสวงหาผลกำไรส่วนตัวเข้ามาสู่การเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการที่กำลังขาดแคลนได้อย่างลวดตัว (อดิศร หมวกพิมาย, 2531 :106) นอกจากนั้นสมัยนี้ยังมีชาวมุสลิมจอดแวะอยู่บ้าง อ้อ บางพลัด และคลองบางกอกใหญ่ทั้งสองฝั่งและลึกไปถึงตลาดพลู ชาวมุสลิมจึงสร้างสถานประกอบศาสนกิจ ทั้งมัสยิดต้นสน หรือกุฎีใหญ่ มุสลิมบางหลวงหรือกุฎีขาว และอีกกลุ่มคือแขกเจ้าเขิน อยู่บริเวณใต้วัดหงษ์หรือปากคลองมอญ ชาวมอญในสมัยนี้จากความเป็นมาเข้ามาแต่สมัยพระมหารัชมารชาแห่งกรุงศรีอยุธยา และเข้ามาอย่างต่อเนื่อง สมัยกรุงธนบุรียังมีการค้ากับชาวจีนและแขก เนื่องจากพระเจ้าตากสินทรงมีความสามารถทั้งภาษาจีน แยก และญวน มาแต่เมื่อครั้งรับราชโอรสในพระเจ้าบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยาแล้ว และการทำการค้ากับญี่ปุ่นและชาติอื่นเพียงแต่ไม่ได้สร้างรายได้ให้กรุงธนบุรีมากเท่ากับ

การค้ากับจีน ดังเช่นการไปเจริญไมตรีทางการทูตกับจีนถึง 3 ครั้ง ใน ปี พ.ศ.2318,2320 และ 2321 กรุงเทพมหานครจึงได้รับสิทธิสามารถทำการค้ากับจีนได้เต็มที่

ชาวตะวันตก เราได้หลักฐานที่ปรากฏอยู่ในเอกสารสำคัญของฝ่ายไทยและตะวันตก ในจดหมายเหตุของบาทหลวงต่างๆ เช่น มองซิเออร์คอร์บันท์ก็ว่า “เมื่อข้าพเจ้าได้เข้ามาถึงบางกอกพระยากตาก พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ได้ทรงต้อนรับข้าพเจ้าอย่างดี และโปรดให้ข้าพเจ้าเลือกหาที่ดินตามใจชอบ ข้าพเจ้าเลือกได้ที่วันแห่ง 1 เหนือหมู่บ้านพวกเข้รีด...” (กรมศิลปากร,2511 :88) การค้ากับชาวตะวันตกพ่อค้าชาวอังกฤษสมัยกรุงธนบุรี ชื่อ ฟรานซิส โลต์ จนกระทั่งได้พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยาราชภักดี และเป็นบุคคลที่มีส่วนในการเป็นธุระติดต่อการซื้อปืนประเภทต่างๆ การค้าดินปืน ชื่อปืนคาบศิลา และนำส่งเข้ามายังกรุงธนบุรี

สืบต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นยุคการสร้างบ้านเมืองใหม่ จึงมีการโปรดเกล้าให้รวบรวมไพร่พลเข้ามาอยู่ในเมืองมากขึ้น ทั้งการกวาดต้อน ดังเช่น กรมพระราชวังที่ไปปราบพม่าแต่เลยไปตีปัตตานีและได้นำชาวมุสลิมเข้ามาอาศัยอยู่อยู่ที่ต่างๆรอบกรุง เช่นสี่แยกบ้านแขก หุ่นครุ หรือเลาะเลียบตามบางคอแหลม มหานาค พระโขนง คลองตัน มินบุรี หนองจอก ชาวจีนในสมัยนี้เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกต้องการพื้นที่การขยายกรุงจึงโปรดให้หัวหน้าชาวจีน คือพระยาราชเศรษฐี ได้ย้ายชาวจีนจากบริเวณจะสร้างวังไปยังลำเพ็ง ในสมัยนี้การติดต่อค้าขายดำเนินไปกับชาวจีน ส่วนชาวตะวันตกไม่ได้เพิ่มจำนวนอย่างทวีคูณ แต่เป็นกลุ่มที่อยู่เดิมและเข้ามาบ้าง รวมทั้งการสู้รบกับทางพม่าลดน้อยลง การอพยพกวาดต้อนผู้คนขนาดใหญ่จึงน้อยลง ส่งผลต่อจำนวนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่ได้เพิ่มความหลากหลายตามกลุ่ม แต่เป็นการผสมกลมกลืนจากการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมแต่ละกลุ่ม

การศึกษาเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานครซึ่งการศึกษาในพื้นที่ฝั่งธนบุรีเป็นโครงการนำร่องนั้นการอธิบายถึงพื้นที่ซึ่งสัมพันธ์กับการเข้ามาอยู่อาศัยของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์นั้นสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจากการค้าขาย และการเข้ามาอยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆในระยะเวลาต่อมาจากปัจจัยที่ต่างกัน เช่น ทางการเมือง ได้แก่ ชาวมุสลิม ชาวลาว มอญ เขมร ทั้งสมัยกรุงธนบุรี และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

(แผนที่ ขนาด A3)

บทสรุปว่าด้วยภูมิทัศน์ชาติพันธุ์

การศึกษาเรื่อง ภูมิทัศน์ชาติพันธุ์ของกรุงเทพมหานครนี้ ได้กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ที่ปรากฏในพื้นที่ฝั่งธนบุรี ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และจัดทำแผนที่กลุ่มชาติพันธุ์ โดยวิธีการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องในช่วงระยะเวลาปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ การค้นคว้าเอกสารทางประวัติศาสตร์ หนังสือ ตำรา พงศาวดาร และบันทึกของชาวต่างชาติ ที่เข้ามาเจริญสัมพันธ์มิตร การแบ่งระยะเวลาช่วงในการศึกษา เป็น 3 ช่วง ได้แก่ 1). สมัยพระนารายณ์มหาราช ลงมาถึงการเสียกรุงศรีอยุธยา 2). สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อเริ่มตั้งกรุงธนบุรี จนกระทั่งสิ้นสุดยุคกรุงธนบุรี 3). สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ รัชกาลที่ 1-3 และนำผลการศึกษามากำหนดว่ามีกลุ่มชาติพันธุ์ใดอยู่ในพื้นที่ช่วงระยะเวลาใดและนำผลสู่แผนที่ชาติพันธุ์

การเริ่มต้นของการศึกษาภูมิทัศน์ชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานคร ที่นับแต่สมัยพระนารายณ์มหาราชนั้น ด้วยว่าช่วงเวลานี้เป็นยุคทองของการค้า และมีชาวต่างชาติทยอยเดินทางเข้ามา พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองท่านานาชาติ หรือเมืองการค้า จึงเป็นปัจจัยดึงดูดผู้คนจากทั่วทุกหัวระแหงใกล้ไกลเข้ามาในอยุธยา โดยเฉพาะสมัยอยุธยาตอนกลางที่ผู้คนมิได้เข้ามาจากปัจจัยสงคราม แต่เข้ามาด้วยปัจจัยทางการค้าและการทำมาหากิน ดังที่พบตลาดจำนวนมากกระจายอยู่โดยทั่วพระนคร ที่มีทั้งตลาดบกและตลาดน้ำอยู่กว่า 70 แห่ง ผู้คนจากท้องถิ่นต่างๆ เข้ามาทำการค้าและเป็นผลต่อการสู้รบของกษัตริย์อยุธยาสมัยนั้น ยามเมื่อต้องการกำลังพลก็สามารถระดมพลได้ในเวลาไม่นานนัก การศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ทั้งชาวต่างชาติตะวันออกและตะวันตก ได้เดินทางลงมาอยู่ในกรุงธนบุรี เพื่อความมีชีวิตที่ดีกว่าและการถูกกวาดต้อนจากภัยสงคราม จึงพบกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ

การวิเคราะห์ถึงการมีอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆที่อยู่ในกรุงเทพมหานครนั้นสามารถพิจารณาได้จากปัจจัยหลายประการดังนี้ พื้นที่สนับสนุนด้านอาหารและกำลัง การเป็นเมืองท่านานาชาติเพื่อการค้า

1. พื้นที่แห่งนี้แหล่งผลิตอาหาร ปลูกผัก ผลไม้ ส่งเข้ากรุงศรีอยุธยา หรือส่งไปเลี้ยงเมืองหลวง จึงจำเป็นต้องมีแรงงานไม่ว่าจากไพร่ หรือคนจากต่างถิ่นมาเป็นแรงงานรับจ้าง หรือคนที่ถูกกวาดต้อนจากภัยสงคราม ภูมิโนเขตกรุงธนบุรีเป็นพื้นที่ปากแม่น้ำจึงอุดมสมบูรณ์ ด้วยผืนดินเกิดจากแม่น้ำพัดพาแร่ธาตุ อุดมสมบูรณ์มาร่วมกัน ธนบุรีเป็นอยู่ชานเมืองหลวง ผืนดินเหมาะแก่การทำนาเพราะมีพื้นที่น้ำท่วมขังที่พื้นที่ลุ่มน้ำสามารถเติบโตได้ เป็นเมืองสวนของกรุงศรีอยุธยา ดังที่ปรากฏสวนผลไม้บ้านขนิษฐาลูแบร์บันทึกไว้ถึงสวนผลไม้ที่อุดมสมบูรณ์และรสชาติดีนักหนา ได้แก่

“สวนผลไม้ตาชไปในเขตบางกอกยาวไปตามลำน้ำ 4 ลึก (560 เส้น) ขึ้นไปทางจะไปพระมหานครสยาม (กรุงศรีอยุธยา) ถึงที่ซึ่งมีนามว่า

ตลาดขวัญ (เมืองนนทบุรี) นั้น เลียงเมืองนี้ให้เอรีดรอยสมที่พลเมือง
 สยามชอบกินเป็นอย่างดีที่สุด ข้าพเจ้าหมายความว่าผลไม้อะไรหลายอย่าง
 ต่างชนิดกัน”

ด้วยผืนดินธนบุรีมีดินดีกว่า จึงเป็นสวนดีและมีชื่อผลไม้มีชื่อมาแต่โบราณ ต่อท้ายชื่อ ดังเช่น
 ทุเรียนบางขุนนนท์ บางลำภู ทุเรียนบางบันการแบ่งพื้นที่ธนบุรีฝั่งซ้ายเป็นส่วนใน สวนนอกจึงสนับสนุนเรื่อง
 พื้นที่ที่หล่อเลี้ยงผู้คนในพระนครเป็นอย่างดี และเป็นທີ່โปรดปรานของเจ้านายชั้นผู้ใหญ่เป็นอันมาก บางพื้นที่
 ในบางกอกฝั่งซ้ายจะถูกเรียกว่า “สวนใน” คู่กับ “สวนนอก” คือพื้นที่แถวแม่กลองที่ต่อมาภายหลังเรียกสวนใน
 ว่า “บางกอก” เรียกสวนนอกว่า “บางช้าง (ส.พลาญน้อย, 2555 : 31-32)

2. พื้นที่แห่งนี้เป็นแหล่งสะสมกำลังสำรองให้กับเจ้านายเพื่อเกณฑ์แรงงานจากไพร่ มาใช้ใน
 การทำงานเสริมความมั่งคั่งให้กับเจ้านาย เป็นกรนำส่วนเกินที่ได้จากการส่งสมการผลิต 3.พื้นที่นี้เป็นเมืองท่า
 พาณิชยกรรมที่สำคัญ บางกอกหรือธนบุรีเป็นหัวเมืองชั้นใน ที่มีพระนครคืออยุธยาเป็นเมืองหลวงหรือเมืองท่า
 นานาชาติสำหรับการค้าขาย ธนบุรีจึงเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญที่สุดของอยุธยา อาจกล่าวได้ว่าธนบุรีเป็นเมือง
 ท่าพาณิชยกรรมมาแต่สมัยโบราณ ด้วยการเดินทางเข้าสู่ในศูนย์กลางต้องผ่านธนบุรี เมืองแห่งนี้จึงเป็นเมือง
 หน้าด่านสำคัญที่สุด ที่ทุกคนทุกชาติ ภาษาต้องเดินทางผ่าน เป็นจุดเชื่อมกับทะเล เป็นจุดจอดเรือ พักเรือที่เรือ
 ทุกลำต้องแวะพัก ความเป็นเมืองหน้าด่านนี้เองที่ควบคุมการค้าระหว่างจีนและชาติตะวันตกในสมัยนั้น ที่สร้าง
 ความมั่งคั่งให้กับเจ้าอาณานิคมและพ่อค้า การจะค้าขายกับสยามในสมัยนั้นจะต้องดำเนินการโดยค้าขายกับ
 ราชสำนักเท่านั้น และการค้าระยะไกลกับจีนที่เป็นอาณานิคมยิ่งใหญ่มาก และเป็นเส้นทางการค้าระหว่างจีนกับ
 ทางตะวันตกอีกด้วย ที่ตั้งของธนบุรีเหมาะสมอย่างยิ่ง

จากข้อมูลยังพบว่าฝรั่งตะวันตกยังต้องฝากสินค้าไปกับเรือสำเภาจีนเพราะสยามไม่นิยมที่
 ค้ากับพวกฝรั่งหัวแดง เมืองธนบุรีจึงเป็นศูนย์กลางแห่งราชอาณาจักรที่จะต้องพักเรือให้ตรวจสินค้าและจำนวนคน
 หากว่าชาติใดยึดครองธนบุรีได้ก็จะมีประโยชน์ในการควบคุมเส้นทางการค้าและขยายอาณาเขตได้อย่างยิ่ง
 การขุดคลองลัดเพื่อลดระยะเวลาการเดินทาง ยิ่งทำให้สร้างเสริมความเป็นเมืองท่าและย่านเศรษฐกิจที่สำคัญ

4. ภูมิเนวของธนบุรีที่ตั้งอยู่ปากอ่าวและมีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลโอบอ้อม คดเคี้ยวไปมาจน
 เป็นรูปเกือกม้ากระทั่งต้องมีการขุดคลองขึ้นในหลายรัชสมัย โดยการขุดคลองเป็นผลให้ผู้คนได้กระจายตัว เข้า
 ไปอยู่ในพื้นที่ริมคลองต่างๆ มากขึ้น เพราะการเดินทางสามารถทำได้ทั้งน้ำเท่านั้น จึงพบกลุ่มคนหลากหลาย
 กลุ่มในแต่ละคลองที่ตัดย่อยออกจากแม่น้ำสายหลัก พระเจ้ากรุงธนบุรีหรือพระเจ้าตาก เมื่อครั้งตั้งกรุงธนบุรี
 ขึ้นมาได้แล้ว ผู้คนมิได้มีจำนวนมาก กระจุกกระจายหนีภัยสงครามอยู่ทั่วไป ฉะนั้นจึงต้องมีการรวบรวมผู้คนมา
 ไว้ที่กรุงธนบุรีและใช้ระบบการควบคุมคนโดยใช้ระบบไพร่ คือให้ไพร่ขึ้นทะเบียนกับมูลนาย ให้มีการสักรอกใหม่
 (พ.ศ.2316) โดยให้เข้าเฝ้ารับราชการ 6 เดือน กำลังคนนอกจากไพร่แล้ว สมัยของพระองค์ยังมีชาวจีนที่เข้ามา
 เป็นพ่อค้าและเข้ามาเป็นแรงงาน รวมทั้งการทำสงครามกวาดต้อนชาวลาว เขมร และมอญ อีกด้วย (ทวีศิลป์
 สืบวัฒนะ, มปป: 11) ในรัชสมัยของพระเจ้ากรุงธนบุรี การสู้รบกับเมืองต่างๆ ยังไม่สิ้นสุด ดังมีการสงครามกับ

เขียนใหม่ถึง 3 ครั้ง ในปี พ.ศ.2313, 2317 และ พ.ศ. 2319 การสงครามกับเขมร ในปี พ.ศ.2312 และ พ.ศ. 2323 การสงครามกับหัวเมืองลาว ในปี พ.ศ.2321 ที่พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดฯ ให้ยกกองทัพไปตีเวียงจันทน์ และกวาดต้อนผู้คนรวมทั้งอัญเชิญพระแก้วมรกตลงมายังกรุงธนบุรีอีกด้วย

5.ธนบุรีถือว่าอยู่ในชัยภูมิที่นานาชาติพุ่งตรงเข้ามาหาปะโยชน์ด้วย แต่กระนั้นการติดต่อกับชาวตะวันตกนับเป็นจุดที่ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ยอมรับวิทยาการที่ทันสมัยขณะนั้นมาใช้ เช่น ปืนใหญ่ หรือความรู้ด้านอื่น กระทั่งมีการเดินทางไปเจริญไมตรีกับฝรั่งเศส นับว่าเป็นการยกระดับที่มีคุณูปการต่อสยามที่มีความเป็นอารยะไม่เป็นอาณานิคมของพวกเขาถ้าเมืองขึ้นสมัยต่อมา

6.นโยบายการผูกขาดสินค้าส่งออกเด็ดขาดไว้ที่ราชสำนักเพียงผู้เดียว การสร้างศักยภาพทางเศรษฐกิจนำไปสู่อำนาจทางการเมือง การขนส่งสินค้าจากตะวันออกไปตะวันตกและทิศใต้ การส่งสมกำลังไพร่พลและทรัพยากรรวมทั้งการป้องกันศัตรูที่จะเข้าสู่เมืองขึ้นใน

ดังมีการชิงโซ่ระหว่างป้อม 2 ป้อมกันการเดินทางเข้าสู่พระนครขึ้นในหรือพระนครศรีอยุธยา เก็บภาษี ดังที่เป็นด่านขนอนบางกอก ป้องกันเมือง ปลอดภัยของเรือสินค้า

7. การสร้างเมืองกรุงธนบุรีให้ใหญ่เพราะต้องรองรับผู้คนแตกหนีภัยสงคราม ต้องสร้างให้เหมาะกับยุทธศาสตร์มีการขยายเมืองไปทั้งทางทิศเหนือและทิศตะวันออก ผู้คนที่เข้ามาทั้งการชักจูงและการทำสงครามกวาดต้อน การรวบรวมคนมาอยู่ด้วยกันเพราะกรุงศรีอยุธยาต้องถูกรุกรานเมืองน้อยขึ้นเป็นเมืองใหญ่ เพื่อให้เจ้าเมืองรวบรวมไพร่พลเตรียมทำสงคราม ยามนั้นรัชกาลสมเด็จพระจักรพรรดิ (พ.ศ.2091-2111) ที่มีการยกบางกอกขึ้นเป็นเมืองธนบุรี ด้วยช่วงเวลานั้นมีความขัดแย้งระหว่างพระเจ้ากรุงศรีอยุธยากับพระเจ้าหงสาวดี จึงต้องเตรียมความพร้อมในการทำสงคราม สมัยนี้จึงมีหลายเมืองเกิดขึ้น

ไม่นับว่าเป็นจุดเป็นคนในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีได้อพยพลงมาตามแม่น้ำเจ้าพระยาและตั้งบ้านเรือนอยูริมแม่น้ำเท่านั้น จากหลักฐานการศึกษาของ สุจิตต์ วงษ์เทศ และการศึกษาของ สุนทร ชูตินทรานนท์ เรื่อง พม่ารบไทยด้วยการสงครามระหว่างไทยกับพม่า ได้เสนอหลักฐานว่ามีแผนที่จะขวางพม่าที่ลอบเข้ามาทำแผนทีกรุงธนบุรีและระบุพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆได้แก่มอญ ยวนโยนก ชาวจีน ฯลฯ เมื่อสิ้นกรุงธนบุรีเข้าสู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น จากพระราชวินิจฉัยของกรมพระยาดีการราชานุภาพ กล่าวถึงการย้ายเมืองหลวงจากฝั่งตะวันตกมาสู่ฝั่งตะวันออก สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น ว่า

“เมืองธนบุรีนี้ ฝั่งปากตะวันออกเป็นที่ชัยภูมิดีกว่าที่ปากตะวันตก โดยเป็นที่แหลมมีลำน้ำเป็นขอบเขตอยู่กว่าครึ่ง ถ้าตั้งพระนครข้างฝั่งตะวันออก แม่น้ำเข้าศึกษาติดถึงชนพระนคร ก็จะต้องสู้ป้องกันได้ง่ายกว่าอยู่ข้างฝั่งตะวันตก ฝั่งตะวันออกนั้นเสียแต่เป็นที่ลุ่ม เจ้ากรุงธนบุรีจึงได้ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกซึ่งเป็นที่ดีตอน แต่เป็นคั้งน้ำเซาะทรุดพังอยู่เสมอไม่ถาวร พระราชมณฑลที่รสถานเล่าที่ตั้งอยู่ในอุปจารระหว่างวัดแจ้ง และวัด

ท้ายตลาดขนานบอยู่ทั้งสองข้าง ควรเป็นที่รังเกียจ” (ส.พลาายน้อย ,2555:

37)

แต่ด้วยที่ตั้งพระราชวังใหม่เป็นที่พวกของพระยาราชาศรี และพวกชาวจีนอาศัยอยู่ก่อนมา แต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงโปรดเกล้าให้คนพวกนี้ถอยลงไปตั้งบ้านเรือนในสวนตั้งแต่คลองใต้วัดสามปลื้มลงไปจนถึงคลองเหนือวัดสำเพ็งและจีน พวกนี้ได้เป็นต้นสกุลไกรฤกษ์ ดังที่พบตรอกแถวสำเพ็ง ชื่อ “ ตรอกพระยาไกร ” เพราะเป็นบ้านเดิมของพระยาไกรโกษา (ฤกษ์)

ส.พลาายน้อย (2555:50) ได้เล่าว่า เมื่อครั้งสถาปนา “บางกอกฝั่งขวา” เสร็จบริบูรณ์แล้ว จึงให้มีการสมโภชพระนครอย่างยิ่งใหญ่ และพระราชทานนามพระนครใหม่ให้ตรงกับนามพระพุทธรูปมหาณีรัตนปฏิมากรว่า กรุงเทพมหานครบริรัตนโกสินทร์มหินทรายุธยา มหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์อุดมราชธานีเวศมहाสถาน อมรพิมานจวฑดารสถิต สักกะทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์” บางกอกฝั่งซ้ายหรือฝั่งตะวันตกที่เป็นกรุงธนบุรีนั้น จึงได้มารวมอยู่ในกรุงเทพมหานครที่สร้างขึ้นใหม่ กระทั่ง พ.ศ.2458 สมัยรัชกาลที่ 6 จึงโปรดเกล้าให้แบ่งเขตกรุงเทพมหานครออกเป็นจังหวัด คือตัวกรุงเทพที่สร้างใหม่เป็นจังหวัดพระนคร กรุงเทพฝั่งตะวันตกหรือกรุงธนบุรีเป็นจังหวัดธนบุรี รวมระยะเวลาที่กรุงธนบุรีและกรุงเทพอยู่ร่วมกันมา 132 ปี จนรัชกาลที่ 6 ทรงประกาศแยกออกจากกันเมื่อ 21 ตุลาคม 2458

กล่าวโดยสรุป การจัดทำภูมิทัศน์ชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานครนี้ จะพบได้ว่า ถิ่นฐานของผู้คนกระจ่ายตัวอยู่ตามเส้นทางน้ำเป็นหลักและ ผู้คนเข้ามาด้วย การค้าขาย การถูกกวาดเป็นเชลยสงคราม ฝั่งตะวันตกมาค้าขายพร้อมกับการเผยแพร่ศาสนา ภูมิโนเวศของธนบุรีเป็นผืนดินที่อุดมสมบูรณ์เพาะปลูกพืชเป็นแหล่งอาหารเลี้ยงคนในพระนครทั้งชาวพื้นเมืองและต่างชาติที่เข้ามา

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2511). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 39*. กรุงเทพฯ: ครุสภาลาดพร้าว
- กรมศิลปากร. (2559). *ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม และประวัติศาสตร์ไทย สมัยกรุงศรีอยุธยา ฉบับบูรณะ*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมการ สุธีรัตนภิมย์. (2555). *กรุงธนบุรี ในสมัยอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (2559). *ก่อสร้างสร้างเมือง จากชุมชนบางกอกสู่รัตนโกสินทร์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กำพล จำปาพันธ์. (2559). *อยุธยาจากสังคมเมืองท่านานาชาติ สู่ระดับโลก ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม วิถีชีวิต วัฒนธรรม ภูมิศาสตร์*. นนทบุรี: มิวเซียมเพรส.
- กิตติศักดิ์ วิทยาโกลเลิศ. (2545). *การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานจากชุมชนน้ำสู่เมืองบกในพื้นที่เมือง*. วิทยานิพนธ์ปริญญาการวางผังเมืองมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไกรฤกษ์ นานา. (2553). *500 ปีสายสัมพันธ์สองแผ่นดิน ไทย-โปรตุเกส*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : มติชน.
- จารุวรรณ ขำเพชร. (2555, 25-26 ธันวาคม). *สังคมนานาชาติพันธุ์ของกรุงเทพมหานคร*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ชาญวิทย์ เกษตรสิริ. (2546). *อยุธยา Discovering Ayutthaya*. มูลนิธิโดยต่างประเทศไทย และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ซิมง เดอ ลา ลูแบร์. (2548-2552). *จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม = A new historical relation of the kingdom of Siam*. แปลโดย สันต์ ท. โกลบุตร. นนทบุรี : ศรีปัญญา.
- ณัฐฉาน ปรียานิตย์. (กันยายน 2555 – สิงหาคม 2556). *สภาพแวดล้อมกับการตั้งถิ่นฐานที่บางกอก*. หน้าจั่วว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย. (9): 317-342
- ดวงจันทร์ อภาวัชรุตม์. (2542). *เมืองในสังคมไทย:กำเนิด พัฒนาการ และแนวโน้ม*. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- ตรงใจ หุดางกูร. (2561). *ธนบุรีในมิติประวัติศาสตร์ เอกสารวิชาการเสวนาวิชาการของศูนย์มานุษยวิทยา (องค์การมหาชน)*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยา (องค์การมหาชน).
- ดาซาร์ต กวี. (2517). *จดหมายเหตุการณเดินทางสู่ประเทศสยามครั้งที่ 1 และจดหมายเหตุการณเดินทางสู่ประเทศสยามครั้งที่ 2*. แปลโดย บาทหลวง. สันต์ ท. โกมลบุตร. พระนคร : กรมศิลปากร
- ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ .(มปป). *ประวัติศาสตร์กรุงธนบุรี-รัตนโกสินทร์*. เอกสารอัดสำเนา. ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- ทองต่อ กล้ายไม้ ณ อยุธยา. (2521). *เรื่องเก่าและของดีแห่งธนบุรี ในธนบุรีถิ่นของเรา*. ศูนย์ชุมชนส่งเสริมวัฒนธรรมไทยวิทยาลัยครูธนบุรี: กรุงเทพฯ.
- เทียมจิตร พ่วงสมจิตร. (2558). *ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ย่านธนบุรี : การศึกษาวิถีชีวิตและทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : รายงานการวิจัย = The community of ethnic groups in Thon Buri Area : a survey study of the way of life and cultural resources for cultural tourism*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช. (2549). *กรุงศรีอยุธยาในแผนที่ฝรั่ง (พิมพ์ครั้งที่ 1)*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- นันทนา ตันติเวสส. (2539). *ห้างหันแดร์. ใน นานาสาระประวัติศาสตร์จากเอกสารต่างประเทศ*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. (องค์การมหาชน)
- _____. (2539). *ท้าวทองกีบม้า. ใน นานาสาระประวัติศาสตร์จากเอกสารต่างประเทศ*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- _____. (2539). *ไทยคบฝรั่ง. ใน นานาสาระประวัติศาสตร์จากเอกสารต่างประเทศ*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- นิรันดร์ ชันชวีธิ. (กรกฎาคม-ธันวาคม 2558). *การพัฒนาภาวะผู้นำของคอบีบในการบริหารมัลติคันทันแห่งประเทศไทย*. วารสาร AL-NUR บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยฟาฏอนี, 10 (19).
- บังอร ปิยะพันธุ์. (2541). *ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์ (พิมพ์ครั้งที่ 1)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- บังอร พันมี. (2536). *ความสำคัญของแม่น้ำลำคลองในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างต่ออาณาจักรอยุธยา*. ปริญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ป.บุณนาค. (2553). *ธนบุรีมีอดีต (พิมพ์ครั้งที่ 1)*. กรุงเทพมหานคร : ฐานบุ๊คส์.

- ประภัสสร ชูวิเชียร. (2561). *อยุธยาในย่านกรุงเทพฯ : ศิลปกรรมที่สัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ปรดี พิศภูมิวิดิ. (2551). *จากบางเจ้าพระยาสู่ปารีส* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- पालเลอกัวซ์ ฌอง แบปติสต์. (2520). *เล่าเรื่องกรุงสยาม = Description du Royaume Thai ou Siam*. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. นนทบุรี : ศรีปัญญา.
- พรพรรณ ศรีสิริรัตน์. (2549). *ความสำคัญของชุมชนสองฝั่งคลองบางกอกน้อย ตั้งแต่สมัยอยุธยา - พ.ศ.2516*. วิทยานิพนธ์ศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพมหานคร.
- ผุสดี จันทวิล. *เวียดนามในเมืองไทย*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, (2541:44)
- พลาศศิย สิทธิธัญกิจ. (2551). *กรุงเทพศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่1. กรุงเทพฯ: บันทึกสยาม.
- พัชรพรรณ เสือคง. (2553). *วิถีชีวิตของคนในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22 ถึง พ.ศ. 2310*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. (กรกฎาคม - ธันวาคม 2560). การค้าในการเมืองกับมองซิเออร์ เดอ ลาร์มา วิศวกรฝรั่งเศสผู้ออกแบบป้อมกำแพงเมืองในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์. *วารสารวิจัยศิลป*, 8(2): 185-260.
- ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ (แปล). (2512) *บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร
- เขาวาเลีย เดอ ฟอร์บัง. (2507). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 80 จดหมายเหตุฟอร์บัง*. พระนคร: บริษัทโสภณพิพิธนาการ
- ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะวิชามนุษยศาสตร์ วิทยาลัยครูธนบุรี. (2521). *ภูมิศาสตร์ธนบุรี ใน ธนบุรีถิ่นของเรา*. ศูนย์ชุมนุมส่งเสริมวัฒนธรรมไทย วิทยาลัยครูธนบุรี: กรุงเทพฯ
- วีริ สิริสสรณันท์. (บรรณาธิการ). (2553). *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)*. รัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2153-2435 (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
- เรืองศิลป์ หนูแก้ว. (2546). *ความเป็นสังคมนานาชาติของกรุงธนบุรี ระหว่าง พ.ศ. 2310-2325*. ปริญญา นิพนธ์ ศ.ม. (ประวัติศาสตร์ไทย) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- วรพร ภู่งศ์พันธ์. (2542) *ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง คริสต์ศตวรรษที่ 17*. วิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วรางคณา นีพิทักษ์สุขกิจ. (2555). *จากอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2559). *สังคมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา: พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง*. สืบค้นเมื่อวันที่ 2 สิงหาคม 2561, จาก <http://lek-prapai.org/home/view.php?id=808>
- ศุกลรัตน์ ธาราคักดี. (2559). *ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยามและประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา ฉบับบูรณะ* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- ส. พลายน้อย. (2555). *เล่าเรื่องบางกอก* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพมหานคร: พิมพ์คำ
- สมใจ นิ่มเล็ก. (2543). *สถาปัตยกรรมพื้นบ้าน: ชาวสวน* ใน *ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย*. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สันต์ ท.โกมลบุตร. (2552). *จดหมายเหตุการณ์เดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงตาซาร์ดี*. กรุงเทพฯ : เกษมบรรณกิจ.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2548). *กรุงเทพฯมาจากไหน* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- _____. (บรรณาธิการ). (2549). *กำสรวลสมุทรหรือ กำสรวลเป็นพระราชานิพนธ์ ยุคต้นกรุงศรีอยุธยา*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- _____. (บรรณาธิการ). (2551). *แม่น้ำลำคลอง สายประวัติศาสตร์* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- สุคารา สุฉายา. (บรรณาธิการ). (2542). *ธนบุรี*. กรุงเทพมหานคร: สารคดี.
- สุนทร ชูตินธรานนท์. (2556). *พม่ารบไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- เสาวนีย์ จิตต์หมวด. (2531). *กลุ่มชาติพันธุ์: ชาวไทยมุสลิม*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : กองทุนสง่ารูจิระ
- เสาวลักษณ์ กี่ขานนท์. (2539). *การค้ากับชาวต่างชาติในสมัยกรุงธนบุรี*. ใน *นานาสาระประวัติศาสตร์จากเอกสารต่างประเทศ*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

อดิศร หมวกพิมาย. (2531). *กรมทำกำัระบบเศรษฐกิจไทย : วิเคราะห์โครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี ถึงการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2310-2398*. ปริญญาโท คศ.ม (ประวัติศาสตร์ไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

